

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МОГИЛ ЛЮДМИЛА СЕРГІЙВНА

УДК 346.62:336.744

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В
ГОСПОДАРСЬКОМУ ОБІГУ**

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело

Л. С. Могил

Науковий керівник:

ПОДЦЕРКОВНИЙ

Олег Петрович,

доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент
НАПрН України

Одеса – 2023

АНОТАЦІЯ

Могил Л. С. Правове забезпечення використання криптовалюти в господарському обігу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2023.

Дисертація є комплексним дослідженням питань щодо виокремлення, правової характеристики поняття та ознак використання криптовалюти суб'єктами господарювання у сучасних економічних реаліях, в якому здійснено її системний науково-практичний аналіз.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена процесом динамічних реформ у сфері господарювання, ускладненими воєнною агресією з боку РФ, нестабільністю та коливанням фінансового ринку, змінами попиту і пропозицій на споживчому ринку щодо використання криптовалюти тощо.

Загальний аналіз наукової літератури засвідчує, що виокремлення порядку та умов застосування криптовалюти як складової правового регулювання господарського права, критерії її самостійності і донині породжує чимало дискусійних питань, окремі їх аспекти є недостатньо дослідженими та однозначно невирішеними для практики, а в руслі сучасних реформ економічно-фінансової політики виникає необхідність їх дослідження задля належного нормативного забезпечення та однакового правозастосування. Також нез'ясованими є положення щодо її використання у контексті уніфікації національного законодавства із законодавством ЄС.

У вступі дисертації обґрунтовано науковий інтерес автора щодо обраної тематики з точки зору її господарсько-правового регулювання, визначено її актуальність і теперішній стан наукового дослідження вказаної сфери; визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, методологічний інструментарій дослідження; аргументовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; представлені відомості щодо апробації та публікації результатів дослідження.

У роботі передовсім сформульовано визначення криптовалюти як економіко-правової фікції, що є взаємозамінним різновидом віртуального активу у формі шифрованого електронного запису, емісія та облік якого виконується децентралізовано на основі технології розподіленого реєстру та криптографічних алгоритмів, який є об'єктом речових прав та здатен виконувати обігові і накопичувальні функції. Доведена безперспективність законодавчого віднесення криптовалют до різновидів нематеріальних активів може виявитися безперспективним з урахуванням потреб врахування фактичної здатності криптовалют виконувати основні обігові, ощадні та платіжні функції, притаманні аналоговим безготівковим коштам, а також з огляду на виникаючу невідповідність юридичної природою криптовалюти та його економічних властивостей обігового засобу децентралізованого характеру, що передбачає загрозу постійного неспівпадіння облікових (податкових) характеристик криптовалют та загального правового режиму власності (речовий зміст) стосовно цього віртуального активу.

Через призму державної економічної політики визначений її напрямок у сфері емісії та обігу криптовалюти у контексті спрямування її на комплексні рішення, які б вводили криптовалютні операції у цій сфері у загальне поле здійснення господарської діяльності та ставали б предметом міжвідомчого державного впливу, що передбачає здійснення державної економічної політики на засадах врахування міжнародного глобального економічного значення криптовалют, необхідності запобігання тінізації відповідних операцій, єдиного їх сприйняття з іншими фінансовими інструментами ведення бізнесу та підтримки альтернативних державних технологічних рішень, саморегулювальних платформ й посередницьких структур, взаємодія із якими забезпечуватиме активну участь держави в побудові віртуальної економіки. Уперше сформульована теза про те, що у період воєнного стану державна економічна політики щодо ринку криптовалют повинна враховувати позитивні риси криптовалютного донорства на користь українського народу та з урахуванням принципу пропорційності та реальної легітимної основи криптовалют в

економіці воєнного стану вона повинна виходити з заборон придбання криптовалют за національну валюту, а також жорсткого обмеження доступу на український ринок фінансових послуг криптобірж, пов'язаних з країною-агресором та її союзниками.

Визначена договірна природа криптовалюти через надану кваліфікацію господарського договору із використанням криптовалюти як договору міни (бартеру), де криптовалюта є товаром, що складає предмет договору, ціна яких має визнаватися еквівалентною ціні обмінюваного товару (активу), що легально перебуває в господарському обігу, а строк такого договору обумовлюється процесом переведення криптовалюти одного учасника угоди на криптогаманець іншого в якості виконання зустрічного зобов'язання по даному договору.

Удосконалені підходи до системи органів у сфері державного регулювання відносин щодо використання криптовалют, зокрема обґрунтуванням того, що Міністерство фінансів України та Міністерства економіки через міжвідомчу спеціальну комісію, яку доречно було б утворити, в координації із Держфінмоніторингом та Міністерством цифрової трансформації мали б тут забезпечувати комплексний вплив задля узгодження потреб економічного розвитку не лише із монетарними чинниками державного регулювання, але й з сукупними фінансово-економічними умовами господарювання в Україні із урахування економічної інтеграції та потреб протидії російській агресії.

Відносно публічно-правових вимог використання криптовалюти у господарських операціях автор пропонує, що бухгалтерський та податковий облік криптовалют та операцій з ними, в основі яких має бути покладено принцип превалювання економічної сутності над юридичною формою, що вимагає від уповноважених державних органів розробки і впровадження виваженої податкової та облікової політики стосовно цих об'єктів, а за умови відсутності єдиного методологічного підходу до питань належного бухгалтерського обліку криптовалюти та операцій – застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та розроблених на їх підставі рекомендацій з урахуванням мети використання криптовалюти суб'єктом господарювання щодо

обліку криптовалюти як нематеріального активу (якщо вона утримується для продажу в звичайному ході бізнесу суб'єкта господарювання) або запасів (якщо утримується з метою отримання інвестиційного прибутку при перепродажі)

У підсумках авторка вказує на необхідність узагальнення підходів ЄС до врегулювання ринку криптовалют, що потребує врахування в державній економічній політиці України, зокрема, визначенням вимог юридичної чіткості та зваженості для стабільного зростання ринків криптоактивів і прогресу інноваційних технологій, запроваджуючи підхід «усуненні наявних ризиків і недоліків, водночас дозволяючи інноваціям процвітати» шляхом:

а) уникнення широкого та складного визначення криптоактивів для запобігання плутанини у використанні термінів «криптоактиви» та «корисні токени» задля непослідовної класифікації певних криптоактивів державами-членами ЄС відповідно до регламентів MiCA (Markets in crypto-asset) або MiFID II (The Markets in Financial Instruments II Directive). У цьому випадку важливим стає наступна кваліфікація криптоактивів, «щоб вони стали орієнтованими на мету діяльності користувача»;

б) зняття вимоги щодо реєстрації як юридичної особи для певних децентралізованих проєктів, таких як розподілене фінансування (DeFi). Достатньо «використати потенціал технології для включення в архітектуру проєктів управління, дотримання правил, нагляду та аудиту», аби запобігти неправомірній поведінці в тому числі із встановленням правила про те, що децентралізовані проєкти можуть використовувати альтернативні структури управління, такі як фонди;

в) усунення неконкурентних переваг кредитних установ, що звільняються від отримання дозволу згідно з MiCA, що «призведе до спотворення рівних умов гри між діючими та новими постачальниками послуг і потенційно призведе до ризику для споживачів», адже кредитні установи не можуть безпечно працювати на ринках криптоактивів лише на основі свого досвіду роботи на ринках фінансових інструментів.

г) встановлення перехідних положень щодо штрафів емітентів електронних грошей і токенів, пов'язаних із віртуальними активами, які мають бути відстрочені, доки національні компетентні органи не зможуть авторизувати емітентів і затвердити офіційні документи;

Г) дотримання принципів «однаковий ризик, однакові правила» та технологічної нейтральності, зокрема усуненням обмежень MiCA на залучення капіталу для проектів, що використовують технології DLT/блокчейн, до певної встановленої у законодавстві суми тощо.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки, пропозиції та рекомендації щодо господарсько-правового регулювання і використання криптовалюти у сфері господарювання мають прикладний характер і можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальших досліджень напрямку правової її регламентації у сфері господарювання;

правотворчості – для оновлення та вдосконалення господарського законодавства України;

правозастосовній діяльності – для вироблення роз'яснень, з метою правильного та однакового застосування господарсько-правових норм щодо використання криптовалюти у сфері господарювання;

навчальному процесі – для підготовки відповідних розділів підручників та навчальних посібників, викладання та вивчення навчальних дисциплін.

Ключові слова: криптовалюта, криптоактиви, віртуальний актив, сфера господарювання, державна економічна політика, господарське законодавство, кібербезпека, цифрові гроші, драйвери «E-hryvnia», аудит, цифрові інновації, блокчейн, цифрове економічне законодавство.цифровізація.

SUMMARY

Mogyl L. S. Legal support for the use of cryptocurrency in economic circulation.
- Qualifying scientific work on manuscript rights.

This dissertation constitutes a comprehensive study of the issues related to the separation and legal characterization of the concept and attributes of cryptocurrency use by business entities in today's economic landscape. It presents a systematic scientific and practical analysis.

The relevance of this research is underscored by dynamic economic reforms, compounded by military aggression from the Russian Federation, financial market instability, and shifts in demand and supply in the consumer market concerning cryptocurrency use, among other factors.

Existing scholarly literature analysis confirms that defining the procedure and conditions for cryptocurrency use as part of legal regulation in economic law remains a subject of debate. Some aspects are inadequately explored and unresolved for practical purposes. The evolving economic and financial reform policies also create a need for a better understanding, especially in the context of aligning national legislation with EU regulations.

The introduction of this dissertation establishes the author's scientific interest in the chosen topic, emphasizing its economic and legal regulation aspects. It defines the goal, tasks, object, and subject, as well as the research methodology. The author justifies the scientific novelty and practical significance of the results obtained and provides information on research approval and publication.

This work primarily defines cryptocurrency as an economic and legal fiction. It is an interchangeable form of virtual asset in the shape of encrypted electronic records. Cryptocurrency's issuance and accounting are decentralized, relying on distributed ledger technology and cryptographic algorithms. Cryptocurrency is an object of property rights and has the capability to facilitate both circulation and accumulation functions. Arguing that classifying cryptocurrencies as intangible assets is impractical, given their ability to perform essential functions comparable to non-cash funds, this

work highlights the inconsistency between cryptocurrency's legal nature and its economic properties. This inconsistency poses a potential threat in terms of accounting (tax) characteristics versus the general legal regime of ownership of this virtual asset.

From the perspective of state economic policy, this dissertation identifies a direction towards incorporating cryptocurrency transactions into the broader economic landscape. This direction should subject cryptocurrency use to interagency state influence to align with international economic significance, counter shadow transactions, and harmonize cryptocurrency with other financial instruments. Importantly, it introduces the notion that during periods of martial law, economic policies should consider the potential benefits of cryptocurrency for the Ukrainian people. This involves prohibiting cryptocurrency purchase with national currency and strictly limiting access to Ukrainian markets for crypto exchanges related to aggressor countries and their allies.

This dissertation defines cryptocurrency's contractual nature as an economic contract using cryptocurrency as a medium of exchange (barter). Here, cryptocurrency serves as the commodity subject to the contract, with its price equivalent to the exchanged asset legally in economic circulation. The term of such an agreement depends on the process of transferring cryptocurrency from one party to the crypto wallet of another as fulfillment of a counter-obligation.

This work also proposes improved approaches to the system of regulatory bodies in the field of cryptocurrency use. It suggests that the Ministry of Finance of Ukraine, in conjunction with the Ministry of Economy through an interdepartmental special commission, should provide comprehensive oversight. This oversight should reconcile economic development needs with monetary factors of state regulation and the overall financial and economic conditions of business in Ukraine, considering economic integration and the need to counter Russian aggression.

Regarding public and legal requirements for cryptocurrency use in business operations, the author recommends that accounting and tax treatment of cryptocurrencies and related transactions should prioritize economic substance over legal form. This necessitates the development of a balanced tax and accounting policy

by authorized state bodies. In cases where a unified approach to cryptocurrency accounting is lacking, international accounting standards and recommendations should be applied, accounting for the purpose of cryptocurrency use by a business entity.

In conclusion, the author emphasizes the need to consolidate EU approaches to cryptocurrency market regulation. This consolidation should be taken into account in Ukraine's state economic policy. The key focus should be on ensuring legal clarity and balance for the stable growth of crypto-asset markets and the advancement of innovative technologies. This includes: a) Avoiding overly broad and complex definitions of crypto-assets to prevent confusion; b) Removing the requirement for certain decentralized projects to register as legal entities, encouraging alternative governance structures; c) Eliminating non-competitive advantages of credit institutions operating in crypto-asset markets; d) Implementing transitional provisions for fines on issuers of electronic money and tokens related to virtual assets; e) Adhering to the principles of "same risk, same rules" and technological neutrality.

The practical significance of the results presented in this dissertation lies in their applicability to various domains: a) Scientific and research activities for further investigations into the legal regulation of cryptocurrency in management; b) Legislation for updating and enhancing Ukraine's economic legislation; c) Law enforcement activities, helping to provide clear and consistent application of economic and legal norms related to cryptocurrency use in business; d) The educational process, for the development of relevant sections of textbooks and teaching aids, facilitating the teaching and learning of academic disciplines.

Key words: *cryptocurrency, crypto-assets, virtual asset, economic sphere, state economic policy, economic legislation, cyber security, digital money, drivers of "E-hryvnia", audit, digital innovation, blockchain, digital economic legislation, digitization.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Подцерковний О. П., Могил Л. С. Щодо потреб застосування теорії правової фікції для визначення поняття «криптовалюта». *Економіка та право*. 2023. № 1. С. 11—23.
2. Могил Л. С. Щодо змісту та правового забезпечення державної економічної політики у сфері використання криптовалюти *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2023 № 61. С. 56-61.
3. Могил Л. С. Порядок обліку операцій з криптовалютою як різновидом віртуальних активів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 2. С. 168-174.
4. Бойченко Е. Г., Могил Л. С. Щодо функцій криптовалют та їх вплив на розвиток господарських правовідносин *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 247-250.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

5. Могил Л. С. Щодо проблем використання криптовалют під час воєнного стану. *Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 березня 2023 р.). У 2-х томах. Том 1. За заг. ред. Устименка В.А.; ред.-упоряд.: Градобоева Є. С., Ілларіонов О. Ю., Санченко А. Є. Київ: ВАІТЕ, 2023. С. 303-307.
6. Могил Л. С. Щодо поєднання цілей грошової та криптовалютної політики в умовах воєнного стану: правовий аспект. *Сучасна цивілістика: тенденції розвитку права під час воєнного стану* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 квітня 2023 року) / відп. за вип. Д.О. Колодін ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2023. С. 241-244.
7. Могил Л. С. Щодо проблем законодавчої диференціації повноважень державних органів у сфері регулювання ринку криптовалют. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI*

століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : матер. міжн. наук.-пр. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 року) / відп. за вип. Г.О. Ульянова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Т 1. С. 281-289.

8. Могил Л.С. Проблемні аспекти договірної використання криптовалюти у господарському обігу. *Теорія та практика господарського права і процесу: виклики 2021* : Зб. наук. праць / Голова ред. кол. О.П. Подцерковний; відп. за вип. Г.М. Будурова. Одеса: ГО «Всеукраїнський центр економічного права», 2021. С. 78-101.

9. Могил Л.С. Щодо вразування в економіко-правовому регулюванні привабливості криптовалюти як засобу емісії та обігу. *Теорія та практика господарського права і процесу: виклики 2022* : Зб. наук. праць / Голова ред. кол. О.П. Подцерковний; відп. за вип. Г.М. Будурова. Одеса: ГО «Всеукраїнський центр економічного права», 2022. С. 52-58.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ КРИПТОВАЛЮТИ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ОБІГУ.....	17
1.1. Економіко-правовий вимір поняття криптовалюти як засобу емісії та обігу.....	17
1.2. Державна економічна політика у сфері використання криптовалюти суб'єктами економічних відносин.....	37
1.3. Правові джерела регулювання господарських відносин щодо емісії та обігу криптовалюти.....	57
Висновки до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В ГОРИЗОНТАЛЬНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИНАХ В УКРАЇНІ....	70
2.1. Функціональний аспект використання криптовалюти у господарському обігу як передумова її законодавчого врегулювання.....	70
2.2. Договірні умови використання криптовалюти у господарському обігу.....	83
2.3. Смарт-контрактне та інше інфраструктурне забезпечення господарських зобов'язань при використанні криптовалют.....	96
2.4. Забезпечення правового захисту суб'єктів використанням криптовалюти.....	110
Висновки до розділу 2.....	135
РОЗДІЛ 3. ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ ВИМОГИ ДО ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ У ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЯХ.....	138
3.1. Порядок оподаткування та обліку операцій з криптовалютою як різновидом віртуальних активів.....	138
3.2. Запобігання легалізації брудних коштів з використанням криптовалюти.....	156

Висновки до розділу 3.....	166
ВИСНОВКИ.....	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	172
ДОДАТКИ.....	208

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ВРУ – Верховна Рада України

КМУ – Кабінет Міністрів України

АМКУ – Антимонопольний комітет України

ЗУ – Закон України

ПКУ – Податковий кодекс України

ГКУ – Господарський кодекс України

КВ - криптовалюта

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Криптовалюта – сучасне явище економічної діяльності, яке значною мірою ознаменувало перехід світу до нової ери цифрової економіки, що характеризується істотним зменшенням впливу держави на обігові операції та децентралізацією платежів. Ця даність змінює «правила гри» у економіці завдяки здійсненню фінансових операцій електронними інструментами, до яких держави не мають повного контролю.

Переваги децентралізованих платіжних систем приваблюють приватний сектор економіки завдяки швидкості, транскордонної та анонімності, подекуди – тіньові економічні структури, але викликають серйозне занепокоєння з боку держав та громадських структур, що оперують традиційними формами ведення платіжних операцій. Останнім притаманний централізований спосіб організаційно-технічного управління грошовим обігом: від емісії до накопичення, обігу та приватного використання.

Сама зміна економічної реальності вимагає величезних зусиль наукової громадськості, державних, освітніх та бізнесових систем у контексті пошуку найбільш зрозумілого та пропорційного правового регулювання відносин із приводу використання криптовалют, здатного забезпечити узгодження приватних та публічних інтересів в новій цифровій економіці. Причому природа криптовалют унеможливорює застосування багатьох усталених форм правового регулювання платіжних інструментів, позаяк створені вони спеціально як позадержавний інструмент обігу. Не випадково, будь-якої стратегії розбудови державного регулювання ринку емісії та обігу криптовалюти державні органи в Україні досі не виробили, а прийнятий Закон України «Про обіг віртуальних активів» не набрав чинності у зв'язку із незатвердження порядку оподаткування. Але це не означає нездатність держави до впливу на відповідні відносини, особливо в сфері господарювання, що вимагає обґрунтованих економіко-правових рішень.

Віртуальні валюти з погляду права досліджували багато науковців, зокрема, зарубіжних, таких як Xiao B. та Wibawa T., L. Parker або Wright, Aaron and De Filippi, Primavera, A. Egberts тощо, а також вітчизняних, серед яких виділяються О. О. Бакалінська, А. О. Дек, О. М. Гончаренко, Б. В. Деревянко, К. Г. Некіт, Н. Ю. Голубєва, О. П. Подцерковний, С. С. Пилипишин, С. Є. Чаплян та інші. Разом із тим, попри великий обсяг виявлених правових характеристики криптовалют, дослідники здебільшого обходять стороною питання правового визначення криптовалюти як такої у контексті реалій її застосування в економічному обігу, вироблення перспективної державної економічної політики в цій сфері, обліку та запобігання протидії тінізації господарських операцій з використанням криптовалют.

Результати наукових досліджень щодо криптовалюти та умов і порядку її використання за різними спеціалізаціями знайшли свої відображення у дисертаціях В. М. Логойди «Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз» (Ужгород, 2022); К. В. Солодан «Правове регулювання оподаткування ІТ – діяльності: порівняльно-правове дослідження» (Чернівці, 2022); В. Д. Іванюк «Фінансове-правове регулювання ринку криптовалют в Україні» (Тернопіль, 2021); Н. В. Даценко «Система моделей оцінювання та прогнозування інноваційних фінансових інструментів (на прикладі криптовалют)» (Київ, 2019).

Ці фундаментальні розробки є підґрунтям для подальшого вирішення проблем у цій сфері, оскільки вони сприяють становленню та розвитку інституту криптовалют в Україні. Водночас у вітчизняній науці господарського права донині відсутні спеціальні дослідження щодо використання криптовалюти у сфері господарювання як такої, її ознак та різновидів, з урахуванням особливостей міжнародних стандартів і законодавчого досвіду зарубіжних країн.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано на кафедрі господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія» згідно з планом науково-дослідницької роботи кафедри «Господарсько-правові засоби

забезпечення випереджального економічного розвитку України» на 2021–2025 рр. як складової теми наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову епоху» на 2021–2025 рр. (державний реєстраційний номер: 0122U000266).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» 17 жовтня 2019 року (протокол № 1).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення основних складових правового забезпечення використання криптовалюти в господарському обігу України задля обґрунтування напрямів системного вдосконалення господарсько-правового механізму обігу криптовалюти як віртуального активу.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі завдання:

- дослідити та визначити поняття криптовалюти як засобу емісії та обігу з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду;
- виокремити та надати змістовну характеристику державної економічної політики у сфері використання криптовалюти суб'єктами економічних відносин;
- охарактеризувати правові джерела регулювання господарських відносин щодо емісії та обігу криптовалюти;
- визначити функціональний аспект використання криптовалюти у господарському обігу як передумова її законодавчого врегулювання;
- дослідити і визначити договірні умови використання криптовалюти у господарському обігу;
- з'ясувати і визначити смарт-контрактне та інше інфраструктурне забезпечення господарських зобов'язань при використанні криптовалют;
- провести аналіз порядку оподаткування та обліку операцій з криптовалютою як різновидом віртуальних активів;
- дослідити і визначити положення щодо запобігання легалізації брудних коштів з використанням криптовалюти;

- сформулювати теоретично обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного господарського законодавства стосовно застосування криптовалюти у господарському обігу в Україні.

Об'єкт дослідження - суспільні відносини, що виникають при використанні криптовалюти у сфері господарювання.

Предмет дослідження - теоретичне та правове забезпечення використання криптовалюти в господарському обігу України.

Методи дослідження. Керуючись визначеною метою та поставленими завданнями, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, обрано методологічний інструментарій, яким є сукупність філософських, загально-наукових і спеціальних наукових методів, що забезпечили об'єктивне дослідження предмета та формування обґрунтованих висновків. Зокрема, у роботі використано такі методи: діалектичний метод – як основу при визначенні основних понять (всі розділи); системний – для визначення криптовалюти, як засобу емісії та обігу, її ознак і різновидів (підрозділ 1.1); формально-логічний – для визначення понять «криптовалюта», «майнінг», «блокчейн», «криптовалюта – стейблкоін», «криптоактиви» (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); метод абстрагування та узагальнення – для вивчення і дослідження існуючих підходів до державної економічної політики у сфері використання криптовалюти, її відповідного господарсько-правового забезпечення, використання у господарському обігу та договірної форми, а також порядку її оподаткування та обліку господарських операцій (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1); юридико-статистичний – для аналізу смарт-контрактного та іншого інфраструктурного забезпечення господарських зобов'язань при використанні криптовалют (підрозділ 2.3); структурний метод дав змогу виділити та дослідити договірні умови використання криптовалюти, характеристики її оподаткування та обліку, а також положення щодо запобігання легалізації брудних коштів з її використанням (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2); компаративістський метод сприяв аналізу господарсько-правового забезпечення використання криптовалюти та умови і порядок її оподаткування та обліку (підрозділ 1.3, 3.1).

Емпіричну базу дослідження склали статистичні дані, практика спеціально уповноважених державних органів та судова практика.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в юридичній науці України комплексним господарсько-правовим дослідженням правового забезпечення криптовалюти у господарському обігу України. Внесок дисертантки в наукову розробку зазначених проблем полягає у формулюванні нових теоретичних положень, уточненні характеристик господарсько-правових категорій, формулюванні рекомендацій для правозастосовної практики та пропозицій щодо удосконалення господарського законодавства України.

Зокрема, наукова новизна дослідження відображена в таких основних положеннях:

уперше:

- обґрунтовано, що наявність децентралізованих засад емісії криптовалют шляхом майнінгу та існування в блокчейн технологіях і криптографічних алгоритмах не дозволяють державі встановити юридичні ознаки криптовалюти за допомогою традиційних легальних форм визначення засобів платежу, що вимагає закріплення в законодавстві на підставі правової фікції гнучких та універсальних ознак кваліфікації криптовалюти, зокрема з урахуванням реальної здатності криптовалюти як віртуального активу виконувати обігові і накопичувальні функції;
- обґрунтована безперспективність законодавчого віднесення криптовалют до різновидів нематеріальних активів може виявитися безперспективним з урахуванням потреб врахування фактичної здатності криптовалют виконувати основні обігові, ощадні та платіжні функції, притаманні аналоговим безготівковим коштам, а також з огляду на виникаючу невідповідність юридичної природою криптовалюти та його економічних властивостей обігового засобу децентралізованого характеру, що передбачає загрозу постійного неспівпадіння облікових (податкових) характеристик криптовалют та

загального правового режиму власності (речовий зміст) стосовно цього віртуального активу;

- обґрунтування підходу про те, що різновиди криптовалют та розмаїття технологічних баз їх функціонування багато у чому унеможлиблюють створення універсального способу документального підтвердження операції з криптовалютою, що потребує гнучких правових норм, що спиратимуться на можливість використання локальних правил функціонування криптовалют для підтвердження юридичних фактів їх обігу як у приватних, так і у публічних відносинах;

- обґрунтовано, що в період воєнного стану державна економічна політики щодо ринку криптовалют повинна враховувати позитивні риси криптовалютного донорства на користь українського народу. З урахуванням принципу пропорційності та реальної легітимної основи криптовалют в економіці воєнного стану, державна економічна політика щодо криптовалют повинна виходити з заборон придбання криптовалют за національну валюту, а також жорсткого обмеження доступу на український ринок фінансових послуг криптобірж, пов'язаних з країною-агресором та її союзниками;

удосконалено

- підхід до функцій криптовалют в економічних правовідносинах, класифікація яких дозволяє встановити основні групи відносин, що вимагають правового регулювання із їх використанням у сучасній економіці, шляхом виділення страхувальної, забезпечувальної, ощадної, захисної, стабілізаційної функції, функції капіталізації, яка тісно пов'язана з функціями накопичення та інвестування, кредитної або ж економічної функції криптовалют, а також соціальної функції;

- розуміння криптовалюти як економіко-правової фікції, що є взаємозамінним різновидом віртуального активу у формі шифрованого електронного запису, емісія та облік якого виконується децентралізовано на основі технології розподіленого реєстру та криптографічних алгоритмів, який є об'єктом речових прав та здатен виконувати обігові і накопичувальні функції;

- підхід до державної економічної політики у сфері емісії та обігу криптовалюти у контексті спрямування її на комплексні рішення, які б вводили криптовалютні операції у цій сфері у загальне поле здійснення господарської діяльності та ставали б предметом міжвідомчого державного впливу. Це передбачає здійснення державної економічної політики на засадах врахування міжнародного глобального економічного значення криптовалют, необхідності запобігання тінізації відповідних операцій, єдиного їх сприйняття з іншими фінансовими інструментами ведення бізнесу та підтримки альтернативних державних технологічних рішень, саморегульованих платформ й посередницьких структур, взаємодія із якими забезпечуватиме активну участь держави в побудові віртуальної економіки;

- підходи до системи органів у сфері державного регулювання відносин щодо використання криптовалют, зокрема обґрунтуванням того, що Міністерство фінансів України та Міністерства економіки через міжвідомчу спеціальну комісію, яку доречно було б утворити, в координації із Держфінмоніторингом та Міністерством цифрової трансформації мали б тут забезпечувати комплексний вплив задля узгодження потреб економічного розвитку не лише із монетарними чинниками державного регулювання, але й з сукупними фінансово-економічними умовами господарювання в Україні із урахування економічної інтеграції та потреб протидії російській агресії;

- кваліфікації господарського договору із використанням криптовалюти як договору міни (бартеру), де криптовалюта є товаром, що складає предмет договору, ціна яких має визнаватися еквівалентною ціні обмінюваного товару (активу), що легально перебуває в господарському обігу, а строк такого договору обумовлюється процесом переведення криптовалюти одного учасника угоди на криптогаманець іншого в якості виконання зустрічного зобов'язання по даному договору;

набули подальшого розвитку:

- потреби розробки та запровадження методів непрямого контролю за використанням криптовалюти, а також формування несприятливого для

здійснення державними службовцями та публічними особами режиму використання криптовалюти шляхом підвищення ризиків продовження політичної та службової діяльності під загрозою виявлення таких активів та відповідальності за недобросовісне декларування;

- бухгалтерський та податковий облік криптовалют та операцій з ними, в основі яких має бути покладено принцип превалювання економічної сутності над юридичною формою, що вимагає від уповноважених державних органів розробки і впровадження виваженої податкової та облікової політики стосовно цих об'єктів, а за умови відсутності єдиного методологічного підходу до питань належного бухгалтерського обліку криптовалюти та операцій – застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та розроблених на їх підставі рекомендацій з урахуванням мети використання криптовалюти суб'єктом господарювання щодо обліку криптовалюти як нематеріального активу (якщо вона утримується для продажу в звичайному ході бізнесу суб'єкта господарювання) або запасів (якщо утримується з метою отримання інвестиційного прибутку при перепродажі);

- перспективи поєднання ринкового саморегулювання та державного регулювання ринку криптовалюти, що передбачає визначення необхідним елементом державної економічної політики у сфері криптовалюти заходів щодо забезпечення значної частки саморегулювання ринку, позаяк сама природа такого децентралізованого засобу, як криптовалюти, тяжіє до позадержавних інструментів регулювання;

- напрями державного впливу на відносини щодо використання криптовалюти неможливість повного встановлення державного контролю над криптовалютними відносинами не виключає необхідність встановлення такого контролю, наприклад, у сферах ліцензування криптовалютної діяльності, оподаткування відповідних господарських операцій, уведення, з одного боку, обмежень чи навіть заборон на використання криптовалют у правочинах за участі державних, комунальних підприємств та організацій, а з іншого – надання

дозволу на започаткування механізмів з впровадження в господарський обіг стабільних криптовалют – стейблкоїнів, тощо.

- правова природа смарт-контракту у контексті відносин щодо використання криптовалют, який слід розглядати як певну автоматизовану інфраструктурну систему, що діє задля виконання правочинів щодо обігу криптовалют та не може бути кваліфікований у якості типового, примірного договору, договору приєднання або ж іншого публічного договору (публічного зобов'язання) у сенсі їх визначення ЦК та ГК України;

- узагальнення підходів ЄС до врегулювання ринку криптовалют, що потребує врахування в державній економічній політиці України, зокрема, визначенням вимог юридичної чіткості та зваженості для стабільного зростання ринків криптоактивів і прогресу інноваційних технологій, запроваджуючи підхід «усуненні наявних ризиків і недоліків, водночас дозволяючи інноваціям процвітати» шляхом:

а) уникнення широкого та складного визначення криптоактивів для запобігання плутанини у використанні термінів «криптоактиви» та «корисні токени» задля непослідовної класифікації певних криптоактивів державами-членами ЄС відповідно до регламентів MiCA (Markets in crypto-asset) або MiFID II (The Markets in Financial Instruments II Directive). У цьому випадку важливим стає наступна кваліфікація криптоактивів, «щоб вони стали орієнтованими на мету діяльності користувача»;

б) зняття вимоги щодо реєстрації як юридичної особи для певних децентралізованих проєктів, таких як розподілене фінансування (DeFi). Достатньо «використати потенціал технології для включення в архітектуру проєктів управління, дотримання правил, нагляду та аудиту», аби запобігти неправомірній поведінці в тому числі із встановленням правила про те, що децентралізовані проєкти можуть використовувати альтернативні структури управління, такі як фонди;

в) усунення неконкурентних переваг кредитних установ, що звільняються від отримання дозволу згідно з MiCA, що «призведе до спотворення рівних умов

гри між діючими та новими постачальниками послуг і потенційно призведе до ризику для споживачів», адже кредитні установи не можуть безпечно працювати на ринках криптоактивів лише на основі свого досвіду роботи на ринках фінансових інструментів.

г) встановлення перехідних положень щодо штрафів емітентів електронних грошей і токенів, пов'язаних із віртуальними активами, які мають бути відстрочені, доки національні компетентні органи не зможуть авторизувати емітентів і затвердити офіційні документи;

Г) дотримання принципів «однаковий ризик, однакові правила» та технологічної нейтральності, зокрема усуненням обмежень MiCA на залучення капіталу для проектів, що використовують технології DLT/блокчейн, до певної встановленої у законодавстві суми.

д) застосування непрямих методів регулювання шляхом запровадження під контролем держави проектів з певною гнучкістю впливу, щоб експериментувати з інтеграцією торгівлі та розрахунків, створювати державних фінансових посередників, які виступатимуть альтернативою приватним віртуальним системам;

е) погодження всеосяжної структури для криптоактивів шляхом комплексного режиму їх регулювання та контролю за їх накопиченням та обігом. Зокрема, регулювання ринків криптоактивів повинно базуватися базується на принципі паспортизації та надання суб'єкту послуг у сфері криптовалют лише одна ліцензія для єдиного ринку ЄС;

ж) встановлення суворих вимог щодо створення, авторизації та управління резервами для так званих «стейблкоїнів», які стосуються офіційної валюти або кошика активів, вимог до учасників ринку криптоактивів розкривати інформацію про екологічний і кліматичний слід криптоактивів із обмеженням права регуляторів втручатися у крипторинки, лише якщо є докази ринкових зловживань або діяльності, яка може призвести до фінансової нестабільності, особливо, якщо йдеться про фінансові інструменти у вигляді сервісів та програм, створених на блокчейні;

з) інкорпорувати крипто-екосистему в складову правил боротьби з відмиванням «брудних» коштів;

і) запровадити глобальну координацію та спільні міжнародні принципи емісії та обігу криптоактивів завдяки глобальному характеру цих засобів обігу;

к) підпорядкування криптофірм дії законодавства про цифрову операційну стійкість, що вимагатиме від них керування ризиками злову чи технологічних збоїв;

л) створення альтернативи криптоактивам у вигляді цифрового євро, щоб доповнити, а не замінити аналогові готівкові та безготівкові кошти та гарантувати громадянам публічну альтернативу приватним цифровим платіжним засобам;

м) створення системи збирання та обміну інформацією в цивілізованому світі з метою захисту дрібних інвесторів тощо.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що викладені в дисертації положення, висновки, пропозиції та рекомендації мають теоретико-прикладний характер і можуть бути використані у:

— науково-дослідній діяльності — для подальшого дослідження господарсько-правового аспекту криптовалюти;

— правотворчості — для оновлення та вдосконалення господарського законодавства України, яким здійснюється правове регулювання криптовалюти у сфері господарювання;

— правозастосовній діяльності — для вироблення роз'яснень, з метою правильного та однакового застосування господарсько-правових норм у процесі визначення поняття та ознак криптовалюти;

— навчальному процесі — для підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників, викладання та вивчення навчальних дисциплін «Господарське право», «Контрактне право», «Грошові зобов'язання», підготовці підручників, навчальних та навчально-методичних посібників, практикумів із зазначених дисциплін (акт про впровадження результатів дисертації в освітній

процес Національного університету «Одеська юридична академія» від 11 травня 2023 року).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлені у доповідях та тезах на науково-практичних конференціях: Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти» (м. Київ, 28 березня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна цивілістика: тенденції розвитку права під час воєнного стану» (м. Одеса, 21 квітня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.); Теорія та практика господарського права і процесу: виклики 2021 (м. Одеса, 2021 р.); Теорія та практика господарського права і процесу: виклики 2022 (м. Одеса, 2022 р.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлені у 4 наукових публікаціях, які розкривають основний зміст дисертації, включених до переліку наукових фахових видань України. Крім того, положення дослідження відображені в 3 опублікованих тезах виступів на міжнародних конференціях та 2 наукових доповідях.

Структура та обсяг дисертації визначені проблематикою дослідження, його метою і завданнями. Робота складається з титульного аркуша, анотації, змісту, основної частини (вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків), списку використаних джерел, 2 додатків на 6 сторінках. Повний обсяг роботи становить 213 сторінок, з них основного тексту – 171 сторінка. Список використаних джерел налічує 342 найменування на 36 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ІЗ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ОБІГУ

1.1. Економіко-правовий вимір поняття криптовалюти як засобу емісії та обігу

Криптовалюта - нове явище економічної діяльності, яке значною мірою ознаменувало перехід світу до нової ери цифрової економіки, що характеризується істотним зменшенням впливу держави на обігові операції та децентралізацією платіжних операцій. На думку аналітиків «за підсумками 2021 року обсяг криптовалютних транзакцій зріс на 567 % та досягнув рекордних \$ 15,8 трлн. Поширення характеризується зростанням кількості торговельних майданчиків, в яких можна розрахуватися криптовалютою; можливість сплачувати за товари через Mastercard, Visa та PayPal (обсяг трансакцій за криптовалютними картками Visa за підсумками першого кварталу поточного року перевищив \$ 2,5 млрд)» [1].

Ця даність змінює «правила гри» у економічних відносинах завдяки здійсненню платіжних операцій у сфері електронних інструментів, до яких держави не мають повного контролю, а ризики тінізації операції та легалізації брудних коштів вимагають переглянути традиційні підходи до державної економіко-правової політики. Переваги децентралізованих платіжних систем, довіра до яких прямо не залежить від зусиль держави, викликають значний інтерес у приватного сектора економіки, подекуди – тіньових економічних структур, але викликають серйозне занепокоєння з боку держав та громадських структур, що виступають за традиційні форми ведення платіжних операцій. Останнім притаманний повний державний контроль та організаційно-технічне управління платіжними операціями: від емісії, до накопиченні, обігу та приватного використання. Сама зміна економічної реальності вимагає

величезних зусиль наукової громадськості, державних, освітніх та бізнесових систем у контексті пошуку найбільш зрозумілої та пропорційної форми взаємодії учасників платіжних операцій в нових умовах.

Попри те, що криптовалюта відкриває перспективи для нових напрямів розвитку підприємницької діяльності та інвестицій, збільшуючи й диверсифікуючи ресурс електронної комерції та швидкість господарських операцій, але при цьому виступає сприятливим інструментом для здійснення нелегальних операцій, аж до фінансування тероризму. Не менш проблематичним залишається приватно-правовий напрям використання криптовалюти (надалі – КВ) як засобу платежу та обігу, адже будучі не пов'язаною із національною грошовою одиницею, використання КВ не стає тотожним виконанню грошових зобов'язань у їх класичному вимірі. Адже лише розрахунки у легальних засобах платежу врегульовані повною мірою у цивільному та господарському законодавстві, коли встановленні для традиційних грошових зобов'язань процедури стягнення боргів, черговості платежів, штрафних санкцій, банкрутства, порядку фіксації результатів платіжних операцій дозволяють прогнозувати способи виконання зобов'язань та примус до поновлення порушених прав.

Децентралізований характер криптовалют, що обумовлений їх емісією у блокчейн технологіях та обігу у приватних мережах призводить до того, що уряди та банківські структури стикаються із складністю як єдиного розуміння їх властивостей, так і побудови на державному та глобальному рівнях. Залежно від внутрішньодержавного підходу до розуміння КВ здійснюється формування відповідної грошово-кредитної політики, що включає як власне позиціонування КВ у внутрішньому господарському обігу, так і підлаштування під нову «криптовалютну реальність» основних засад грошово-кредитної політики щодо місії та обігу легального платіжного засобу, в Україні – гривні в електронній та паперовій формі. Про складність такої роботи говорить той факт, що в 2017 році Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків

фінансових послуг, зробили спільну заяву про те, що «складна правова природа криптовалют не дозволяє визнати їх ні грошовими коштами, ні валютою і платіжним засобом іншої країни, ні валютною цінністю, ні електронними грошима, ні цінними паперами, ні грошовим сурогатом» [2]. Слушною є думка про те, що «існування «сірих зон» у певному сегменті суспільних відносин, зокрема у сфері обігу віртуальних активів, для правової держави є неприпустимим явищем, подолання яких є основним завданням права як соціального регулятора та держави як гаранта дотримання права всіма членами суспільства. Відзначено, що відставання в правовому регулюванні обігу віртуальних активів є очевидним, що зумовлено відтермінуванням набрання чинності ключового для цієї сфери відносин Закону України «Про віртуальні активи». Відтак на період до набрання чинності цим Законом убачається за доцільне скористатися методом аналогії закону з метою поширення на віртуальні активи, які відповідають ознакам фінансових інструментів або валютних цінностей, правового режиму зазначених інструментів або цінностей, що знайшло відображення в позиціях Європейського Союзу, правотворчості окремих зарубіжних країн та в судовій практиці» [3, с. 141].

Зарубіжні державні органи стикаються не з меншими викликами у питаннях визначення природи та засобів врегулювання криптовалюти. Майже кожний центральний банк у Західних країнах зазначає про ризики використання КВ, не маючи базового інструментарію регулювання їх випуску та обігу. Наприклад, у 2018 році регуляторний орган і Banco de España зробили спільну заяву про інвестиційні ризики криптовалюти: на сьогодні «відсутні криптовалюти або токени, випущені у встановленому порядку, придбані або збережені в Іспанії, які можуть користуватися будь-якими гарантіями чи заходами, передбаченими положеннями про банківську діяльність або інвестиційні продукти» [4]. Роком раніше Європейське управління з цінних паперів і ринків (ESMA) попередило інвесторів про «про високий ризик втрати всього інвестованого капіталу, оскільки криптовалюти є дуже ризикованими та дуже спекулятивними інвестиціями. Ціна монети або токена зазвичай

надзвичайно мінлива, і інвестори можуть не мати змоги викупити їх протягом тривалого періоду. Інший ключовий ризик пов'язаний з тим фактом, що, залежно від того, як вони структуровані, криптовалюти можуть виходити за межі законів і нормативних актів ЄС, у такому випадку інвестори не можуть скористатися захистом, який забезпечують ці закони та нормативні акти. Криптовалюти також вразливі до ризику шахрайства або відмивання грошей» [5]. Попри досить тривале використання, ставлення до криптовалют з боку урядових органів та центробанків не змінилося, що буде аналізуватися у цій роботі. Саме «новація криптовалют полягає в тому, що вони не потребують централізованої установи для перевірки транзакцій, підтримки безпеки та надійності системи і, що найголовніше, забезпечують суб'єктам грошових зобов'язань анонімність розрахунків» [6, с. 98].

Проблема створення прозорого економіко-правового середовища використання криптовалют особливо посилюється в Україні. Зокрема, «у 2020 році Україна посіла перше місце у світі по прийняттю криптовалюти населенням (Global Cryptocurrency Adoption Index) від порталу Chainalysis» [7]. Експертами такий стан використання криптовалюти пояснюється тим, що «обмежені можливості для українців для дрібних інвестицій (відсутній фондовий ринок, обмежений доступ до світового ринку капіталів, вхід же у ринок нерухомості високий). Крім того, у нашій країні є обмеження законодавства та банківської системи по міжнародних переказах» [8].

Лише поодинокі країни здійснили докладне регулювання КВ. Хоча нерідко все обмежується неформальними документами: декларацією, заявою або інтерв'ю керівника центробанку чи урядового органу. Певне усунення від врегулювання криптовалюти можна спостерігати у заявах центральних банків європейських країн про випуск власних цифрових валют. Наприклад, глава Банку міжнародних розрахунків Агустін Карстенс та його співавтори вважають, що центральні банки повинні використовувати технологічні інновації, які пропонує криптовалюта, а також забезпечувати важливу основу довіри [9].

Визначення економіко-правової природи та врегулювання КВ важлива, зокрема, для наповнення державного бюджету податками, тому не дивно, що значний вплив на сферу обігу криптовалют здійснюється у сфері податкової політики. Хоча не можна визнати правильним відірваний окремий галузевий погляд на криптовалюту, зокрема й на його більш поширену форму – біткоїн, який є лідером криптовалютного ринку, оскільки регуляторний вплив має бути комплексним задля уникнення дисбалансу приватних та публічних інтересів, врахування ризиків як для бюджетного процесу, так і для приватних суб'єктів господарювання та інвесторів. Не можна виключати з погляду й саморегулювання на ринку криптовалют, що по суті виконують функцію додаткового впливу на розуміння та правила випуску й використання криптовалют, що створює додаткові загально-правові та соціальні проблеми. Не випадково, в західній літературі вважають, що «ризики, пов'язані з домінуючим становищем приватних повноважень у розподілених електронних системах, можуть призвести до загального позбавлення прав громадян і до появи глобального суспільства без громадянства» [10]. Надмірне використання електроенергії на утримання електронних систем є одним із чинників екологічного впливу приватної діяльності на функціонування суспільств, в результаті чого останнє не може залишатися осторонь.

При цьому висловлюється думка, що «нерівномірне регулювання між банками та криптобіржами значні прогалини в даних свідчать про те, що потрібен проактивний, цілісний і перспективний підхід до регулювання та нагляду за ринками криптовалют. Він має зосередитися на забезпеченні більш рівних умов гри щодо фінансових послуг, що надаються відомими фінансовими установами та посередниками в новій криптотіньовій фінансовій системі шляхом запровадження більш суворого регулювання та нагляду за останнім» [11]. Адже рішення про заборону або обмеження певної криптовалюти досить часто впливає на її ринкову вартість та може призвести до блокування певних господарських операцій, що погіршує інвестиційну привабливість країни. Для прикладу можна навести Японію, яка є першим та найбільшим ринком

криптовалют, де регулятивний вплив та посилення нагляду у сфері КВ здійснюється досить обережно. Зокрема у цій країні криптовалюта визнана цінністю, рівнозначною активів, але криптовалюта не розцінюється як платіжний засіб. Сальвадор став першою країною у світі, яка оголосила біткоїни офіційним платіжним засобом [12], що є досить красномовним фактом стосовно лібералізації використання КВ. Це показує, що досі регуляторні органи цивілізованих країн перебувають у мінливому стані стосовно механізмів та порядку врегулювання криптовалют.

У цьому контексті потрібно говорити про основну перевагу криптовалют - є децентралізованість, закритість і повна свобода здійснення транзакцій, певна відв'язаність від реальної економіки. Криптовалюта є досить дешевим для зберігання, зручним, сприятливим до конфіденційності і технологічним способом здійснення платіжних операцій в глобальному масштабі, що значною мірою обумовлює перспективність його використання для обігових операцій та інвестування.

В умовах новизни інструменту криптовалюти годі очікувати на наявність єдиної думки законодавців та вчених щодо визначення терміну «криптовалюта».

Спробуємо узагальнити підходи теоретиків цього питання аби не вдаючись у усі можливі визначення цього поняття спробувати намітити загально-теоретичні тенденції, що можуть вплинути на характеристику криптовалюти як засобу обігу.

Можна помітити, що в наукових та публіцистичних дослідженнях різняться підходи до визначення криптовалюти, що обумовлюється, передусім наблизитися практичних публікацій до повсякденних фінансових інструментів, аби спростити розуміння криптовалюти для її поширення та більш усвідомленого застосування.

Зокрема, більшість практичних публікацій називають КВ цифровими грошима. Наприклад, Investopedia визначає, що «криптовалюта — це цифрова або віртуальна валюта, захищена криптографією, що робить її майже неможливою підробити або подвійно витратити. Багато криптовалют є

децентралізованими мережами, заснованими на технології блокчейн — розподіленому реєстрі, керованому різномірною мережею комп'ютерів» [13]. В іншому випадку пояснюється, що «криптовалюта — це цифрова валюта, яка є альтернативною формою оплати, створеною за допомогою алгоритмів шифрування. Використання технологій шифрування означає, що криптовалюти функціонують і як валюта, і як віртуальна система обліку. Щоб користуватися криптовалютами, вам потрібен криптовалютний гаманець. Ці гаманці можуть бути програмним забезпеченням, яке є хмарною службою або зберігається на вашому комп'ютері чи мобільному пристрої. Гаманці — це інструмент, за допомогою якого ви зберігаєте свої ключі шифрування, які підтверджують вашу особу та посиляються на вашу криптовалюту» [14].

Теоретичні підходи мали б бути більш точними, але також не можна виключати наближення теоретичних висновків до найбільш популярних форм розуміння КВ. Наприклад у вітчизняних роботах можна зустріти думку про те, що КВ — це «особливий різновид електронних грошей, які функціонують на децентралізованому механізмі емісії та обігу і являють собою складну систему інформаційно-технологічних процедур, побудованих на криптографічних методах захисту» [15]. Але відповідно до цього визначення залишається нез'ясованим питання про те, що КВ визнається різновидом електронних грошей. До того ж наявність певного інформаційного механізму є скоріше формою існування цих засобів обігу, ніж власно є цим механізмом.

Як правильно зазначається в літературі, що потрібно визнати особливо цінним саме з погляду юридичного, «поняття криптовалюти (віртуальної валюти) та електронних грошей слід розмежовувати, хоча вони і мають схожі риси. Електронні гроші часто трактуються як одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі». На особливість криптовалют по відношенню до електронних грошей свідчать «відсутність ідентифікації учасників фінансових операцій, їх анонімність», «спосіб емісії, що передбачає

майнінг», емітент криптовалюти ніяким чином не уповноважений на це державою, відповідно регулятори не мають важелів контролю за емісією цього фінансового інструменту» [16]. До цього можна додати, що з урахуванням того, що криптовалюти з'явилися в умовах певного розуміння електронних грошей як виражених в законних платіжних засобах інструментах, хоча й емітованих не державою, це має враховуватися для базового визначення криптовалюти.

Як правильно визначає С. Є. Чаплян, якщо «електронні гроші, у більшості країн офіційно визнається засобом платежу, у той час як віртуальні валюти демонструють вплив різних підходів національних законодавців до їх визначення та правового регулювання» [17, с. 109].

У цьому контексті власне можна поставити запитання про те, чи взагалі поняття криптовалюти можна позначати саме як «валюти», навіть і «віртуальної»? Як буде показано у подальшому, відповідь на це запитання скоріше негативна, ніж позитивна.

Позначення на характеристику «валюта» неточно наближає розуміння криптовалют до звичайних грошей, хоча такими вони не є ані в юридичному, ані в економічному сенсах. Про це свідчить хоча б той акт, що нерідко КВ називають «цифровим активом» [18]. В українському парламенті навіть зареєстрований проєкт закону «Про токенизовані активи та криптоактиви» від 05.11.2020 № 4328, коли під криптоактивом пропонується розуміти «вид віртуального активу, що існує виключно в системі обліку цифрових даних у вигляді запису з ідентифікатором інформації, що не є похідною від первинного активу». Ст. 2 містить положення, що цей Закон регулює особисті немайнові та майнові відносини у сфері токенизованих активів і криптоактивів між користувачами систем обліку цифрових даних, що виникають, змінюються та припиняються у разі здійснення:

- 1) правочину в системі обліку цифрових даних, в якому токенизований актив є об'єктом правочину, водночас у разі обміну токенизованого активу на грошові кошти;

2) правочину в системі обліку цифрових даних, в якому криптоактив є об'єктом правочину, водночас у разі обміну криптоактиву на грошові кошти [19].

Якщо звернути увагу на дослідження, які присвячені пропозиціям визнати криптовалюту засобом платежу, то зроблені вони переважно з позиції певної функції, що виконують відповідні засоби, але без чіткого аналізу правових наслідків та ризиків відповідного визнання. Наприклад, висловлюється думка, що «з метою належного правового закріплення застосування криптовалют як платіжного засобу, необхідно внести зміни до законодавства щодо порядку регулювання платіжних систем, де вказати криптовалюту засобом платежу»; «нове регулювання у сфері ринку криптовалют слід ретельно зважувати і заохочувати для посилення надійності криптовалют та підвищення довіри населення до їх використання чи інвестицій у них» [20, с. 83]. Натомість у відповідних висновках відсутнє пояснення механізмів запобігання легалізації брудних коштів при використанні КВ, не враховуються знеособлення засобів платежу для здійснення державної грошово-кредитної політики та вимивання коштів із економіки держави тощо. Як правильно зазначається в дослідженнях, «ризики використання криптовалют для національних монетарних систем лежать в площині можливого падіння курсу національної валюти, послаблення банківського нагляду в сфері грошової емісії, неможливості контролю за характером трансакцій через їх цілковиту анонімність, сильної волатильності цифрової валюти» [21, с. 54, 60]. Не говорячи вже про те, що з юридичного погляду це призведе до втрати особливих ознак законного платіжного засобу, що матиме негативне значення для всієї банківської та фінансової сфери як кров'яної системи економіки.

Навіть визнання КВ загальним засобом обігу криптовалют у комерційних операціях на постійній основі є проблематичним. Тут має враховуватися, по-перше, що кожен продавець товарів, який використовує криптовалюту, повинен мати технічне забезпечення, щоб переводити суму чека в певну кількість «віртуальних монет». Це збільшуватиме витрати на обслуговування, починаючи від програмного забезпечення, закінчуючи електроенергією, обладнанням та

спеціально підготовлених працівників, що викликають довіру. По-друге, оскільки ціна криптовалюти коливається, продавець змушений брати на себе курсову різницю між наявною на момент правочину вартістю криптовалюти, наприклад біткоїну, та його вартістю на момент переведення в грошові кошти, що є ціновим ризиком. По-третє, торгівля в криптовалюті по суті створює альтернативну розрахункову одиницю, збільшуючи кількість обмінних одиниць в економіці без збільшення реальних товарів. Наслідком може бути інфляція, як це відбувалося із доларизацією та бартеризацією економіки України на початку 90х. Це означає невідворотність обмежень на використання та облік криптовалют, що створюють додаткові обмеження на використання КВ як засобу обігу. Як наслідок – висновок про неможливість визнання криптовалюти загальним засобом обігу.

По суті КВ забезпечує на стабільній основі лише таку функцію, притаманну грошам, як накопичення. Будучи закритою ціннісною одиницею, вона здатна не лише виступати інвестиційним ресурсом, алей приховувати відповідні активи від урядів, про що буде говоритися окремо.

Складність розуміння криптовалюти як цифрового активу пов'язується із тим, що «поняття «цифровий актив» є багатозначним, адже містить велику варіативність значень. Під цифровими активами розуміють: криптовалюти та токени; фотографії, зображення, відео або ж документи, що виражені в цифровій формі; пакети даних (наприклад, великі збірки даних у цифровій формі); цифрові моделі; цифрові товари (наприклад, засоби цифрового збереження інформації); доменні імена та засоби мережевої інфраструктури, як-от IP-адреси; облікові записи користувачів (наприклад, обліковий запис електронної пошти) тощо» [22]. Парадокс полягає у тому, що не можна виключати того, що у майбутньому якійсь інший цифровий актив з наведених набуде значення визнаного засобу обігу, таких як поширені сьогодні криптовалюти типу Bitcoin, Ethereum, чи Litecoin.

Проте, навряд можна цифровізацію активів ототожнювати із виникненням криптовалюти. По-перше, цифровізація означає набір певної цифрової

інформації, що може значно спростувати походження та об'єктивне наповнення криптовалюти як засобу обігу. Простою мовою, якщо б криптовалюта була пов'язана лише із певним цифровим значенням, то тоді її можна було б відтворити, повторивши відповідний цифровий код. Але цього не відбувається і не може відбутися завдяки віртуальному існуванню відповідного засобу обігу, що передбачає існування не лише коду, але віртуальної форми, криптотехнології та прозподіленого реєстру, гарантії, за відсутності яких цифрова форма нічого не значить в системі обігу криптовалют. Без блокчейн технології її існування та обігу знецінює КВ в усіх смислах. Таким чином поза позначення на віртуальність існування такого активу, як КВ, не можна відобразити суть цього інструменту економічних відносин.

По-друге, в оцінці КВ має значення не цифрова вартість як така, а довіра до відповідного інструменту обігу з боку учасників економічних відносин, тобто наявність певної інформації само по собі не здатне виконувати функцію засобу обігу та зберігання цінності без довіри економічних суб'єктів. Це означає, що властивістю відповідного активу є існування в системі економічних відносин електронного типу, що уможлиблює загальний доступ до його обігу з боку необмеженого кола осіб. Це додає до значення КВ характеристики існування в Інтернет.

В-третьє, не можна виключати вихід віртуальних активів, які можуть набувати значення криптовалюти, з-під характеристики цифрових активів в силу інших причин. Наприклад, вітчизняні науковці відзначають, що «не всі криптовалюти є цифровими активами. З розвитком технологій та поступальним ускладненням економічних процесів починають з'являтися нові категорії у сфері обігу токенів блокчейну, які, проте, не є тотожними за змістом. У цьому разі мова йде про активи, які, незважаючи на свою криптографічну природу, є забезпеченими реальними майновими цінностями, що становлять реальний економічний інтерес для учасників» [23]. Це означає, що існування певних віртуальних активів може бути пов'язано не лише із об'єктами інтелектуальної власності, що є нематеріальним активом, але й відображати вартість основних та

обігових засобів, чи навіть грошей в результаті відповідного законодавчого чи договірної прив'язування (застереження). В якості прикладу можна навести спеціальні права запозичені (SDR), запроваджені Міжнародним валютним фондом. Зокрема, відзначається, що «SDR — це додаткові валютний резервний актив, що випускається та підтримується з боку МВФ. Вона діє як доповнення до існуючих грошових резервів країн-членів організації, а його вартість розраховується на основі зваженого кошика основних резервних валют. Спеціальне право запозичення не є ані валютою як такою, ані борговим зобов'язанням — це штучний валютний інструмент» [24].

Таким чином, розуміння криптовалюти як цифрового активу не повною мірою відображає її суть як засобу обігу та зберігання цінностей.

Більш точним, як видається, є підхід тих авторів, які КВ відносять до різновидів віртуальних активів, адже саме ця характеристика є найбільш узагальненою, що за умови конкретизації ознак та властивостей цього інструменту ринкових відносин, дозволяє надати йому вичерпну економіко-правову характеристику.

Що ж до змістовних характеристик цього віртуального активу, то КВ має бути позначена сукупністю відмінних рис, які відрізняють її від інших засобів обігу.

В цьому контексті слід підтримати думку О. П. Подцерковного про те, що нагальним питанням визначення будь-якого засобу обігу (зокрема, стосовно грошей як легального засобу платежу), є виділення юридичних ознак та властивостей відповідних категорій, а також потреба розмежування їх юридичних та економічних властивостей [25, с. 143-144]. При цьому слід враховувати відмінності КВ у системі засобів обігу у тому сенсі, що державний примус до прийняття криптовалют може бути представлений винятково у якості примусу до виконання зобов'язання, про що буде говоритися у цій роботі. У взаємозв'язку з децентралізованими засадами функціонування криптовалют як їх сенс та призначення, це може служити вагомою базою для визначення відповідних характеристик.

Віртуальні валюти з погляду права досліджували багато науковців, зокрема, зарубіжних, таких як Xiao B. та Wibawa T. [26], L. Parker [27] або Wright, Aaron and De Filippi, Primavera [28], A. Egberts [29] тощо, а також вітчизняні, серед яких виділяються О. О. Бакалінська [30], А. О. Дек [31], О. М. Гончаренко [32], Б. В. Деревянко [33], К. Г. Некіт [34], Н. Ю. Голубєва [25], С. С. Пилипишин [36], О. П. Подцерковний [37, 38], С. Є. Чаплян, [39, 40]) тощо. Разом із тим, попри великий обсяг виявлених правових характеристики криптовалюти, дослідники здебільшого обходять стороною питання визначення криптовалюти як такої.

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» не згадує поняття криптовалюти, але говорить про «віртуальний актив, під яким розуміється цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або передавати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей. Можна передбачити, що таке визначення стало продовженням підходу, запропонованого у 2014 році Європейською бізнес асоціацією. Зокрема, ЄБА запропонувала вважати віртуальні валюти «цифровим відображенням вартості, яке не випускається ні центральним банком, ні уповноваженими суб'єктами, необов'язково пов'язані з фіатними грошима, але приймаються фізичними чи юридичними особами як засіб платежу, і їх можна передавати, зберігати або торгувати в електронному вигляді. Головними дійовими особами є користувачі, біржі, торгові платформи, винахідники та постачальники електронних гаманців» [41].

До недоліків такого визначення можна віднести те, що виражати вартість має певний об'єкт, адже саме по собі «вираження вартості» є лише реакцією на певну цінову визначеність відповідного об'єкта. Тим паче, якщо актив є вираженням вартості, то тоді чому ми кажемо про вартість активу? У силу подібного розуміння виникала б незрозуміла тавтологія «вартість вираження вартості», що було б беззмістовним. Крім того, віртуальний актив оцінюється, як

правило, у конвертованій грошовій одиниці – законному засобу платежу та коливається залежно від багатьох чинників. Вартість віртуального активу не може бути закладена у ньому самому, як це відбувається із законним засобом платежу. Адже відсутній механізм певного гарантування вартості цього активу, на відміну від фіатних грошей, де держава створює систему забезпечення вартості грошової одиниці, що дозволяє їй виступати стабільним платіжним засобом. Не випадково експертами відзначається, що «функція міри вартості наразі недоступна жодній із криптовалют. Причина проста: ринкова вартість біткоїну та інших постійно й суттєво змінюється» [42]. У цьому контексті потрібно говорити про наявність інструментів вираження вартості криптовалюти як її властивості, а не ознаки.

Причому важливість чіткої кваліфікації криптовалюти пов'язане із потребами забезпечення наступного державного регулювання порядку її обігу та використання. Адже за наявності децентралізованих засад емісії криптовалют шляхом майнінгу та існування в блокчейн технологіях і розподіленого реєстру не дозволяють державі встановити юридичні ознаки КВ за допомогою конституційного визнання чи інших легальних форм визначення певного предмету засобом платежу.

Закон України «Про віртуальні активи», який не набрав чинності у зв'язку із прив'язкою до запровадження порядку оподаткування операцій з віртуальними активами, під ними розуміє «нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав» [ст. 1]. Вже виходячи із наведеного поняття видно, що поняття віртуального активу набагато ширша за поняття криптовалюти. Зокрема, тут можна згадати про такий віртуальний актив, як невзаємозамінний токен NFT (NFT — від англійської “non-fungible token”) — це одиниця даних, що функціонує на базі блокчейну. Цей токен підтверджує титул власності на різні

цифрові об'єкти: тексти, зображення, аудіозаписи, цифрові вироби мистецтва, доменні імена тощо. «Якщо криптовалюти умовно взаємозамінюються, наприклад, як біткоїн: вартість біткоїну одного власника дорівнює вартості біткоїну іншого, то один NFT-токен, що представляє картину, не дорівнює жодному NFT-токену іншого користувача». «Це і надає їм унікальності й виключає можливість скопіювати» [43].

Отже, криптовалюта є віртуальним активом, але чи можна цією характеристикою обмежитися, причому визначеною у законі, чи існують інші специфічні ознаки, що дозволяють виокремити криптовалюту як засіб обігу та інвестиційний ресурс? Відповідь скоріше позитивна, адже лише криптовалюта наближається до платіжних інструментів звичайного економічного порядку.

Зокрема, жодний незамінний токен не здатен виконувати функцію замінності, подільності та еквівалентності, що може бути цілком припустимо саме для криптовалюти.

Спроба надати визначення КВ була вчинена розробниками законопроекту «Про обіг криптовалют в Україні», який було відкликано у зв'язку із завершенням повноважень парламенту попереднього скликання. Пропонувалося під криптовалютою розуміти «програмний код (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, який може виступати засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються у системі блокчейн в якості облікових одиниць поточної системи блокчейн у вигляді даних (програмного коду)». На жаль, таке визначення також не дозволяє відділити криптовалюту від інших віртуальних активів.

Як видається, при встановленні ознак криптовалюти у правовому вимірі мають бути встановлені ті юридичні характеристики, які виконують ці віртуальні активи.

Н. Ю. Голубєва говорить про те, що: «1) криптовалюта це не валюта/гроші, а товар: 2) в обороті криптовалюта не засіб платежу, а предмет договору міни; 3) товари, роботи, послуги не можна оплатити криптовалютою, а тільки обміняти її на зазначені блага; 4) криптовалюта не можна

використовувати в якості розрахункової одиниці заробітної плати найманого працівника» [44, с. 26]. Попри очевидний зв'язок наведених висновків саме із національним законодавством, яке розвивається, у такому підході потрібно звернути увагу на проблему визначення криптовалюти саме як товару. Хоча такий підхід певною мірою є спробою прикласти наявні підходи до розмежування грошей та товару, але вони не дозволяють відповісти на запитання про те, чому, наприклад, іноземна валюта може виступати товаром, коли відбуваються угоди щодо придбання певної кількості валюти за національну валюту. Тобто протиставлення поняття товару та валюти не завжди є виправданим. Не випадково, Європейський суд ЄС визнав криптовалюту саме валютою для цілей оподаткування. Крім того, протиставлення платіжної та обмінної функції криптовалют скоріше ускладнює розуміння відповідної категорії, аніж допомагає її зрозуміти. Адже характеристика обмінності для товарів впливає з заперечення функції платежу, яка притаманна традиційним грошам. Гроші вважаються посередником в обмінних операціях, стаючи загальним засобом обігу. Але не можна виключати, що саме таким посередником можуть виступати й криптовалюти, набуваючи ознак платіжного засобу там, де відповідне визнання відбулося на законодавчому рівні. Тому, як видається, криптовалюту слід вважати саме засобом обігу, а не засобом обміну.

Не можна не звернути увагу, що в Законі України «Про віртуальні активи» відповідне поняття пов'язується із нематеріальним благом, що є певним абсурдом з погляду економічного призначення криптовалюти як засобу обігу. Адже якщо подивитися на усі відомі визначення нематеріального блага, то можна побачити, що в кожному випадку йдеться про відсутність у нематеріального блага «економічного змісту». Зокрема, зазначається, що «особливістю нематеріальних благ є також відсутність у них майнового, економічного змісту. Виходячи з того, що нематеріальні блага, як правило, належать до духовної сфери, допускається потрібне розуміння цієї особливості: неможливість речового втілення блага; відсутність майнового еквівалента; неможливість точно оцінити певне благо у грошах» [45, с. 27].

Очевидно, що криптовалюти можна оцінити у грошах, а тому вони мають економічний зміст – їх було створено саме для виконання економічних функцій – децентралізованого зберігання та обігу вартості.

Дійсно, якщо абстрактно сприймати криптовалюту як певну криптоінформацію, зашиту блокчейном у спеціальну форму, то можна сказати про те, що як інформація вона не має матеріального вираження. Але криптовалюта – це не просто інформація. Скоріше певні данні є інформацією про обсяг та належність криптовалюти певній особі, ніж навпаки.

Намагання представити криптовалюту через нематеріальне благо нічого не дає в розумінні її призначення та використання, нарешті порядку обігу та обліку. Тут не можна механічно підхід глави 15 ЦК України перекладати на природу та порядок використання криптовалюти. У цьому контексті можна звернути увагу на думку О. В. Кохановської, яка відзначає, що «не можна прирівнювати інформацію, як нематеріальне благо, до матеріальної речі, в якій вона втілена» [46].

Йдеться про потребу забезпечення послідовності у сприйнятті однорядкових правових величин. Якщо криптовалюта – це нематеріальне благо та різновид інформації, то чому тоді безготівкові гроші, які також виступають записами на банківських рахунках, про що прямо каже Закон «Про платіжні послуги» (ст. 3), не виступають нематеріальним благом, адже це також інформація, яка має неуречевлену форму?! У цьому разі безготівкові гроші виведено за межі нематеріальних благ саме у силу обігових характеристик та економічного призначення. Те саме має бути зроблене й щодо криптовалюти, тим паче, що сьогодні саме проговорюється питання створення державних криптовалют. Разом із тим, не можна природу того чи іншого поняття змінювати лише тому, що воно належить різним особам – приватним чи публічним. Це порушує логіку законодавства та, як видається, є шкідливим для правового розуміння.

Децентралізований характер криптовалют, зумовлений їх емісією у технологіях блокчейн та обігу у децентралізованих мережах, які існують в

автономному режимі, призводить до того, що уряди та банківські структури стикаються із складністю як єдиного розуміння їхніх властивостей, так і побудови єдиного правового підходу на регіональному та глобальному рівнях. Не випадково 2017 р. Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку і Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг, зробили спільну заяву про те, що «складна правова природа криптовалют не дозволяє визнати їх ані грошовими коштами, ані валютою і платіжним засобом іншої країни, ані валютною цінністю, ані електронними грошима, ані цінними паперами, ані грошовим сурогатом» [47].

Для подолання проблем у цьому понятійному куті слід, мабуть, згадати про те, що право цілком часто використовує певні юридичні фікції для позначення тих чи інших категорій. «Юридична фікція (юридична абстракція) є прийомом юридичної техніки, який визнає існуючими ті юридичні факти, що відсутні в реальному житті, для досягнення мети правового регулювання» [48]. Ці фікції допомагають наблизити численні економічні та соціальні явища до мови права. Типовий приклад у сфері грошового обігу – фікцією є право власності на безготівкові гроші, які належать особі, бо відображається у бухгалтерському обліку як власність особи, хоча в юридичному сенсі знаходяться у іншій особі (банку) і вимагати гроші від цієї особи можна не шляхом захисту права власності, а лише шляхом зобов'язальної вимоги. Доречно до правової характеристики криптовалют також застосовувати підхід правової фікції. Адже це дозволить на перспективу підходити до віртуальних валют комплексно, визнаючи за ними платіжні функції тоді, коли відповідні віртуальні активи будуть визнані державою поряд із легальним засобом платежу [49, с. 21]. У цьому контексті варто погодитися із думкою, що «юридичні фікції допомагають врегулювати суспільні відносини, вносять стійкість та стабільність у законодавство. Фікції спрощують вирішення питань, за яких фактичні дані не завжди відповідають дійсності. Вони можуть визначити нереальне явище реальним, чим допоможуть закріпити такі відносини в законодавстві та досягти правового регулювання» [50, с. 836].

Потреби наближення економічної реальності до правової форми її відображення вимагає підходити до криптовалюти як до матеріального активу, замість нематеріального. Адже не може існувати нематеріального обігового засобу. Відповідно, мають бути змінені кваліфікаційні характеристики криптовалюти шляхом наближення їх правового сприйняття до приватних електронних грошей, а не до нематеріальних благ, врегульованих Цивільним кодексом України. Продовження сприйняття криптовалюти як нематеріального блага руйнує перспективи належного правового врегулювання облікового, податкового характеру, закладення запобіжників від використання криптовалюти для тінізації господарських операцій та легалізації «брудних» коштів. Не випадково, FATF, будучи пов'язаною потребами наближати економічну реальність для юридичного інструментарію запобігання легалізації «брудних» коштів зазначає, що віртуальна валюта є цифровим відображенням вартості, якою можна торгувати в цифровому вигляді та яка функціонує як (1) засіб обміну; та/або (2) одиниця розрахунку; та/або (3) засіб збереження вартості, але не має статусу законного платіжного засобу (тобто, коли продається кредиту, це є дійсною та законною пропозицією оплати) в будь-якій юрисдикції. Вона не випускається та не гарантується жодною державою та виконує вищевказані функції лише за угодою між спільнотою користувачів віртуальної валюти» [51]. Натомість підхід до криптовалюти як до нематеріального блага, що по суті впливає із чинного українського законодавства та вимагає застосування до відносин із використання криптовалюти, зокрема, книги 4 ЦК України (Право інтелектуальної власності), створює передумови для обходу кваліфікації криптовалюти у товаро-обмінному вимірі. Це не лише заважає будувати загальну державну економічну політику запобігання «відмиванню брудних коштів», але й утворює нездолані проблеми у обліку та оподаткуванню операцій із криптовалютою, правового захисту прав на криптовалюту. Хоча у цьому контексті навряд чи можна погодитися із пропозицією визнати криптовалюту окремим об'єктом майнових прав (*sui generis*) [52], адже при кваліфікації речі як *sui generis*, мається на увазі, що немає

нікого іншого або нічого такого ж типу, і тому не можна судити про неї на основі інших речей. Але такий підхід є занадто спеціалізованим. Не можна під кожний віртуальний актив створювати самостійний правовий режим. Це дизбалансує законодавство та створює широкі можливості для інтерпретування, зрештою – корупції та тінізації господарських відносин.

Як видається, підхід до криптовалюти в правовому вимірі вимагає визначення цього поняття на основі загальних кваліфікуючих ознак, що дозволили б з певною мірою спрощення вбудувати криптовалюту у національну правову систему та обігові операції. Скоріше потрібно говорити про *eiusdem generis* («того самого роду»), наближуючи розуміння криптовалют до інших речей. Зокрема, доцільно із застосуванням юридичної фікції сприймати криптовалюту поряд з іншими віртуальними активами та вважати різновидом майна. Залишається відкритим питання про те, чи можна вважати криптовалюту цифровою річчю, як це пропонує, наприклад, К. Г. Некіт [53]. Проблемою такого підходу є те, що річ є родовим поняттям стосовно майна, а наявність цифрової ознаки не пояснює природу речі, протиставлює криптоактиви нецифровим речам. Точніше, як видається, говорити про цифровий контент як річ, що дозволяє поширювати на криптовалюту режим речових прав.

З іншого боку, криптовалюту не можна віднести до права вимоги, як це відбувається із безготівковими грошима, коли «при прийнятті банком готівки з її подальшим внесенням у безготівковій формі на рахунки, право власності трансформується у майнове право – право на платіжну силу в сумі грошових одиниць, яка відображається у записах на електронному пристрої» [54, с. 124]. Адже хоча криптовалюта й може зберігатися з використанням послуг третіх осіб, зокрема, сервісів, що обслуговують он-лайн гаманці типу Blockchain.com чи BitGo, криптобірж типу Binance чи Coinbase Exchange, але існують й інструменти для самостійного зберігання криптовалют. Прикладом є апаратні гаманці для криптовалют типу Ledger чи KeepKey. Або онлайн гаманці типу Cryptopay, Харо, Blockchain. Причому криптовалютою фактично володіє не той, хто має гаманець, а той, хто володіє приватним ключем як спеціалізованим інструментом,

призначеним для взаємодії із записами у блокчейні, зокрема, seed-запис (комбінація символів для відновлення гаманця). Сам криптогаманець можна вважати певною сполучною ланкою між віртуальними активами (які знаходяться в блокчейні), і їх власником (у якого є приватний ключ). Проте на відміну від електронних грошей, для яких необхідною ознакою є зобов'язання їх емітента щодо сплати певної суми коштів у легальному платіжному засобу (зокрема, відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про платіжні послуги» [55]), криптовалюти відповідне зобов'язання та право вимоги не опосередковують, що вимагає їх змістовно відділення від електронних грошей.

Отже криптовалюта з правового погляду може бути визначена взаємозамінним різновидом віртуального активу у формі шифрованого електронного запису, емісія та облік якого виконується децентралізовано на основі технології “блокчейн” та криптографічних алгоритмів, який є об'єктом речових прав та може виконувати обігові і накопичувальні функції.

1.2. Державна економічна політика у сфері використання криптовалюти суб'єктами економічних відносин

Питання державної економічної політики в Україні завжди стоїть гостро. Це пов'язане не лише із складністю регулювання економічних відносин як таких, але й із мінливістю політичних процесів, зміною урядів, а також обставинами воєнної агресії, із якими стикнулася країна з 2022 року, адже, уявляється, що «у період воєнного стану державна економічна політика щодо ринку криптовалют повинна враховувати позитивні риси криптовалютного донорства на користь українського народу. З урахуванням принципу пропорційності та реальної легітимної основи криптовалют в економіці воєнного стану, державна економічна політика щодо криптовалют повинна виходити із заборон придбання криптовалют за національну валюту, а також жорсткого обмеження доступу на український ринок фінансових послуг криптобірж, пов'язаних з країною-агресором та її союзниками» [56].

На жаль, будь-якої стратегії розбудови державного регулювання ринку емісії та обігу криптовалюти державні органи в Україні не виробили. На відміну від ЄС, де принаймні сформоване ґрунтовне розуміння необхідності такої стратегії та її складових, про що засвідчило звернення комісара Мак Гіннесса щодо стратегії криптоактивів ЄС [57]. Звісно, тут не може бути завчасно визначених рецептів державної економічної політики. Адже за визнанням міжнародних та національних експертів абстрактний характер криптовалют створює величезні проблеми для регуляторів [58]. Державному регулюванню протистоїть сама ідея створення криптовалют як децентралізованого засобу, обіг якого здійснюється «за відсутності потреби зазначення персональних даних користувача» [59, с. 296]. «Природа базової технології для криптовалют така, що вона дозволяє здійснювати транскордонні транзакції без необхідності будь-яких або існуючих фінансових посередників» [60], отже й традиційний підхід в державній економічній політиці щодо жорсткого регулювання платіжних операцій тут не може досягнути прогнозованого результату.

Наявні кроки у цій сфері одразу ставлять питання про законодавче закріплення поняття криптовалюти та її правового режиму використання. Але, як правильно зазначається в літературі, право є лише однією із форм державного впливу на економічні відносини [61, с. 4-5]. Тому без урахування усього комплексу мотивів, інструментів та наслідків державної економічної політики неможливо побудувати зрозумілий для інвесторів та внутрішніх господарюючих суб'єктів економічний порядок здійснення криптовалютної діяльності. Відсутність чіткого розуміння перспектив державної економічної політики у цій сфері саме і обумовили, очевидно, відстрочення Закон України «Про віртуальні активи» до «набрання чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами» та «дати впровадження Державного реєстру поставальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів» (п. 1.2. Прикінцевих та перехідних положень). Фактично на сьогодні можна встановити лише три суб'єкти відповідної політики, запланованими змінами до ст. 21 Закону

України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»: «щодо ринку послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів», - Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР); щодо ринків «послуг, пов'язаних з оборотом забезпечених віртуальних активів, що забезпечені валютними цінностями» [62], - НБУ. Також ст. 18 Закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» встановлено, що державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії здійснюються щодо постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів здійснюється - Міністерством цифрової трансформації України [63]. Слушною є думка про те, що «основні засади економічної та правової політики держави щодо цифровізації мають бути закріплені в законі і, насамперед, у Господарському кодексі України, включно із стратегічними завданнями держави у цій сфері, засобами, що використовуються, принципами поєднання державного регулювання із саморегулюванням, специфіки окремих цифрових ресурсів (зокрема публічних реєстрів) та пріоритетів регулювання відносин на окремих ринках, які потребують спеціальних правових механізмів захисту прав споживачів (електронні фінансові послуги тощо). Крім доповнення Господарського кодексу України з цими та іншими положеннями, також доцільно прийняти концепцію саморегулювання в цифровій економіці України, яка має визначати особливості правил та стандартів СРО, етичних кодексів у цій сфері; запровадження єдиної нормативно-правової бази щодо створення, функціонування та інформаційної взаємодії державних, муніципальних та інших публічних цифрових реєстрів, кадастрів та інформаційних систем, запровадження пілотних проектів Дія City, а також максимальна формалізація вимог до самоконтролю та контролю за доступ до основних державних ресурсів; запровадження нових законодавчих стимулів, мотивацій, які мають стимулювати попит та формувати потреби у використанні цифрових технологій серед споживачів фінансових послуг, а також забезпечити

соціальне спрямування цієї сфери, у тому числі в частині гарантування та захисту прав споживачів» [64, с. 390].

Якщо ж подивитися на зарубіжний досвід, то перелік органів впливу на сферу обігу криптовалюти є значно ширшим, позаяк орієнтується на усі можливі сфери її використання з можливістю урахування галузевої специфіки. Наприклад, у Сполучених Штатах криптовалюта підпадає під дію Закону про банківську таємницю. На практиці це означає, що постачальники послуг обміну криптовалютою повинні зареєструватися у Fin CEN (Financial Crimes Enforcement Network) — агентство боротьби з фінансовими злочинами при Міністерстві фінансів США), запровадити програму протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, вести відповідні записи та подавати звіти до органів влади. Тим часом Комісія з цінних паперів і бірж США (SEC) вказала, що вважає криптовалюти цінними паперами та застосовує закони про цінні папери до цифрових гаманців і бірж. При цьому, Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC) прийняла більш дружній підхід «не зашкодь», описуючи біткоїн як товар і дозволяючи публічно торгувати деривативами криптовалюти [65].

Навіть швидкий огляд відповідного досвіду переконує, що регулювання криптовалюти та інших фінансових інструментів є завданням більш складним, ніж концентрація відповідних функцій у повноваженнях лише трьох органів. Тут звертає на себе увагу невідповідність банківських функцій НБУ та результатів переведення на нього повноважень Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), яка була ліквідована у 2019 році відповідно до Закону України від 12.09.2019 р. № 79-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» [66] та Указом Президента України № 259/2020 від 30.06.2020 р. [67] НБУ став регулятором діяльності страхових, лізингових, фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів і кредитних бюро, а НКЦПФР - недержавних пенсійних фондів і фондів фінансування будівництва. Подібна концентрація повноважень у компетенції НБУ навряд чи може сприяти розбудові ринкових відносин, адже

основна конституційна функція НБУ – забезпечення стабільності гривні – завжди превалюватиме над економічним призначенням та реальною роллю інших фінансових інструментів, в тому числі криптовалют та інших криптоактивів у господарському обігу. Як видається, неефективність роботи Нацкомфінпослуг зовсім не означала, що більш пропорційним заходом повинна була стати передача її повноважень НБУ. Як приклад такої неефективності можна назвати доволі відірвані від реалій заходи цього органу щодо криптовалют, коли регулювання відносин у цій сфері обмежувалося повідомленням учасникам ринку фінансових послуг щодо заборони використання та розповсюдження «віртуальної валюти/криптовалюти» [68].

Водночас й НБУ діяло не більш зважено у цьому питанні ставлячи перешкоди на використання криптовалют, сама природа його повноважень не дозволяє охопити усе розмаїття викликів, які ставить криптовалюта перед державою. Водночас міжнародне поширення таких платежів робить цю категорію послуг привабливою для протиправних дій, у тому числі відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму. НБУ наголосило, що всі ризики за використання в розрахунках "віртуальної валюти/криптовалюти" Bitcoin несе учасник розрахунків за ними. Національний банк України як регулятор не відповідає за можливі ризики і втрати, пов'язані з використанням "віртуальної валюти/криптовалюти" Bitcoin. З метою захисту прав споживачів, безпечності здійснення переказу коштів Національний банк України рекомендує громадянам використовувати послуги лише тих платіжних систем, систем розрахунків, які внесені Національним банком України до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури [69].

Так само дискусійно виглядає покладення на Міністерство цифрової трансформації (Мінцифри) функцій щодо запобігання використання криптоактивів для легалізації «брудних коштів». Проблема у тім, що постачальники послуг у сфері криптоактивів є фактично надавачами фінансових послуг, а не суто цифрового контенту. До того ж обмеженість технологічних

механізмів нагляду за децентралізованим цифровим контентом є об'єктивною реальністю для будь-якого державного органу. Отже, відповідне регулювання має враховувати не технологічний рівень доступу Мінцифри до ринкових відносин у цій сфері, а здатність відповідного органу фінансового моніторингу оцінювати ті чи інші транзакції у режимі аналізу фінансових операцій. Зокрема виникає запитання про те, чи здатне Мінцифри в умовах відірваності від загальної оцінки фінансово-кредитних механізмів розробити алгоритми роботи бізнесу в Україні (як це передбачено законодавством) щодо емісії та обігу криптовалюти. Відірваність цифрового компоненти від фінансової у цьому разі неприпустима. Той факт, що розроблений Мінцифри Закон України «Про віртуальні активи» підходить до них як до нематеріальних благ [70], що відриває віртуальну валюту від інших платіжних засобів та не дозволяє їх розглядати у певній системі, доводить хибність відповідного підходу. Щонайменше Міністерство фінансів України та Мінекономіки через міжвідомчу спеціальну комісію, яку доречно було б утворити, в координації із Держфінмоніторингом та Мінцифри мали б тут забезпечувати комплексний вплив, формуючи державну економічну політику у сфері обігу криптовалюти. Це дозволило б узгодити потреби економічного розвитку не лише із монетарними чинниками державного регулювання, але й з сукупними фінансово-економічними умовами господарювання в Україні із урахування економічної інтеграції та потреб протидії російській агресії.

Щодо змісту відповідної політики, то тут потрібно зробити кілька застережень з огляду на основні складові та призначення державної економічної політики стосовно віртуальних активів.

О. В. Ковальчук зазначає, що «для повноцінного функціонування ринку криптовалют необхідно створити правове середовище, яке б дало можливість регулювати аспекти його діяльності: правовий статус цифрових активів, роботу біржових платформ, можливість платежів у криптовалютах та оподаткування, а також виділяє 4 підходи до регулювання ринку криптовалют:

– економічно орієнтований підхід;

- підхід спостереження;
- підхід до мінімізації ризиків;
- обмежувальний підхід [71].

Разом із тим, такий поділ є достатньо умовним, враховуючи те, що економічно орієнтованим є будь-який підхід за своїм спрямуванням, якщо йдеться про державне регулювання економіки.

На сьогодні державна економічна політика у сфері випуску та обігу криптовалют вписується у 3 напрями такої політики, визначені у статті 10 Господарського кодексу України [72]. Зокрема, йдеться про грошово-кредитну політику, валютну політику та податкову політику. Перша відповідно до нормативного визначення «спрямована на забезпечення економіки економічно необхідним обсягом грошової маси, досягнення ефективного готівкового обігу, залучення коштів суб'єктів господарювання та населення до банківської системи, стимулювання використання кредитних ресурсів на потреби функціонування і розвитку економіки». Хоча у цьому разі не передбачається впливу безпосередньо на відносини із випуску та обігу криптовалют, але не може заперечити факт взаємозв'язку грошово-кредитної політики із відносинами щодо випуску та обігу будь-яких універсальних засобів обігу.

Не випадково в Основних засадах грошово-кредитної політики на 2022 рік та середньострокову перспективу, розроблені Радою НБУ «відповідно до статті 100 Конституції України і статей 8, 9 та 24 Закону України “Про Національний банк України” з урахуванням цілей, принципів та інструментів грошово-кредитної (монетарної) політики Національного банку України», було зазначено, що «зважаючи на відносно обмежену поширеність криптоактивів та їх високу цінову волатильність, вони не справляють значного впливу на монетарну політику та фінансову стабільність. Проте в міру технологічного прогресу, розвитку та поглиблення ринку віртуальних активів, зростання зацікавленості та обізнаності індивідуальних та інституційних інвесторів, поширеність віртуальних активів може суттєво зрости, а їх цінова волатильність – знизитися. Саме тому Національний банк у межах своєї компетенції приділятиме належну

увагу моніторингу та мінімізації ризиків поширення віртуальних активів». Також в документі зазначається, що «очікується, що глобальна економіка надалі зростатиме завдяки активізації світової торгівлі, трансформації ланцюгів поставок та заходам стимулювання в умовах зняття карантинних обмежень. Прискорене відновлення економіки розвинутих країн ґрунтуватиметься, зокрема, на реалізації інвестиційних проєктів завдяки фіскальній і монетарній підтримці, розвитку ринку праці, що супроводжуватиметься зростанням доходів та відповідним зменшенням рівня безробіття. Натомість економічне відновлення в країнах, ринки яких розвиваються, залишатиметься відносно стійким завдяки нарощуванню світової торгівлі та сприятливим очікуванням щодо глобального попиту. Підтримку світовій економіці для полегшення виходу з кризи та пом'якшення боргового навантаження забезпечить програма підвищення ліквідності країн-членів з боку Міжнародного валютного фонду (МВФ) у загальному розмірі близько 650 млрд доларів США. Ця програма позитивно позначиться на зниженні волатильності глобальних потоків капіталу, пов'язаних із нестабільністю на ринках країн з низькими доходами та структурно слабких економік» [73].

Застереження НБУ мають сприйматися відповідально з огляду на загальний ризик втрати стабільності грошової одиниці України в результаті її заміщення іншими засобами обігу, що фактично виконують її функції та виникнення паралельних товарообмінних операцій. Попри зміну питомої ваги національної грошової одиниці це неодмінно призводить до зміни частки державного регулювання на фінансові операції завдяки децентралізованому порядку обігу криптовалюти. Звідси впливають уся інша реакція системи державного регулювання та ринкових відносин: виведення активів за кордон в обхід державного обмеження міжнародних розрахунків із використанням валютної виручки, розширення можливостей для тіньового сектора економіки та «бартеризації» економіки. В останньому випадку ціноутворення в товарообмінних операціях втрачає традиційні орієнтири, що відображається на стабільності цін завдяки волатильності криптовалюти. Не можна виключати

також інші чинники дестабілізації традиційних економічних відносин, серед яких - з урахуванням найважливішої функції криптовалют зберігати та накопичувати вартість – втрата бази для розширення депозитних портфелів у банківській системі завдяки відволіканню частини коштів населення на господарюючих суб'єктів у віртуальні активи для наступного збереження доходів та їх примноження. Не слід ігнорувати виникнення нових різновидів шахрайських операцій та напівлегальних форм ведення бізнесу, що вимагає нових підходів правоохоронної системи на міжвідомчому підході. Останнє повинно передбачати не лише врахування застережень НБУ щодо заміщення національної валюти певними обіговими інструментами, алей реальні чинники обігу криптовалют, перед якими монетарні інтереси мають бути узгоджені із сучасними форами електронної комерції. Адже слідування логіці захисту монетарних інтересів держави може призвести до всеосяжної тінізації господарських операцій та перешкодам європейській інтеграції. Не випадково в Європейському Союзу та ОАЕ передбачається створення абсолютно нових регуляторів для комплексної роботи з галуззю [74]. Безпеку операцій з криптовалютою повинні сучасні засоби кібербезпеки, однак, як слушно зазначається у літературі «навіть із найдосконалішим захистом комп'ютерні системи не можна назвати абсолютно невразливими» [75 с. 29].

У відповідних Основних засадах визначається «ризик заміщення національної валюти і виникнення паралельного грошового обігу поза межами ефективного контролю з боку Національного банку, однак, Національний банк визнає, що технологічні інновації, пов'язані з віртуальними активами, можуть відкрити багато перспективних можливостей, а саме: поліпшення доступу до фінансових послуг, посилення конкуренції на ринку платіжних послуг, сприяння залученню інвестицій тощо. Тому Національний банк підтримує необхідність створення цивілізованих умов для розвитку ринку віртуальних активів в Україні. Водночас Національний банк у межах своєї компетенції докладатиме зусиль, щоб законодавче регулювання та функціонування ринку віртуальних активів узгоджувалися з необхідністю досягнення цілей із цінової та фінансової

стабільності в Україні, що є запорукою забезпечення стійкого економічного зростання» [76]. Такий ризик, попри існування грошових сурогатів, заборонених Законом України «Про Національний банк України» [77], насамперед обумовлюється обігом криптовалюти, адже розширення використання криптовалюти призводить до децентралізації господарських операцій, коли відсутня технічна можливість контролю з боку такого центру платіжних транзакцій, яким є НБУ, за обсягом операцій та їх суб'єктним складом.

Це ставить питання про потребу розробки та запровадження методів непрямого контролю за використанням криптовалюти, а також формування несприятливого для здійснення державними службовцями та публічними особами режиму використання криптовалюти шляхом підвищення ризиків продовження політичної та службової діяльності під загрозою виявлення таких активів та відповідальності за недобросовісне декларування. Зокрема сьогодні в Україні відомі непоодинокі випадки притягнення чиновників та народних депутатів за ненадання, під час перевірки декларації, інформації про ідентифікатор гаманця криптовалюти, в якості підтвердження факту її набуття у власність, що розцінюється як зазначення недостовірних відомостей у декларації [78].

Простою мовою, держава в умовах криптоорієнтованої глобальної економіки повинна жорстко впливати не на усі сфери застосування криптовалюти, а лише на найбільш чутливі щодо корупційних порушень та тінізації операцій відносини. В цьому контексті слід погодитися із думкою про те, що «регулювання ринку криптовалют має свою специфіку, яка пов'язана з їхньою природою походження: неможливо контролювати емісію та вплинути на правила розрахунків у системі. Виходячи з такої специфіки, варто зосередитися на регулюванні професійної діяльності, пов'язаної з криптовалютами (біржі, обмінні пункти, інвестиційні фонди тощо)» [79, с. 34]. І найпершою умовою відповідного регулювання, як видається, мають бути суворі заходи щодо декларування власності на криптоактиви з боку публічних осіб, на противагу чому має виступати – за досвідом США - реєстраційний, а не дозвільний тип

регулювання діяльності щодо обслуговування операцій із криптовалютою в приватному секторі економіки.

При дослідженні відповідних напрямів державної економічної політики не можна обійти увагою згадуваний у наведених в Основних засадах грошово-кредитної політики НБУ ризик паралельного грошового обігу для «монетарного суверенітету держави».

Хоча в законодавстві поняття монетарного суверенітету не наведено, в літературі під ним розуміється «виключне визнання в якості законного платіжного засобу у межах держави лише її власної грошової одиниці» [80]. До проблем монетарного суверенітету звертаються переважно представники фінансової та економічної наук, наприклад, Т. В. Дідьковська [81], М. В. Лизун [82], О. М. Шаров [83] та деякі інші. Попри це відповідні питання не мають розглядатися суто як економічні, позаяк запобігти економічними засобами поширенню негрошових засобів обігу неможливо без задіяння юридичних механізмів. Наприклад, висловлюється думка, що порушення засад монетарного суверенітету загрозою національній економічній безпеці, тому емісія криптовалют «повинна перебувати під контролем ЦБ та інших державних органів» [84, с. 9]. Подібний підхід не враховує обмежені організаційно-технічні ресурси держави щодо контролю за емісією криптовалют, що виводить відповідні відносини з-під традиційних заходів моніторингу та впливу державних органів. Не випадково, в західній літературі все гучніше лунають думки, що в умовах сучасної глобалізованої економіки сформовані багато років тому уявлення про здатність держав здійснювати необмежену владу на власній території стають застарілими та підлягають перегляду. Зокрема, Steffen Murau та Jens van't Klooster відзначають, що сьогодні концепція монетарного суверенітету зазвичай використовується у вестфальському розумінні для позначення здатності держав випускати та регулювати свою власну валюту. Це розуміння продовжує використовувати цей термін за замовчуванням керівниками центральних банків та економістами і в галузях, починаючи від сучасної монетарної теорії до міжнародної політичної економії та міжнародного

валютного права. «Але вестфальська концепція валютного суверенітету ґрунтується на застарілому розумінні глобальної валютної системи та позиції держав у ній. Це робить його непридатним для реалій фінансової глобалізації» [85]. Хоча наведені автори йдуть досить непередбачуваним шляхом обґрунтування концепції монетарного управління через визнання даністю державних, державно-приватних та приватних грошових систем, що несе ризик деградації правового впливу на грошово-кредитну політику й перетворення її на сферу суцільних експериментів та відсутності порядку, в цілому такі погляди чітко орієнтують на застарілість суто примусового порядку забезпечення легальної платіжної сили національної валюти шляхом обмеження криптовалютного емісії та обігу. Фактично маємо говорити про те, що державна грошово-кредитна політика має ґрунтуватися на різних рівнях впливу на національну грошову одиницю, електронні гроші, квазігроші та криптовалюти не шляхом створення виключного правового режиму для перших, а комплексним поєднанням заходів впливу з єдиною метою – грошово-кредитної стабільності як умови економічної безпеки держави.

Межі правового втручання у відповідні відносини не лише можуть, але й мають бути визначені. Це дозволить надати правовим засобам гнучкості, коли використовується не лише охоронні, але й регулятивні, в тому числі координаційні, рекомендаційні та інші правові функції, в тому числі створенням державних альтернативних криптовалют та посередницьких структур. У цьому контексті варто звернути увагу на думку О. П. Подцерковного про те, що грошово-кредитна політика за всієї своєї складності, містить елементи не лише владно-примусового характеру, які утворюються в межах фінансово-правових механізмів, але й за безпосередньою участю державних фінансових установ у горизонтальних господарських відносинах грошового характеру» [86, с. 342]

Тут не можна обійти увагою такий напрям економічної політики держави, що фактично виступає складовою грошово-кредитної політики, як валютна політика, «спрямована на встановлення і підтримання паритетного курсу національної валюти щодо іноземних валют, стимулювання зростання

державних валютних резервів та їх ефективне використання» [87] (ст. 10 ГК). Проблема полягає не лише у тому, що поширення обігу криптовалюти потенційно може замінити потребу купувати іноземну валюту чи її отримувати за зовнішньоекономічними контрактами, що здатне підірвати конвертованість національної грошової одиниці та накопичення валютних резервів НБУ. Вся складність постає у новому світлі, якщо заглибитися в питання зв'язку валютних операцій із економічною політикою іноземних держав, якими визнається законним імітування та обіг віртуальних валют та інших віртуальних активів. Адже валютна політика іноземних держав та їх ставлення до криптовалюти напряду впливає на мотиви використання криптовалюти іноземними контрагентами відповідно до валютної політики центральних банків та інших органів держав їх резиденства. В цих умовах обмеження державного монетарного суверенітету об'єктивується та стає частиною міжнародного фінансового простору. Адже, будучи членом багатьох економічних союзів та знаходячись у міждержавних договірних відносинах, Україна не може чинити нездоланні перешкоди для використання криптовалюти у зовнішньоекономічних контрактах з резидентами дружніх країн, де таке використання дозволене. Це модифікує валютну політику, коли збільшення валютних обмежень стає неефективним у силу загального стану участі країни у інтеграційних процесах.

І в цьому випадку національна грошово-кредитна політика стосовно криптовалют стає заручником зовнішніх міжнародних зв'язків України, наявності численних договорів про правову допомогу та захист інвестицій тощо.

Для України особливе значення в цьому контексті набуває стратегія та законодавство ЄС. Зокрема, регулювання криптовалют та стейблкоїнів, у природі яких мають лежати кілька найважливіших принципів. Зокрема, у листопаді 2022 року було анонсовано, що Європейський парламент незабаром проголосує за ухвалення регламенту про ринки криптоактивів (EU Markets in Crypto-Assets (MiCA) Regulation). Регламент встановить узгоджені правила для криптоактивів на рівні ЄС, забезпечуючи таким чином юридичну визначеність для криптоактивів. Покращуючи захист споживачів та інвесторів, а також

фінансову стабільність, регулювання сприяє інноваціям і використанню криптоактивів. Регламент має на меті визначити та охопити три типи криптоактивів, а саме токени, пов'язані з активами (ART), токени електронних грошей (EMT) та інші криптоактиви, на які не поширюється чинне законодавство ЄС. Законодавство регулюватиме випуск і торгівлю криптоактивами, а також управління базовими активами, де це можливо, з додатковими нормативними правилами, спрямованими на «значні» ART та EMT. Попередня угода, укладена в результаті переговорів, спрямована на забезпечення ліквідності та викупу, а також передбачає включення впливу криптоактивів на навколишнє середовище в повідомлення для інвесторів [88].

Якщо узагальнити відповідні підходи, то можна підкреслити, що на рівні ЄС криптографію визнано технологією з величезним потенціалом для розвитку економіки та ЄС, ефективності розрахунків, збільшення конкуренції. Загальний підхід полягає в «усуненні наявних ризиків і недоліків, водночас дозволяючи інноваціям процвітати». Це загалом можна узагальнити у виділення наступних заходів:

А) непрямі методи регулювання шляхом запровадження під контролем держави проєктів з певною гнучкістю регулювання, щоб експериментувати з інтеграцією торгівлі та розрахунків. Фактично у цьому разі можемо говорити про створення державних фінансових посередників, які виступатимуть альтернативою приватним віртуальним системам;

Б) погодження всеосяжної структури для криптоактивів шляхом комплексного режиму їх регулювання та контролю за їх накопиченням та обігом. Зокрема, регулювання ринків криптоактивів повинно базуватися базується на принципі паспортизації. Це означає, що суб'єкту надання послуг у сфері криптовалют потрібна лише одна ліцензія для єдиного ринку 27 країн, 450 мільйонів споживачів, 23 мільйонів підприємств;

В) запровадження Регламенту MiCA (Markets in crypto-assets) задля встановлення необхідних організаційних, операційних та пруденційних вимог для постачальників послуг криптоактивів, таких як біржі або постачальники

гаманців. До того ж регламент встановлюватиме суворі вимоги щодо створення, авторизації та управління резервами для так званих «стейблкойнів», які стосуються офіційної валюти або кошика активів. МіСА також вимагатиме від учасників ринку криптоактивів розкривати інформацію про екологічний і кліматичний слід криптоактивів. Регулятори контролюватимуть крипторинки. І вони зможуть втрутитися, якщо є докази ринкових зловживань або діяльності, яка може призвести до фінансової нестабільності. Разом із тим тут має бути враховано, що МіСА застосовується лише до криптоактивів, які не є фінансовими інструментами. Отже потрібно говорити про механізм, запроваджений Директивою 2014/65/ЄС про ринки фінансових інструментів [89], так само як про розробку регулювання само щодо DeFi - фінансових інструментів у вигляді сервісів та програм, створених на блокчейні;

Г) інкорпорувати крипто-екосистему в складову правил боротьби з відмиванням «брудних» коштів;

Д) запровадження глобальної координації та спільних міжнародних принципів емісії та обігу криптоактивів завдяки глобальному характеру цих засобів обігу. Йдеться про роботу на міжнародному рівні Ради з фінансової стабільності ЄС, G7 та Базельського комітету з банківського нагляду. Це також передбачає запровадження спеціальних правил для стейблкойнів у погодженні з нашими партнерами з Великобританії, США та інших країн у Раді фінансової стабільності G20 (Financial Stability Board);

Е) підпорядкування криптофірм дії законодавства про цифрову операційну стійкість, що вимагатиме від них керування ризиками злову чи технологічних збоїв;

Є) створення альтернативи криптоактивам у вигляді цифрового євро, щоб доповнити, а не замінити аналогові готівкові та безготівкові кошти та гарантувати громадянам публічну альтернативу приватним цифровим платіжним засобам;

Ж) створення системи збирання та обміну інформацією в усьому світі з метою захистити дрібних інвесторів;

З) інтеграція крипто-екосистеми в систему екологічних заходів, що вживаються державою, особливо в контексті відновлювальної енергетики.

Узагальнення цих напрямів регулювання сфери криптовалюти в ЄС переконує в правильності думки, висловленої в літературі стосовно того, що держава повинна відігравати активну роль у механізмі економічного регулювання за допомогою певних методів впливу, «метою яких є створення та забезпечення економічних умов відповідно до національної економічної політики та ідей стимулювати економічного розвитку» [90, р. 68-69]

Якщо екстраполювати відповідні підходи на українські реалії, то це означає потребу перегляду валютного регулювання навіть в умовах воєнного стану. Адже, як показав досвід початку 2022 року, жорсткі валютні обмеження мають досить обмежений позитивний ефект, заважаючи реальній економіці та обороноздатності. При цьому вже сама держава починає шукати шляхи подолання криптовалютних обмежень для розширення інструментів залучення коштів для оборони [91].

У зв'язку із наведеним слід підтримати намагання Національного банку України запровадити на платіжному ринку та ринку віртуальних активів проєкт е-гривні, що може виступати важливим етапом процесу «модернізації та цифровізації грошового обігу. Е-гривня – електронна форма грошової одиниці України, що буде прямим зобов'язанням центрального банку. Її основне призначення, на думку регулятора – ефективно виконувати всі функції грошей, доповнюючи готівкову та безготівкову форми гривні» [92]. Цей захід можна сприймати як створення альтернативної інфраструктури криптовалютного обігу, що забезпечує інтереси суб'єктів економічних відносин в умовах воєнного стану та на перспективу. Необхідним елементом державної економічної політики у сфері криптовалюти має бути забезпечення значної частки саморегулювання ринку, позаяк сама природа такого децентралізованого засобу, як криптовалюти, тяжіє до позадержавних інструментів регулювання [93, с. 243]. Слушною є висновок про те, що «Сучасні міжнародні зусилля щодо проєктів CBDC зосереджені на дизайні, базових технологіях та перевагах CBDC. Встановлено,

що CBDC має потенціал для синергії з приватними платіжними рішеннями та створення позитивного внеску в формування інноваційної, конкурентоспроможної та стійкої платіжної системи в різних регіонах. Це дозволить цифровізувати економіку та досягти інновацій у всіх платіжних і грошово-кредитних системах. Завдяки CBDC можна здійснювати ефективніші, швидші та безпечні транскордонні платежі, забезпечуючи плавний міжнародний потік капіталу. Однак успіх CBDC значною мірою залежить від ефективності як справжньої альтернативи готівці серед користувачів, включаючи приватних споживачів, фінансових посередників та центральні банки. Тобто успіх CBDC залежить від її функціональності як кращого та стабільнішого засобу обміну» [94].

Підхід, відповідно до якого використання е-гривні «має бути зручним та доступним» слід усіяко привітати. Якщо ж обговорювати представлені НБУ варіанти використання е-гривні: «1) е-гривня для роздрібних безготівкових платежів із можливим функціоналом «програмованих» грошей: для здійснення цільових соціальних виплат, зниження державних видатків на адміністрування та контроль цільового використання коштів, а також використання технології смарт-контрактів; 2) е-гривня для використання у сфері, пов'язаній з обігом віртуальних активів (наприклад, для обміну, забезпечення випуску та інших операцій з віртуальними активами); 3) е-гривня для транскордонних платежів (можливість здійснювати транскордонні платежі швидше, дешевше та прозоріше)» [95], то скоріше потрібно говорити не про варіативність архітектури е-гривні як цифрової валюти, а про загальний механізм забезпечення її обігової здатності, використання технології блокчейн та інших переваг криптовалют. Лише такий підхід забезпечить реальний функціонал е-гривні на ринку криптоактивів.

Особливо важливою з погляду умов здійснення діяльності в сфері емісії та обігу криптовалют виявляється й податкова політика держави, «спрямована на забезпечення економічно обґрунтованого податкового навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності

суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій прав громадян при оподаткуванні їх доходів» (ст. 10 ГК України). Хоча це питання потребує окремого розгляду, суто стимулюванням у цьому випадку навряд чи можна обійтися, за яке виступають окремі автори [96, с. 685]. Адже звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з віртуальними активами та послуг, що надаються постачальниками послуг, пов'язаних з віртуальними активами; встановлення пільгового періоду на оподаткування інвестиційного прибутку від операцій з віртуальними активами не здатні встановити передбачуваний режим емісії та обігу відповідних активів. Саме тому виникає потреба чіткого визначення об'єкту оподаткування та декларування доходів особами, що їх використовують, базових та універсальних вимог щодо ведення бухгалтерського та податкового обліку операцій з віртуальними активами. Поряд із цим, законопроекті пропозиції вести облік прибутку від операцій з віртуальними активами ведеться платником податку самостійно та окремо від інших доходів та витрат [97], є доволі дискусійними з огляду на фактично виникаючому за такого підходу відриванні діяльності з емісії та обігу віртуальних активів від іншої господарської діяльності, що може тінзувати відповідні облікові операції.

Необхідним елементом державної економічної політики у сфері криптовалют має бути забезпечення значної частки саморегулювання ринку, позаяк сама природа такого децентралізованого засобу, як криптовалюти, тяжіє до позадержавних інструментів регулювання. В цьому контексті слід відмітити позитивне значення, яке матиме приєднання Україною у якості спостерігача до Європейського блокчейн партнерства (ЕВР) [98], що відбулося у 2022 році, не дивлячись на воєнний стан.

У контексті поєднання ринкового саморегулювання та державного регулювання економічних процесів, задекларованих у преамбулі Господарського кодексу України як передбаченого в ст. 13 Конституції України [97] підходу до побудови соціально-орієнтованої економіки, потрібно звернути

увагу на роботу Міжнародної асоціації надійних блокчейн-додатків International Association for Trusted Blockchain Applications (INATBA).

Перелік питань, які ставляться учасниками ринку використання криптоактивів показує усю глибину проблематики регулювання у цій сфері, яка має стояти на заваді виштовхування учасників відносин з використання криптоактивів, в тому числі криптовалют у країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону [98]. Якщо узагальнити відповідні проблеми, то вони можуть бути зведені до вимог юридичної чіткості та зваженості для стабільного зростання ринків криптоактивів і прогресу інноваційних технологій, зокрема:

1) уникнення широкого та складного визначення криптоактивів для послідовного застосування в країнах-членах ЄС для уникнення плутанини у використанні термінів «криптоактиви» та «корисні токени» задля непослідовної класифікації певних криптоактивів державами-членами ЄС відповідно до регламентів MiCA або MiFID II. У цьому випадку важливим стає така кваліфікацій криптоактивів, «щоб вони стали орієнтованими до діяльності користувача, зосередитися на меті, якій служить, наприклад, «токена, пов'язаного з активами»;

2) зняття вимоги щодо реєстрації як юридичної особи для певних децентралізованих проєктів, таких як розподілене фінансування (DeFi). Достатньо «використати потенціал технології для включення в архітектуру проєктів управління, дотримання правил, нагляду та аудиту», аби запобігти поганій поведінці в тому числі із встановленням правила про те, що децентралізовані проєкти можуть використовувати альтернативні структури управління, такі як фонди;

3) усунення неконкурентних переваг кредитних установ, що звільняються від отримання дозволу згідно з MiCA, що «призведе до спотворення рівних умов гри між діючими та новими постачальниками послуг і потенційно призведе до ризику для споживачів», адже кредитні установи не можуть безпечно працювати на ринках криптоактивів лише на основі свого досвіду роботи на ринках фінансових інструментів.

4) перехідні положення щодо штрафів емітентів електронних грошей і токенів, пов'язаних із віртуальними активами, мають бути відстрочені, доки національні компетентні органи не зможуть авторизувати емітентів і затвердити офіційні документи.

5) дотримання принципів «однаковий ризик, однакові правила» та технологічної нейтральності, зокрема усуненням обмежень MiCA на залучення капіталу для проектів, що використовують технології DLT/блокчейн, до 1 мільйона євро протягом 12 місяців. Задля усунення переваги перевагу таким проектам, які не обирають технологію блокчейн, оскільки відповідно до Регламенту про проспект емісії [99] вони можуть залучити до 8 мільйонів євро протягом 12 місяців.

У якості прикладу поєднання зусиль державних регуляторів та саморегулювальних платформ можна навести Спільний звіт INATBA з Європейською комісією про стандартизацію блокчейну, що висунув основні принципи стандартизації криптоактивів, в тому числі криптовалюти: сумісність; безпека та стабільність; локалізація відповідності в різних регіонах; інклюзивність, стимули та громадська підтримка для участі відповідних експертів і недостатньо представлених зацікавлених сторін, правильна модель управління [100]. Звертає на себе увагу, що принцип інклюзивності саме й передбачає у цьому випадку врахування думки широкої суб'єктної бази ринку криптоактивів, а не суто функціональні інтереси держави.

Таким чином державна економічна політика у сфері емісії та обігу криптовалюти повинна ґрунтуватися на комплексних рішеннях, які б уводили господарські операції у цій сфері у загальне поле здійснення господарської діяльності та ставали б предметом міжвідомчого державного впливу на засадах врахування міжнародного глобального економічного значення криптовалют, необхідності запобігання тінізації відповідних операцій, єдиного їх сприйняття з іншими фінансовими інструментами ведення бізнесу та підтримки альтернативних державних технологічних рішень, саморегулювальних платформ й

посередницьких структур, взаємодія із якими забезпечуватиме активну участь держави в побудові віртуальної економіки [101, с. 58].

1.3. Правові джерела регулювання господарських відносин щодо емісії та обігу криптовалюти

Визначення правової природи нормативно-правового регулювання відносин щодо емісії та обігу криптовалюти значною мірою залишається дискусійним питанням з огляду на його теоретичний характер, адже поділ системи права на галузі має скоріше доктринальний, аніж прикладний характер. У конкретному акті законодавства досить складно зосередити положення окремої підсистеми приватного чи публічного права. Відповідні акти, особливо якщо йдеться про сферу економіки містять певний набір засобів регулювання.

Разом із тим, як видається кожна група суспільних відносин у разі їх правового регулювання отримує певні зовнішні та внутрішні характеристики, які наближають її до визначеної у доктрині галузевого поділу. Фактично це дозволяє вбачати загальні тенденції розвитку правовідносин певного типу. Це може бути цілком правильним для сфери використання криптовалюти. Хоча криптовалюта може використовуватися у суто цивільних відносинах, не спрямованих на обслуговування виробничих відносин, але суто для особистих потреб власників криптоактивів, все ж правове регулювання не може бути зосереджене на сеті обмеження особистих майнових прав учасників цивільних відносин в силу фактично існуючої неможливості впливу на таку децентралізовану сферу, якою є криптовалюта, а по-друге, у силу невеликого за розміром активів власності фізичними особами, які як правило спрямовують кошти та суміжні активи в бізнесові проєкти аби отримати можливість приросту коштів, а не їх пасивного зберігання. Саме тому, вплив на регулювання ринку криптовалюти має спрямовуватися на регулювання діяльності професійних учасників відповідних відносин, що надають послуги щодо емісії чи обігу криптовалюти, або використовують криптовалюту у якості засобу обігу у господарських операціях.

Особливого значення набувають підходи щодо меж та втручання держави щодо використання криптовалюти на території України, але разом із тим важливо визначитися з концептуальними засадами правового регулювання у цій сфері. Наприклад, О. В. Ковальчук, зазначає, що «допоки питання діяльності ринку криптовалют не врегульовано адміністративно-правовим законодавством, місцеві учасники криптоіндустрії будуть залишатися поза законом та зазнавати переслідувань із боку правоохоронних органів. Правова невизначеність дає можливість правоохоронним органам зловживати своїми права та чинити тиск задля отримання неправомірної вигоди для себе чи третіх осіб» [102]. Разом із тим, адміністративно-правове регулювання орієнтоване на відносини влади-підпорядкування, а тому для цілей децентралізованих активів воно не повною мірою підходить. Держава не є безпосереднім спостерігачем як емісії криптоактивів, так і їх обігу між приватними особами в розподіленому реєстрі (технології блокчейн). Децентралізоване регулювання завжди є прерогативою приватного права, найбільш професійно-орієнтованою частиною якого є господарське право, орієнтоване на «відносини суспільного виробництва» [103, с. 10]. Як правильно зазначається в літературі, організаційні відносини у сфері господарювання багато в чому мають ті самі риси, які властиві адміністративно-правовим відносинам, «проте організаційні відносини у сфері господарювання внаслідок нерозривного зв'язку з майновими відносинами набули нової якості, що дозволяє їх виділити з предмета адміністративно-правового регулювання» [104, с. 25-26]. Слушною є думка про те, що «існування «сірих зон» у певному сегменті суспільних відносин, зокрема у сфері обігу віртуальних активів, для правової держави є неприпустимим явищем, подолання яких є основним завданням права як соціального регулятора та держави як гаранта дотримання права всіма членами суспільства» [105, с. 137].

Попри теоретичне обґрунтування, сприйняття правового регулювання відносин у сфері обігу криптовалюти з погляду господарського права дозволяє зосередитися законодавстві не на слабо виконуваних планах тотального

контролю за ринком використання криптовалют, а на найбільш масовій та найбільш пов'язаній із економікою і оподаткуванням господарській сфері посередницьких операцій із використанням криптовалюти як різновиду фінансово-господарської діяльності. Звісно, це не виключає цивільно-правові чи навіть кримінальні аспекти правового регулювання криптовалюти, але відповідні правові засоби не здатні повною мірою врегулювати ринок криптовалют. Так само, як криміналізація певних видів господарської діяльності (наприклад, обіг наркотичних засобів) не створила ринкові відносини у цій сфері. Так само, як цивільно-правове регулювання банківських послуг без комплексного, що поєднує приватні та публічні норми регулювання, не може забезпечити порядок у цій площині фінансово-господарської діяльності. Потрібні правила здійснення економічної діяльності певного типу аби було забезпечено стабільне та прогнозоване функціонування у відповідній сфері. Ринок криптовалют у цьому сенсі виступає специфічним об'єктом правового регулювання, коли саме діяльність фінансових посередників, що надають послуги із використання криптовалют, стає предметом господарського-правового регулювання. Усі інші положення, в тому числі адміністративно-правові, наприклад, щодо запобігання легалізації брудних коштів, чи щодо притягнення до адміністративних стягнень, повинні виступати лише додатковою охоронюваною частиною відповідного регулювання.

З урахуванням того, що Закон «Про віртуальні активи», як вже зазначалося не набрав чинності, маємо враховувати, що за наявності прогалин відповідне регулювання значною мірою спирається на правові принципи та аналогію закону.

У подоланні цих прогалин важливе значення має не лише суміжне законодавство, що визначає порядок надання платіжних послуг та порядок здійснення фінансово-господарської діяльності, але також судову практику, у тому числі практику Європейського суду з прав людини. Судова практика, зокрема, сформувала низку підходів до майна, яке може бути цілком використане при розумінні правової бази регулювання обігу криптовалют. Але

однозначність у цьому питанні досягти виключно за рахунок судової практики досить важко.

Наприклад, в ухвалі апеляційного суду у справі 753/599/16 від 12 жовтня 2016 року було інтерпретовано лист Національного банку України 08 грудня 2014 року № 29-208/72889 щодо природи операцій з віртуальною валютою/криптовалютою Bitcoin до операцій з торгівлі іноземною валютою, а також наявності підстав для зарахування на поточний рахунок в іноземній валюті фізичної особи іноземної валюти, отриманої від продажу Bitcoin, вказав про те, що випуск віртуальної валюти Bitcoin не має будь-якого забезпечення та юридично зобов'язаних за нею осіб, не контролюється державними органами влади жодної із країн. Отже, Bitcoin визнано «грошовим сурогатом, який не має забезпечення реальної вартості». Виходячи зі змісту листа Національного банку України та умов договору, апеляційний суд дійшов висновку, що «Bitcoin не є річчю в розумінні ст. 179 ЦК України та не має ознак матеріального світу. Також, Bitcoin не є продукцією... порядок обігу віртуальної валюти/криптовалюти Bitcoin нормативно не врегульовано». Також було колегія суддів відхилила посилання сторони на те, що цифрова продукція Bitcoin - це майнові права, як безпідставні, «оскільки вони не ґрунтуються на нормах чинного законодавства. Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» майновими правами визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності, а також інші специфічні права та права вимоги. Bitcoin не має ознак майнових прав» [106].

Попри дискусійність подібного висновку, звертає на себе увагу, що інтерпретація положень законодавства України стосовно відносин із застосування криптовалюти зроблено судом шляхом заперечення позиції однієї сторони, але не призвело до встановлення природи правовідносин щодо використання криптовалюти. Отже можемо говорити про те, що подолання судовою практикою прогалів у сфері використання криптовалюти не має активного характеру. Не випадково, у літературі зазначається, що «майновими

правами є будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності. Отже, майнові права все одно мають стосуватися саме майна. Тобто, норми ЦКУ не дають можливості однозначно віднести криптовалюту до майна через їх нематеріальну природу» [107, с. 14].

Разом із тим маємо враховувати, що відповідно до ч. 10 ст. 10 ЦПК України [108] та ч. 11 ст. 11 ГПК України [109] «забороняється відмова у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини». Отже судове застереження щодо відсутності певного регулювання не може бути прийняте, якщо не визначено правова природа спірних відносин.

Власне одне з перших судових рішень, яким було визнано легальну основу для обігу криптовалюти в Україні, постанова Київського апеляційного суду у справі № 757/46845/19-ц 02 березня 2021 року, зробило це шляхом встановлення зобов'язань банку щодо зарахування коштів від продажу, здійснених на спеціалізованій біржі, на рахунок клієнта відповідно до законів України «Про валюту і валютні операції» та «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (нині - «Про платіжні послуги») [110]. Це рішення суду з одного боку розкриває зміст суміжних правовідносин, які виникають при обігу криптовалют, а з іншого боку – демонструють вразливість підходів, якими намагалися спростувати обігові здатності криптовалюти формальними заборонами.

Ця проблема повніше орієнтує на потребу врахування міжнародно-правових актів та практики ЄСПЛ в регулюванні відносин щодо використання криптовалюти. Згідно з ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «[к]ожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права». У справі «Беєлер проти Італії» у рішенні від 5 січня 2000 року Європейський суд з прав людини зазначив, що «...поняття «майно» в ст. 1 [Протоколу 1 до Конвенції] має автономне значення, яке не обмежується власністю на фізичні речі. Воно є незалежним від формальної

класифікації в національному праві: деякі інші права та інтереси, що становлять активи, можуть розглядатися як право власності і, таким чином, як «майно» в контексті цього положення». Це дозволило експертам зробити висновок, що однозначно класифікувати криптовалюту як майно відповідно до ЦКУ не є можливим, однак враховуючи наведене рішення Європейського суду з прав людини, можна зробити висновок, що для цілей визнання та захисту права власності криптовалюти є майном [111, с. 14]. Таким чином, використання усього розмаїття джерел права дозволяє точніше кваліфікувати правовідносини щодо використання криптовалюти навіть тоді, коли національні судові органи почасти відсторонюються від визначення правових засад криптовалютного ринку.

Причому правове забезпечення обігу криптовалюти наочно демонструє, що національна правова система повинна орієнтуватися на загальні тенденції правозастосування у сфері економіки у світі. Зокрема, багато помилок щодо заперечення легальної основи діяльності щодо використання криптовалюти можна було б уникнути, якщо б враховувалося справи міжнародних судів. Наприклад, р під час розгляду *Skatteverket v David Hedqvist* (від 22 жовтня 2015 року) Європейський суд дійшов висновку, що біткоїни є «контрактним» засобом платежу за умови того, що сторони угоди визнали його таким. Європейський суд ототожнив віртуальну валюту з традиційною валютою з метою можливості її оподаткування [112].

Вагоме значення для визначення природи відносин щодо використання криптовалюти відіграє Господарський кодекс, який зі ст. 139 Господарського кодексу України під «майном визнає сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів» [113]. Саме ці положення дозволили фахівцям посилатися на Положення (стандарти) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» (далі – П(с)БО8): «Немонетарні активи – усі активи, крім грошових коштів, їх еквівалентів та дебіторської заборгованості у фіксованій

(або визначеній) сумі грошей», – та розглянути криптовалюти як нематеріальні активи: Криптовалюти підпадають під описані критерії ідентифікованого активу, адже їх можна відокремити, продати і так далі. Отже, можна зробити висновок, що криптовалюти мають ознаки «нематеріальних активів» [114, с. 101-102].

Хоча підходи щодо визначення криптовалюти нематеріальним активом є достатньо дискусійним з огляду на аргументи, наведені в інших положеннях цієї роботи, у цьому разі варто звернути на роль господарського законодавства у подоланні прогалин регулювання відносин щодо використання криптовалюти. Адже Господарський кодекс України більш широко підходить до поняття майна у порівнянні із Цивільним кодексом України [115], що дозволяє відносити криптоактиви незалежно від того, визнавати їх нематеріальними активами чи товарами, до майна в широкому сенсі. У цьому полягає економічна природа господарського права, що орієнтована, як справедливо зазначає О. П. Подцерковний, на пошук економічного значення правових явищ [116, с. 223-224].

Використання господарсько-правової концепції у цьому разі дозволяє також одночасно визначати правовий зміст державної економічної політики у сфері грошово-кредитної політики в аспектів обігу криптовалют. Адже лише Господарський кодекс в главі 2 визначає інструменти державної економічної політики.

Цікавий висновок щодо використанні криптовалют в інвестиційних відносинах можна зробити з рішення суду у справі № 757/36263/20-ц, яким було визначено, що «обіг криптовалюти не регулюється державними органами та на операції з криптовалютою не поширюються вимоги Закону України «Про захист прав споживачів» [117]. З цього можна зробити достатньо впевнений висновок про те, що в основі відносин щодо обігу криптовалют лежать саме господарські правовідносини. Адже відсутність споживчого характеру зв'язків між учасниками економічних відносин є універсальним критерієм визначення їх комерційного та господарського характеру.

Додаткові ознаки господарсько-правового регулювання у цій сфері можуть бути знайдені пошуком поєднання вертикальних та горизонтальних норм правового регулювання у операціях з криптовалютою. Адже саме господарське право не розмежовує вертикальні та горизонтальні норми, а намагається поєднати її як у науковому розгляді та і у практичному законотворчому процесі.

Зокрема, правову природу криптовалюти неможливо повноцінно встановити, якщо не враховувати особливості створення криптовалюти та легалізаційно-дозвільних процедур щодо відповідного процесу, поряд із його використанням. У цьому контексті має бути враховано, що в законодавстві України відсутні спеціальні обмеження щодо створення криптовалют. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» передбачає ліцензування господарської діяльності з надання послуг у галузі криптографічного захисту інформації (крім послуг електронного цифрового підпису). Але цю діяльність не можна ототожнювати із створенням криптовалют. Адже, як правильно зазначається в спеціальній літературі, «криптовалюти базово не мають мети перетворення інформації, вони створюються без закованої в них інформації, а відповідно не мають мети її приховування тощо. Тобто, криптовалюти у своєму базовому вигляді не мають функції криптографічного захисту, а тому не підпадають під визначення криптосистеми»... надання послуг з розроблення і складення конструкторської та іншої технічної документації щодо такої криптовалюти потребує отримання відповідної ліцензії. Однак, це не пов'язано з криптовалютами як такими» [118, с. 16]. Тому надання криптографічного захисту криптовалюті може вважатися послугами, що підпадають під режим Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [119], але створення (майнінг) криптовалюти на підставі створеного іншою особою криптографічного захисту не можна вважати ліцензованим видом діяльності, так само як і володіння криптовалютою – з аналогічних підстав.

Господарсько-правова основа відносин щодо обігу криптовалюти підтверджується, серед іншого, наявністю у цих відносинах базових ознак комерційної концесії. Зокрема якщо подивитися на визначення електронної

комерції відповідно до Закону України «Про електронну комерцію» (Закон про електронну комерцію) [120], то продаж криптовалют суб'єктами господарювання, відповідно, має всі ознаки електронної торгівлі. Так, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 3 цього Закону електронна торгівля - господарська діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покупцю шляхом вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. У свою чергу, будучи кваліфікованою як електронна торгівля, продажі товарів, робіт чи послуг за криптовалюту повинні відповідати вимогам, встановленим законом для електронної комерції. Йдеться про інформацію, яка має надаватися продавцем відповідних товарів (робіт, послуг).

Також має враховуватися, що розрахунок криптовалютою у сфері господарювання має відповідати усім вимогам, що ставляться законодавством до здійснення господарської діяльності загалом, у тому числі з урахуванням негрошової природи віртуальної валюти у сенсі її відмінності від легального засобу платежу – національної грошової одиниці. Ось чому розрахунок криптовалютою фактично означає розрахунок товарообмінний (бартерний). До такого висновку дійшли й інші експерти [121]. Визначення товарообмінної операції як такої, що передбачає договір, «яким часткова оплата експортних (імпортних) поставок передбачена в натуральній формі, між суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності України та іноземним суб'єктом господарської діяльності, що передбачає збалансований за вартістю обмін товарами, роботами, послугами у будь-якому поєднанні, не опосередкований рухом коштів у готівковій або безготівковій формі». Тому розрахунок криптовалютою у сфері зовнішньоекономічної діяльності повинен підпорядковуватися Закону України «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності» [122]. Серед іншого це означає, виконання вимог щодо строків розрахунків та відповідних повідомлень на адресу податкових органів, що застосовуються відповідно до наведеного Закону.

Разом із тим потрібно враховувати, що відсутність напрацьованої практики використання криптовалюти в Україні у сфері господарювання та ризику банківського контролю, коли під загрозою блокування господарських операцій суб'єкти господарювання почасти відмовляються від використання криптовалюти, робить такі висновки скоріше перспективними, ніж практично значимими. Але вже сьогодні можна говорити про складності застосування Закону «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності» для розрахунків криптовалютою.

Особливо проблемним є експортна операція, яка передбачає експорт товарів робіт та послуг із умовою про зустрічний розрахунок у криптовалюті, адже держава не втручається у відносини щодо порушення строків розрахунків за імпортованими товарами, якщо імпорт відбувся раніше розрахунку. Що ж то повернення виручки у формі криптовалюти як форми негрошового розрахунку (бартеру), то тут ситуація ускладнюється відсутністю визнаних форм підтвердження факту перерахування криптовалюти для цілей публічного обліку. Йдеться про те, що на відміну від грошей – легального засобу платежу криптовалюти не обліковуються у банківських установах, блокчейн технологія є доволі анонімною, а вільний вибір криптогаманця та фінансового посередника, що зберігатиме данні про відповідний віртуальний актив, впливає з природи криптовалюту.

При цьому залишатиметься невиконуваним, наприклад, положення ст. 2 Закону, яким встановлюється 180 денний термін розрахунків за бартерними контрактами у ЗЕД, але одночасно визначено правило про дату зарахування: «датою ввезення товарів за бартерним договором на митну територію України вважається дата їх митного оформлення (дата оформлення митної декларації на імпорт), а в разі імпорту за бартерним договором робіт або послуг - дата підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг». Звісно, сама технологія обігу криптовалюти, технологія блокчейн не передбачає підписання певних актів між сторонами. Як справедливо ставляться запитання в літературі, на які досі немає відповіді, «якщо сам платіж за біткоїн

ще можна підтвердити, якщо він здійснюється напряму постачальнику (наприклад, банківською квитанцією), то як бути якщо платіж був здійснений через рахунок на біржі?»; «як підтвердити власність на гаманець та наявність біткоїнів в гаманці?»; «як при документальному підтвердженні бути з тим фактом, що підприємство відкриває свій псевдонім щодо гаманця-сховища біткоїнів?[123, с. 78].

Крім того має враховуватися, що різновиди криптовалют та розмаїття технологічних баз їх функціонування багато у чому унеможливають створення універсального способу документального підтвердження операції з криптовалютою, що потребує гнучких правових норм, що спиратимуться на можливість використання локальних правил функціонування криптовалют для підтвердження юридичних фактів їх обігу як у приватних, так і у публічних відносинах.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретичних і міжнародно-правових аспектів поняття криптовалюти та державної економічної політики у сфері її використання уможливило формулювання низки висновків, які розширюють її змістовну характеристику.

Криптовалюта це економіко-правова фікція, що є взаємозамінним різновидом віртуального активу у формі шифрованого електронного запису, емісія та облік якого виконується децентралізовано на основі технології розподіленого реєстру та криптографічних алгоритмів, який є об'єктом речових прав та здатен виконувати обігові і накопичувальні функції.

Визначена безперспективність законодавчого віднесення криптовалют до різновидів нематеріальних активів може виявитися безперспективним з урахуванням потреб врахування фактичної здатності криптовалют виконувати основні обігові, ощадні та платіжні функції, притаманні аналоговим безготівковим коштам, а також з огляду на виникаючу невідповідність

юридичної природою криптовалют та його економічних властивостей обігового засобу децентралізованого характеру, що передбачає загрозу постійного неспівпадіння облікових (податкових) характеристик криптовалют та загального правового режиму власності (речовий зміст) стосовно цього віртуального активу.

Обґрунтований підхід про те, що різновиди криптовалют та розмаїття технологічних баз їх функціонування багато у чому унеможливають створення універсального способу документального підтвердження операції з криптовалютою, що потребує гнучких правових норм, що спиратимуться на можливість використання локальних правил функціонування криптовалют для підтвердження юридичних фактів їх обігу як у приватних, так і у публічних відносинах.

Удосконалений підхід до державної економічної політики у сфері емісії та обігу криптовалют у контексті спрямування її на комплексні рішення, які б уводили криптовалютні операції у цій сфері у загальне поле здійснення господарської діяльності та ставали б предметом міжвідомчого державного впливу. Це передбачає здійснення державної економічної політики на засадах врахування міжнародного глобального економічного значення криптовалют, необхідності запобігання тінізації відповідних операцій, єдиного їх сприйняття з іншими фінансовими інструментами ведення бізнесу та підтримки альтернативних державних технологічних рішень, саморегулювальних платформ й посередницьких структур, взаємодія із якими забезпечуватиме активну участь держави в побудові віртуальної економіки.

Зазначено, що в період воєнного стану державна економічна політика щодо ринку криптовалют повинна враховувати позитивні риси криптовалютного донорства на користь українського народу. З урахуванням принципу пропорційності та реальної легітимної основи криптовалют в економіці воєнного стану, державна економічна політика щодо криптовалют повинна виходити з заборон придбання криптовалют за національну валюту, а також жорсткого

обмеження доступу на український ринок фінансових послуг криптобірж, пов'язаних з країною-агресором та її союзниками.

Визначені перспективи поєднання ринкового саморегулювання та державного регулювання ринку криптовалюти, що передбачає визначення необхідним елементом державної економічної політики у сфері криптовалюти заходів щодо забезпечення значної частки саморегулювання ринку, позаяк сама природа такого децентралізованого засобу, як криптовалюти, тяжіє до позадержавних інструментів регулювання;

Напрями державного впливу на відносини щодо використання криптовалюти неможливість повного встановлення державного контролю над криптовалютними відносинами не виключає необхідність встановлення такого контролю, наприклад, у сферах ліцензування криптовалютної діяльності, оподаткування відповідних господарських операцій, уведення, з одного боку, обмежень чи навіть заборон на використання криптовалют у правочинах за участі державних, комунальних підприємств та організацій, а з іншого – надання дозволу на започаткування механізмів з впровадження в господарський обіг стабільних криптовалют – стейблкоїнів, тощо.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В ГОРИЗОНТАЛЬНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИНАХ В УКРАЇНІ

2.1. Функціональний аспект використання криптовалюти у господарському обігу як передумова її законодавчого врегулювання

Підприємництво ініціювало розвиток суспільства у багатьох напрямках. Прискорення ділового обігу відбулося завдяки використанню бізнесом електронних мереж. Не випадково, у суспільстві, де технічний прогрес та фінансові інновації з початку XIX століття викликали бурхливе економічне зростання, не може викликати подиву та обставина, що наприкінці XX та особливо у XXI столітті, після сформування умов загальнодоступності використання технології Інтернету, найбільш швидке та широке розповсюдження інтернет-додатків відбулося саме у сфері підприємництва. Інтернет видозмінив ділову практику в питаннях стосунків постачальників із споживачами, питаннях виробничого процесу та управління, бізнесового (і не тільки) співробітництва, визначення вартості активів на фінансових ринках тощо. Вміле використання можливостей Інтернету перетворилось у головне джерело підвищення ефективності та конкурентоздатності для усіх видів ділової активності, передусім у зв'язку із використанням обігових інструментів.

За словами авторитетного соціального філософа, дослідника сучасного світу Мануеля Кастельса «...використовуючи Інтернет у якості головного засобу комунікації та обробки інформації, бізнес обирає інтернет-мережу у якості своєї організаційної форми» [124]. Справді, сучасне активне підприємництво, що має прояви у сферах не тільки фінансування, менеджменту, впровадження інновацій, але й у виробничій сфері, постачання продукції, у відносинах із співробітниками та споживачами все більше реалізується в інтернет-мережі або через її посередництво. Технічні, інформаційні, соціальні перетворення пронизують усю економічну систему, впливаючи на максимальну кількість процесів створення,

обміну та розподілу цінностей. В результаті цього усі складові бізнес-діяльності (виробничі потужності, робоча сила, фінансовий капітал) також піддаються змінам в тому, що стосується їх характеристик, а також способів їх використання. Надважливе значення в розвитку бізнесу відіграють фінансові операції, що в умовах глобальної інформатизації, цифровізації економіки, набувають нового інструментального забарвлення, у тому числі пов'язаного з використанням інтернет-технології «блокчейн» та створюваних на їх платформі криптовалют – від біткоінів до смарт-контрактів, від утилітарних токенів до стейблкоінів. Природа цих цифрових інновацій така, що величезний потенціал технології блокчейн створює неосяжну базу для розвитку криптовалют, які, використовуючись у якості розрахункових одиниць (поки що переважно в приватних відносинах), забезпечують зростання попиту на них з боку світових бізнес-спільнот.

Залишаючи осторонь теми даного підрозділу питання правового статусу криптовалют, їх місця в системі об'єктів цивільних правовідносин, складнощів та специфіки законодавчого регулювання застосування криптовалют в різних правових системах (як національного так і наднаціонального рівнів), на чому зосереджувалась лівова частка різноспрямованих публікацій останніх років (див. зокрема: [Голубєва Н.Ю. [125], І Верес, Г. Ярега [126], Н. Гончаренко, О. Булгакова, Т. Псьота [127], Гладких Д.М. [128], Надієвець Л. М. [129], Павлова К. І. [130], Поліщук Н. [131], Посполітак В. В. [132], Яновицька А.В. [133] та багато ін.), зосередимось на дослідженні функціоналу цих інноваційних інструментів стосовно господарської діяльності, на особливостях та перспективах їх використання у господарському обігу в умовах глобальної фінансової трансформації.

Передусім, звернемо увагу на технологію блокчейн та її можливості для бізнесу. Потенційно ця технологія охоплює всі без винятку сфери господарської діяльності та має безліч галузей застосування, у тому числі фінансові послуги, грошові розрахунки тощо. Ця технологія, створюючи нові можливості з пошуку, організації, оцінки та передачі будь-яких дискретних одиниць, дозволяє

проводити операції з матеріальними (нерухомість, автомобілі, пально-мастильні матеріали, агропромислова продукція, інша реальна власність) і нематеріальними (медичні дані, ідеї, репутація, публічна та особиста інформація тощо) активами [134, с.125]. При цьому блокчейн може застосовуватися не тільки для проведення транзакцій (з обміну валют, кредитування, купівлі-продажу обладнання, коштовностей, надання інженерних послуг, передачу авторських прав тощо), а й для фіксації, відстеження, моніторингу здійснених операцій як з матеріальними так і з нематеріальними активами. По суті, це величезна децентралізована електронна таблиця для реєстрації всіх активів, яка водночас є обліковою системою для виконання операцій з ними в глобальному масштабі, без обмежень по формі активів, типу учасників або географічному положенню.

Кожен актив на блокчейні кодується унікальним ідентифікатором, за яким його можна відстежувати, контролювати та обмінювати, продавати або купувати. Це означає, що будь-які види матеріальних (будинки, автомобілі, діамантові прикраси, книги, схеми, проекти, цінні папери, договори і т.ін.) і віртуальних активів (оцифровані зображення будь-чого (наприклад картин, патентів), комп'ютерні програми, електронні додатки, інтернет-аккаунти, торгові інтернет-майданчики, інформаційні дані тощо) можна реєструвати і здійснювати з ними транзакції на блокчейні.

За переконанням Мелані Свон, засновниці Інституту блокчейн-досліджень (яка до того ж є випускницею програми MBA (Master of Business Administration) за спеціалізацією «Фінанси» Уортонської школи бізнесу Пенсільванського університету, США), принципово нововведення блокчейна полягає в його архітектурі, що забезпечує можливості децентралізованих транзакцій, які не потребують довіри, або спеціальної процедури верифікації довіри. Замість того, щоб встановлювати і підтримувати довірчі відносини з партнером по транзакціям або стороннім учасником/посередником (наприклад, банком), користувачі покладаються на загальнодоступну розподільну базу даних, що зберігається на багатьох децентралізованих вузлах, які підтримуються

майнерами [135]. Блокчейн дозволяє позбавитися довірчих посередників і повністю децентралізувати транзакції довільних типів між будь-якими учасниками конкретної системи взаємовідносин в глобальному масштабі.

М. Свон розподіляє технологічні аспекти блокчейна на три категорії:

блокчейн 1.0. – це валюта. Криптовалюта застосовуються в різних додатках, що мають відношення до грошей, наприклад, системи переказів і цифрових платежів;

блокчейн 2.0. – це контракти. Цілі класи економічних, ринкових і фінансових додатків, в основі яких лежить блокчейн, працюють з різними типами фінансових інструментів – з акціями, облігаціями, ф'ючерсами, заставними, правовими титулами, розумними активами і смарт-контрактами;

блокчейн 3.0. – це додатки, сфера застосування яких виходить за рамки грошових розрахунків, фінансів і ринків. Вони поширюються на сфери державного управління, охорони здоров'я, науки, освіти, культури і мистецтва [136].

Основний аргумент на користь блокчейнів 1.0 і 2.0 – економічна ефективність і зниження витрат завдяки використанню децентралізованих мережевих моделей, які не потребують довіри до єдиного транзакційного центру. Децентралізовані моделі можуть сприяти розвитку вільних економічних відносин у країнах, в яких суворо контролюється рух капіталу. Свободу забезпечують псевдонімні транзакції, недоступні для контролю і регулювання місцевою владою. Це може бути важливо для ринків, що розвиваються, де контроль капіталу, обмежувальна економічна політика та інші фактори ускладнюють підприємницьку діяльність, включаючи створення нових бізнесів. Категорія під назвою блокчейн 3.0 надає ще більш свободи вже поза межами ринкових транзакцій. Йдеться про звільнення транснаціональних організацій будь-якого типу від державного регулювання та їх перенесення в глобальний інтернет-простір.

Корисний погляд на суть даної технології та її прикладного значення представляє експерт блокчейну У. Могайар. Він виокремлює три різні і взаємопов'язані визначення блокчейну. Перше: технічно блокчейн є базою

даних, що вступає у якості розподіленого реєстру з можливістю їх відкритої перевірки. Друге: з позиції бізнесу блокчейн є обмінною мережею для транзакційного переміщення активів між рівними партнерами, без допомоги посередників. Третє: з позиції права блокчейн є інститутом перевірки транзакцій без участі держави [137]. Хоча навряд чи блокчейн можна вважати інститутом права – скоріше електронним засобом фіксації факту вчинення певної операції, – в цілому такий підхід можна вважати орієнтованим на правильний напрям окреслення децентралізованого характеру блокчейну. Слід також додати, що друге та третє визначення потребують доповнення стосовно забезпечення підтвердження прав власності та оцінки еквівалентності обміну транзакціями. За державою залишаються лише деякі функції, що мають забезпечити розвиток інституціонального середовища на нових відкритих ринках. У такому випадку можливо оцінювати блокчейн як нову правову та економічну категорію. Характер, структура відповідного інституціонального середовища може стати тематикою різноманітних досліджень. Але у будь-якому разі можливо з достатньою мірою переконливості стверджувати, що з урахуванням особливостей цифрових технологій, специфіки криптоактивів, держава не зможе на належному рівні врегулювати усі правовідносини, пов'язані з криптовалютою, тому основними інструментами в цьому регулюванні мають стати інструменти саморегулювання, контролю за фінансовим посередництвом, стимулювання створення недержавних саморегулюючих організацій у цій сфері, які б функціонували за регламентованої підтримки з боку держави тощо.

Блокчейн-технологія щонайменше здатна стати органічною економічною оболонкою мережі Інтернет, яка обслуговує онлайн-платежі, децентралізований обмін криптовалютами, заробіток і витрачання токенів (цифрових одиниць обліку) цінностей, отримання і передачу цифрових активів, а також випуск і виконання розумних (смарт) контрактів.

На підтвердження такої тези свідчить звіт аналітиків компанії Million Insights, згідно з яким вже до 2025 року ринок блокчейн-технологій перевищить 57 млрд. доларів США і буде стрімко рости з кожним роком. Основними

споживачами блокчейн послуг стануть такі сектори, як охорона здоров'я, фінанси, міжнародні розрахунки, медіа, логістика та державне управління [138]. Також аналітики впевнені, що технології блокчейн будуть активно впроваджуватися на підприємствах малого та середнього бізнесу. У цьому сегменті буде спостерігатися максимальне зростання на рівні 70,7% в рік. Лідерами по впровадженню технологій блокчейн стануть країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону, а найбільшого поширення блокчейн отримає в сфері фінансів, включаючи рішення для обміну валют, електронних платежів, запозичення і кредитування і інші [Там саме].

Взагалі «криптовалюти базуються на криптографічних принципах, таких які притаманні блокчейну, та існує розподілена система реєстрації (DLT). Технічна відповідність означає, наскільки ефективно та безпечно використовується технологія криптовалюти. Основні характеристики, які можуть впливати на технічну відповідність, включають швидкість транзакцій, масштабованість мережі, рівень безпеки, приватність та інші технічні параметри. Правова відповідність означає, наскільки криптовалюта відповідає законодавству тієї країни, де вона використовується.

Правовий статус криптовалюти різний у різних країнах. Деякі країни визнають криптовалюти як законний засіб платежу, інші мають обмеження або повну заборону щодо використання криптовалют. Для правової відповідності важливі аспекти включають регулювання ICO (ініціалізація монет), біржових операцій, оподаткування криптовалюти та захист прав споживачів. Фінансова відповідність відноситься до економічної стабільності та прийняття криптовалюти на фінансових ринках. Це включає ліквідність криптовалюти, її вартість, стійкість до волатильності та можливості використання як засіб платежу та зберігання вартості. Соціальна відповідність означає, наскільки криптовалюта відповідає соціальним потребам та цінностям користувачів. Це може включати доступність та простоту використання, переваги в порівнянні з традиційними фіатними валютами, вплив на фінансову інклюзію та можливості розширення фінансових послуг» [139].

У теперішній час найактивніше новою технологією користуються компанії, які спеціалізуються на наданні послуг у сфері ідентифікації особи, криптовалютної торгівлі, електронних платежів, розробки смарт-контрактів, а також в області логістики і відстеження ланцюжків поставок.

Для того, аби розібратися із договірними засадами використання криптовалют потрібно, насамперед, визначитися із колом відносин, у яких ця валюта використовується, до чого оптимальніше підійти через аналіз їх функцій в економічних відносинах.

В основі функціональної природи віртуальних активів, а конкретніше – криптовалют, лежить, як видається, неухильне зростання інтересу до них з боку суспільства та бізнесу у зв'язку із намаганням звузити державний контроль над економічними процесами та зменшення довіри до фіатних грошей на тлі не тільки фінансової кризи 2007-2008 років, але низки перманентних фінансових та банківських криз, як регіональних, так і світового масштабів, що мали місце на протязі останніх десятиліть.

Професор Н. Голубєва вказує на дві функції, які виконують криптовалюти з точки зору цивільних правовідносин: 1) розрахунки за товари, роботи, послуги між особами, які довіряють криптовалютам та 2) в якості залученого капіталу для розвитку якоїсь ідеї-стартапу. Як правило, це відбувається через використання криптовалютних бірж з переведенням криптовалюти в фіатні гроші [140, с. 23].

Погоджуючись з наведеним, маємо розширити бачення участі криптовалюти у формуванні капіталу підприємств, і не лише венчурного. Адже криптовалюта, насамперед, є результатом роботи по її видобуванню – майнінгу з подальшим розповсюдженням у відповідній мережі. Цей процес, по суті, являє собою процес емісії криптовалюти, а її вартість складається (формується) з вартості обладнання, за допомогою якого відбувається майнінг криптовалюти, зберігання, пересилання тощо, вартості організаційних, фізичних (витрачений час) та інтелектуальних зусиль по її майнінгу, вартість використаних енергоресурсів тощо. Йдеться про так би мовити внутрішню вартість

криптовалюти. Не можна також ігнорувати, що існує ще й розуміння зовнішньої вартості криптовалюти, яка залежить від її популярності, тобто від попиту на неї та наявної пропозиції на фінансових ринках, але в розрізі досліджуваної функції ця складова вартості криптовалюти має другорядне значення). Базуючись на розумінні складових внутрішньої вартості криптовалют, а також приймаючи до уваги, що видобута (емітована, вироблена) криптовалюта є первісною власністю майнерів (емітентів), слід дійти висновку про те, що криптовалюта виконує безпосередні задачі у формуванні прав власності її емітентів на неї. Цю функцію криптовалют, включаючи й можливість залучення до капіталу венчурної компанії (про що вказувала проф. Н. Голубєва), для лаконічності можливо назвати формуючою, маючи на увазі вплив на капіталізацію (участь у капіталізації) виробництва суб'єкта підприємницької діяльності.

Професор В. Рядінська, зосереджуючись на фінансово-правовій природі криптовалют, екстраполює на них функціонал звичайних грошей. Якщо не вдаватися у питання правової природи криптовалют, цей переважно економічний підхід дозволяє фактично намітити коло відносин, у яких виявляється задіяною криптовалюта: 1) криптовалюти цілком виконують функцію міри вартості, адже за їх допомогою можливо забезпечити масштаб цін, тобто вимірювати вартість різноманітних товарів, в результаті чого такі товари можуть бути порівняні між собою і обміняні; 2) криптовалютам притаманна функція засобів накопичення, оскільки за їх допомогою можливо зберігати частину отриманих доходів з метою їх використання в майбутньому; 3) їм притаманна також функція обігу грошей, позаяк за допомогою криптовалют можливо розрахуватися за товари, вони виступають посередниками у процесі обігу товарів; 4) криптовалютою можна не тільки оплачувати товар, але й здійснювати інші платежі, відтак слід відзначити і функцію криптовалюти як засобу платежу; 5) зрештою, враховуючи особливості криптовалют (такі як (а) анонімність використання, що може бути порівняна з готівковими грошовими коштами, які також характеризуються значною мірою анонімності; (б) використання в режимі онлайн, внаслідок чого операції з ними займають мало

часу; (в) зниження витрат грошового забезпечення; (г) низькі вимоги до забезпечення безпеки; (д) кращий «іммунітет» до політичних криз, до впливу центральних банків різних країн; (е) залежить від попиту та пропозиції на неї, тощо), криптовалюти цілком вірогідно можуть здійснювати функцію «світових грошей» навіть ефективніше, ніж традиційні гроші [141, с. 155]. Тобто в даному контексті вкажемо на більшу функціональну універсальність, придатність криптовалют до ролі світових валютних засобів.

В науковій та науково-популярній літературі за даною тематикою, крім вказаних, також відзначаються: 1) інвестиційна функція криптовалют, які можуть використовуватися як вкладення в нові технологічні проекти (стартапи), так і в якості внесків в статутні капітали господарських підприємств, а також в спекулятивних цілях – в якості самостійного біржового товару [142], [143, 144, 145]; та 2) облікова функція, яка розкривається через реалізацію подвійної цілі: з метою оподаткування операцій з використанням криптовалют, а також якщо розглядати її в якості власності як об'єкту оподаткування [146, с. 268], та з метою бухгалтерського обліку фінансових активів у діяльності підприємства, у т.ч. для ідентифікації та контролю розрахункових транзакцій, запобігання здійсненню нелегальних платежів [147, с. 306]. Для відповідного контролю щодо розрахункових операцій за доцільне буде застосування аудиту, який у літературі визначають як аудит заходів цифрової трансформації [148, с. 268], який визначається як диверсифікаційний різновид аудиту. Взагалі «метою здійснення фінансового державного контролю є попередження та виявлення фінансово-розрахункових правопорушень (неправомірних операцій), об'єктом яких є віртуальні активи, у тому числі й криптовалюта» [149, с. 268]. Використання та обіг криптовалют відноситься саме до трансформаційних процесів у сфері господарювання.

Системний огляд сфер фактичного використання криптовалют у сучасних відносинах дозволяє визначити ще низку похідних функцій, які виконують (чи можуть виконувати) криптовалюти як правового, так і загально-економічного характеру, що орієнтує нас на обсяг операцій із криптовалютою. Серед них:

- страхувальна (розкривається через функції збереження матеріального достатку населення, у тому числі бізнес-середовища, особливо дрібного та середнього бізнесу, убезпечення від інфляційних процесів, наслідків військових дій, стихійних лих. Крім того, вбудовані в систему блокчейн алгоритми саморегулювання значною мірою запобігають будь-яким зловмисним спробам обману, відтак сторонам правовідносин з використанням криптовалют зовсім не обов'язково бути персонально знайомими і довіряти одна іншій);
- ощадна функція, яка проявляється в економії посередницьких витрат на оплату розрахункових послуг, суттєве зменшення або взагалі відсутність комісійних платежів при здійсненні міжнародних транзакцій;
- захисна функція, що дозволяє завдяки властивостям блокчейн-технології та криптовалют (децентралізованість, анонімність) реалізувати бажання здійснити товарообмінну чи іншу господарську операцію на більш зручних умовах, без обтяжуючого контролю транзакцій з боку банку, податкової служби чи інших наглядових органів, які почасти схильні до зловживань, що є особливо актуальним для дрібного бізнесу. Взагалі-то, поява технології блокчейн, криптовалют значною мірою було реакцією приватного бізнесу на почасти необґрунтоване та обтяжливе збільшення фіскального, регуляторного та інституціонального тиску з боку держави. Але при цьому, автор даної роботи переконана, що відповідними правовими режимами мають бути передбачені й певні публічно-правові обмеження щодо характеру, обсягу операцій з використанням криптовалют, суб'єктного складу таких відносин, обсягу їх прав, обов'язків та відповідальності, що є напрямом окремих дискусій;
- стабілізаційна функція, яка нівелює зменшення довіри бізнесу та суспільства в цілому до існуючих фінансових ринків, «втомленість» від нестійкості існуючих фінансових активів, мінливості світових валютних курсів, непрозора і почасти неефективна державна валютна політика тощо. В цьому слід відзначити, що і самі криптовалюти відзначаються «гріхом» великої волатильності та нестабільності, однак це необхідно віднести до негараздів «хвороби дорослішання», притаманні усьому новому, особливо в тактильній сфері

фінансово-економічної діяльності. Одним із інструментальних засобів подолання проблем необґрунтованої економічними факторами волатильності криптовалют стала поява стейблкоїнів (стабільних криптовалют), роль та значення яких для ринкових відносин перехідного періоду заслуговує на увагу та потребує додаткового обговорення;

- функція капіталізації, яка тісно пов'язана з функціями накопичення та інвестування, у тому числі в реальний сектор економіки. Йдеться про те, що окремі види криптовалют завдяки факторам попиту на неї, емісійної обмеженості, підвищеному рівню захищеності від знецінення тощо збільшують свою ринкову вартість, власну купівельну спроможність, тим самим виступаючи в якості не лише грошового матеріалу, але й як актив, що має схожість з акціями чи облігаціями, а також у якості фінансового резерву;

- кредитна, або ж економічно стимулююча, функція криптовалют, обумовлена можливістю їх як конвертуватися у фіатні гроші, так і без конвертації, для використання останніх в цілях розвитку власної підприємницької діяльності зі сплатою значно менших відсотків за користування (через відсутність зайвих посередників, стійкість до інфляційних впливів) або взагалі без сплати таких, якщо мова йдеться про взаємне кредитування в середині певної спільноти.

- забезпечувальна функція криптовалют розкривається, зокрема, через систему смарт-контрактів (розумних контрактів), на базі якої формується друга на даний час за популярністю криптовалюта Ethereum (або як її називають «ефір»). Вона характеризується необмеженою кількістю випуску завдяки укладанню смарт-контрактів, які являють собою стандартизовані цивільно-правові угоди або відразу кілька угод, умови яких виражені у цифровій формі (програмного коду). Умови кожної угоди та відповідної транзакції автоматично перевіряє спеціальна комп'ютерна програма, яка зберігає інформацію у відповідних блоках пам'яті, формуючи таким чином власні блокові ланцюги Ethereum. Розумні контракти неможливо порушити, обійти або скасувати, а в блокчейні Ethereum зберігаються не тільки стан рахунків, а й стан розумних контрактів після їхнього виконання в розподіленій мережі. Це дозволяє використовувати Ethereum не тільки для

розрахунків, але й для укладання угод у реальному житті та фактично використовувати його як платформу для співробітництва [150, с. 410]. Фактично дана система дозволяє блокувати (захищати) криптоактиви, переведені однією стороною угоди зі свого криптогаманця на основі смарт-контракту на депозит відповідної блокчейн-платформи в якості оплати, і розблокувати їх та перевести до криптогаманця другої сторони лише після підтвердження нею вчинення зі свого боку всіх дій, необхідних для виконання смарт-контракту згідно запрограмованих умов останнього (детальніше мова про специфіку смарт-контрактів в контексті цього дослідження йтиметься нижче).

Отже, не важко побачити, що коло суспільних відносин, в яких більшою чи меншою мірою вже задіяна або в перспективі економічного розвитку буде задіяна криптовалюта, надзвичайно широке. Передусім, це фінансова сфера діяльності, з якою пов'язані як прості розрахункові відносини, так і більш економічно значущі інвестиційні, страхові, кредитні відносини; це і відносини, що складаються стосовно ведення обліково-контрольних заходів з використання криптовалют, і тісно пов'язані з цими процесами податкові практики; зрештою, неабиякий вплив криптовалютні інновації мають і на розвиток відносин в соціальній, навіть культурній сферах життєдіяльності суспільства. Однак надважливе значення, особливо з урахуванням окреслених фінансово-економічних властивостей і потенціалу криптовалют, останні мають для розвитку суспільних відносин у сфері господарювання, перш за все комерційної складової цієї діяльності. Основою підприємницьких правовідносин в умовах вільного ринку, звичайно, крім прозорого та виваженого державного регулювання відповідних бізнес-активностей, є договір між сторонами. Це стосується і ринку криптовалют.

Підсумовуючи цю частину роботи можна зауважити, що передумовою формування договірних засад використання криптовалют служать функції, що ці віртуальні активи відіграють в економічних відносинах. У зв'язку з цим мають бути виокремлені та обґрунтовані, окрім суто фінансових функцій криптовалют (розрахункова, вартісна, накопичувальна, обігова), їх облікова, інвестиційна,

формує (у сенсі впливу на капіталізацію виробництва суб'єкта господарської діяльності) функції, а також визначені похідні функції правового та загально-економічного характеру, які виконують (чи можуть виконувати) криптовалюти. Серед них: страхувальна (розкривається через збереження матеріального достатку населення, у тому числі бізнес-середовища, а також запобігання спробам обману завдяки блокчейн алгоритмам); ощадна (проявляється в економії посередницьких витрат при здійсненні розрахункових транзакцій); захисна (дозволяє завдяки властивостям блокчейн-технології та криптовалют обмежити зайвий наглядово-контрольний тиск на провадження законної господарської операції); стабілізаційна (така, що покликана нівелювати розчарування суспільства неефективною державною валютною політикою, убезпечитись від її невідконтрольних і непрогнозованих наслідків, у т.ч. подолання фактору волатильності самих криптовалют запровадженням стейблкоїнів); кредитна або ж економічно-стимулююча (обумовлена можливістю їх як конвертуватися у фіатні гроші, так і без конвертації, для використання останніх в цілях розвитку власної підприємницької діяльності зі сплатою значно менших відсотків за користування); забезпечувальна (розкривається через систему смарт-контрактів, яка, по-перше, дозволяє з надвисоким рівнем надійності провести розрахунки між договірними сторонами, у т. ч. зовсім не знайомими одна іншій, а по-друге, кожна транзакція з використанням смарт-контрактів забезпечує збереження як інформації про проведені транзакції, так і створення нових одиниць криптовалюти «ефір») функції, а також функція соціальних грошей. Виокремлені функції дозволяють більш зрозуміло окреслити коло суспільних відносин, до яких вже чи можуть бути в перспективі залучені криптовалюти, дослідити характер та специфіку договірних умов у сферах господарювання, пов'язаних з використанням криптовалют [151, с. 249].

2.2. Договірні умови використання криптовалюти у господарському обігу

Звертаючись до тематики договірних умов використання криптовалюти в господарських відносинах, мусимо, окрім беззаперечної актуальності, відверто визнати її складність, адже на теперішній час бракує чіткого законодавчого підґрунтя, ані достатньо усталеної судової практики, договірно-виробничого досвіду, теоретико-концептуальних розробок. Інформаційне поле насичено історичними екскурсами в обставини появи та розповсюдження криптовалют, етапність їх осмислення суспільством та органами публічної влади різних держав, а наукові дискусії точаться переважно навколо багатовекторних підходів до розуміння природи криптовалют, бачення їх правового статусу, огляду та порівняння нормотворчої діяльності країн світу стосовно правового регулювання криптовалютних відносин, також в основному акцентуючись на питаннях регламентації правового статусу криптовалют, їх місця серед об'єктів правовідносин, від чого залежать порядок оподаткування операцій з ними, зміст та обсяг дозвільних та рестрикційних заходів (останні суттєво превалюють), особливо в контексті запобігання використанню криптовалюти в злочинних намірах по відмиванню «брудних» грошей, фінансування тероризму тощо.

Серед найбільш цікавих та ґрунтовних робіт в контексті вивчення криптовалютних відносин уваги заслуговують праці В. Логойди, акумульовані в дисертаційній роботі «Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз» (2022 рік) [152]. Але і в ній, як видно з назви та виходить зі змісту, увага зосереджена на аналізі сформованих технічних і правових знань, уявлень та підходів до розуміння правової природи криптовалюти, її місця в системі об'єктів цивільних прав багатьох країн світу, а також проблемах правового регулювання (а фактично – прогалини у регулюванні) криптовалюти в Україні. Крім того, предмет та об'єкт наведеного дослідження обумовлюють його обмеженість цивільно-правовим підходом, що не дозволяє повною мірою поглянути на публічно-правові аспекти відповідної проблематики.

Крім того, не вистачає аналітики ролі та місця криптовалют в фінансовій, виробничій, організаційній діяльності суб'єктів господарювання. Окремі більш-менш вдалі спроби представлення господарсько-правового погляду на дану проблематику спостерігаються в поодиноких статтях, присвячених огляду законодавчих спроб врегулювати питання обігу криптовалют, віртуальних активів в Україні, питанням правової природи криптовалют, існуючій міжнародній практиці їх використання, інвестиційної привабливості для суспільства та бізнесу ([153], [154], [155], [156]). Переважаюча більшість досліджень криптовалютного феномену знаходиться в площині уваги представників економічної наукової думки (див., наприклад: [157, 158, 159, 160, 161 та ін.) та окремих практиків-юристів (немала частка представників галузі кримінального права), фінансистів, бізнесменів, представників влади, які висловлюють свої міркування на просторах Інтернету. Таким чином, започаткуємо рух в обраному напрямку через узагальнення та обміркування тієї наявної інформації (переважно з Інтернет-мережі), яка на сьогоднішній день є відомою автору даного дослідження.

Передусім, звернемо увагу на світову практику використання криптовалют при розрахунках за певні товари чи послуги.

Якщо на момент появи перших криптогрошей у 2008 році світова торгівельна, фінансова, виробнича спільнота не сприймала їх належно як розрахункові одиниці, то, починаючи з середини десятих років 21 століття, усе більше і більше підприємств приймають криптовалюту як надійні та бажані розрахункові інструменти. Так, у США біткойни як метод оплати почали приймати насамперед інтернет-магазини, основною аудиторією яких є люди віком 20-35 років, яким зручно використовувати цифрові технології [162, с. 44]. Серед таких, зокрема, найбільший сьогодні онлайн-ритейлер Amazon. Список товарів, які можна купити в Amazon за криптовалюту, великий – від нерухомості до фастфуду.

В цьому переліку також присутні відомі Apple's App Store, Google Pay, Dell, Xiaomi, Microsoft, Virgin Galactic, Coca Cola, NewEgg (магазин комп'ютерної

техніки, ігор, програмного забезпечення), JM Bullion (на цьому сайті можна купити золото, срібло та інші дорогоцінні метали за криптовалюту) та багато інших. Модні бренди (Philipp Plein, Gucci, Off-White, Tiffany & Co, Hublot та ін.) також приймають криптовалюту як оплату своїх товарів, а деякі з них випускають власні криптогаманці (Ledger, Fendi) і навіть створюють власну криптовалюту (Tiffany & Co) [163].

Першопроходцем серед закладів громадського харчування, які приймають криптовалюту, стала американська мережа кав'ярень Starbucks. Пізніше до них приєдналися більш чи менш відомі бренди, такі як Subway, PizzaForCoins, Whole Foods, Pizza Hut, Safari Comedor, La Siren, мережа фастфуду Chipotle та інші. А в Празькій кав'ярні Bitcoin Coffee можна розрахуватись лише біткоїнами, жодні інші традиційні способи оплати, такі як готівка або кредитні картки, там не використовуються. Крім громадського харчування, світові університети також почали приймати в якості плати за навчання криптовалюту. Кіпрський університет Нікосії став першим «вишем», який почав приймати криптовалюту, а згодом до цієї практики приєдналися університети Великобританії та Сполучених Штатів. Wikipedia, і навіть політичні партії, зокрема, The Libertarian Party, приймають біткоїни у вигляді пожертв [Там саме].

Також все більше автовиробників (Tesla, Toyota, Mercedes та інші бренди) почали використовувати цифрові активи для продажу автомобілів. Щоправда, через неврегульованість обігу цифрових активів в багатьох країнах, у т.ч. в питаннях оподаткування, такі операції почасти потребували конвертації криптовалюти в фіатні гроші. Подібним чином з 2016 року проводяться операції й з продажу нерухомості із застосуванням криптовалюти в США, Японії, Канаді, Данії, Франції, Ізраїлі, ОАЕ. У 2022 році вперше було здійснено продаж нерухомості у Португалії безпосередньо за біткоїни без проведення їх конвертації у ту чи іншу валюту [164, с. 170].

Латвійська авіакомпанія AirBaltic стала першою авіаційною компанією у світі, яка почала приймати біткоїни як оплату ще в 2014 році. За даними компанії, вона обробила понад 1000 біткоїн-транзакцій з моменту запуску цієї опції

оплати. Рішення зробити це призвело до того, що наступного року її приклад наслідувала інша східноєвропейська авіакомпанія LOT Polish Airlines. У Дубаї 29 торгових центрів та 13 готелів приймають біткойни в рамках партнерства між криптобіржою Binance та гігантом роздрібної торгівлі Majid Al Futtaim Group [165].

Транснаціональна фінансова корпорація Mastercard буде випускати платіжні картки для криптовалютної компанії Wirex. Це дасть змогу миттєво обмінювати криптовалюту на традиційні кошти та безперешкодно витратити скрізь, де приймаються картки Mastercard. Наразі Mastercard зацікавлений у прийнятті криптовалют та подальшому розвитку інновацій криптопростору. Це буде поштовхом для інших криптовалютних компаній, що ще активніше сприятиме масовому поширенню криптовалют у якості платіжного засобу [166]. Від неї не відстає і платіжна система Visa [167].

Нарешті деякі з відомих інвестиційних банків США (зокрема, Morgan Stanley, Goldman Sachs, JPMorgan) та окремі сучасні банківські установи Європи (Revolut, Wirexapp – Великобританія, Nuri, Fidor – Німеччина, та ін.) також вирішили включитися в процеси надання своїх послуг з використанням криптовалют [168].

Фактично ці приклади свідчать про вдалі експерименти використання нового фінансового інструменту у міжнародному масштабі та велику динаміку і потенціал цього процесу, незважаючи на фрагментарну, а подекуди й відсутню нормативно-правову урегульованість відповідних суспільних відносин. Найбільше в цьому питанні просунулись уряди країн Японії, Великобританії, США, Канади, Австралії, Аргентини, багатьох європейських країн (Фінляндії, Швеції, Німеччини, Польщі, Естонії, Нідерландів) та деякі інші [169, с. 42-43, 170, 171].

У 2022 році вперше було проведено закупівлю товарів військового призначення (тепловізори) з оплатою криптовалютою, зібраною з пожертв ІТ-підприємців, інших приватних донорів для потреб Збройних Сил України, безпосередньо на американського виробника [172].

В Україні біткойн та інші криптовалюти досі не мають визначеного правового статусу, що і є основним чинником, який обмежує їх активне розповсюдження та розвиток відповідної інфраструктури. Україна, безумовно, не є визнаним лідером на міжнародному ринку криптовалют ані за обсягами «видобутку», ані за ступенем розвитку відповідної інфраструктури. Тим не менш, не можна стверджувати, що Україна є аутсайдером у цій специфічній сфері.

Список українських компаній, що приймають цифрові гроші, зокрема біткойни, значно вужчий, проте також чималий. Зокрема, це агенство нерухомості Gek, туристична компанія Blitz Travel, сервісний центр Ukrainian iPhone Service, кав'ярня KavaLike, Інтернет-магазин акумуляторів 12v.ua, магазин натуральних продуктів «Еко-лавка», Школа сучасної флористики «Asant Studio», деякі IT-компанії, агентства, кафе і ресторани, окремі навчальні курси, сервіси білетів на виставки, кіно, цирк [173, с. 445-446, 174]. Оплачувати ці послуги криптовалютою стало можливим з жовтня 2015 року. Донедавна ПриватБанк також дозволяв здійснювати своїм клієнтам операції з купівлі криптовалют на своїх сервісах, але за рішенням Національного Банку України припинив ці послуги до закінчення воєнного стану [175]. Найбільша кількість пошукових запитів зі словом «bitcoin» надходило з Харкова, на другому місці – Дніпро, на третьому – Львів, на четвертому – Одеса. Київ замикає п'ятірку міст за цим показником [176, с. 23].

З 2017 року Українська біржа запустила торгівлю ф'ючерсними контрактами на індекс bitcoin. Специфікація контрактів зареєстрована в НКЦПФР. Це фактично перший регульований ринок у світі, який запропонував ф'ючерсні контракти на bitcoin [Там саме]. Ще на початку 2017 р. в одному з торговельних центрів Одеси з'явився перший у країні банкомат з обміну криптовалют на гривню, започаткувавши, таким чином, створення криптовалютної інфраструктури в країні [177].

У березні 2016 року юридична компанія «АКСОН ПАРТНЕРЗ» стала першою українською компанією, що внесла біткоїн в свій статутний капітал,

розмір якого хоча і дорівнює невеличкій сумі у 7626 грн. [178], однак це свідчить про те, що криптовалюта знаходить своє застосування в Україні і в секторі договірної оформлення організаційно-господарських зобов'язань.

Слід підкреслити, що фарватерна місія в справі уведення криптовалюти в фінансову реальність України належить приватному сектору. За інформуванням Офісу ефективного регулювання (BRDO) у 2018 році Україна опинилася у десятці країн-лідерів за кількістю власників криптовалют, а щоденні обсяги торгів криптовалютою з використанням гривні сягнули 1.9 мільйонів доларів США. У 2017-2018 роках компаніями з українським походженням було створено 25 криптовалют, а обсяг залучених через ICO коштів склав понад 99 млн. доларів в еквіваленті. За експертними оцінками, розмір сегмента майнінгу криптовалюти в Україні перевищував 100 мільйонів доларів США на рік [179]. Згідно світових досліджень, у 2020 році за показниками вартості криптоактивів, що пересилаються, у розрахунку на одиницю населення, залишку криптоактивів в електронних гаманцях та обсягу транзакцій, розрахованого за паритетом купівельної спроможності, Україна посіла перше місце у світі по використанню різних видів криптовалюти населенням [180]. Щоправда влітку 2021 року першість за цими показниками перейшла до В'єтнаму, а Україна перемістилася на 4 місце, що теж неабиякий рівень. А за повідомленням UA. News (з посиланням на опитування Kantar TNS Ukraine, проведеного у 2018 році) криптовалютою володіли 13 % українців у віці від 18 до 55 років [181]. Отже, відсутність власного фондового ринку, погана доступність до глобальних традиційних фінансових інструментів, нестабільність економіки нашої держави, з одного боку, та технічна підкованість населення (а ще креативність та сміливість підприємливих українців – дод. мною, Л.М..) – з іншого, зробили Україну ідеальним середовищем для процвітання криптовалют. Наприклад, не можуть не дивувати приємно ті факти, що наші співвітчизники на українських майданчиках оголошень типу OLX досить активно пропонують продаж за криптовалюту (або ж обмін на неї) магазини-бутіки, земельні ділянки, автомобілі, трактори тощо. А в селищі Єлизаветівка Дніпропетровської області

жителі з ініціативи місцевої влади активно зацікавилися криптовалютою, і навіть пропонують продукти свого господарства за біткоїни [Там саме].

Щодо українського бізнесу, то саме його приватний сектор в особі дрібних та середніх підприємств, індивідуальних підприємців, явився рушійною силою прогресу і попри відсутність правового поля, керуючись загально-дозвільним принципом «дозволено все, що не заборонено законом», започаткував впровадження криптовалютних розрахунків до спектру власних господарських можливостей. Звичайно, що передусім це сектор торгівлі: побутовою та автомобільною технікою, одягом, товарами для тварин, продуктами, меблями тощо, та обслуговуючі види господарської діяльності: у сфері краси та здоров'я, туризму, будівництва та ремонту, освітні курси, ремонт мобільної техніки, консалтингові, страхові, юридичні послуги, послуги автозаправок, кафе, готелів та хостелів, діяльність агентств нерухомості.

Тим не менш, перелік вітчизняних підприємств, що наважились увести у сферу своєї господарської діяльності розрахунки з використанням криптовалюти (в основному біткоїнами, як найпопулярніший з них), досить невеликий у порівнянні з країнами світу зі значно ліберальнішим (прогресивним) ставленням до фінансових інновацій в економіці. Ще більш наочною є територіальна нерозмаїтість таких підприємств. Причини цього, на думку представників економічної науки, полягають у недовірі більшості вітчизняних підприємців розрахункам криптовалютою через необізнаність із механізмом їх створення, сумнівністю походження, невизначеністю статусу криптовалюти в Україні [182], а відтак (продовжимо цю думку) – і відсутністю легальної системи розрахунків криптовалютою, і незатребуваності більшості бізнесу в ній, рівно як і в створенні інфраструктурної оболонки для вільного використання цього принципово нового з технологічної точки зору фінансового інструменту. Навчання персоналу принципів та особливостей роботи з цим інструментом також становиться недоцільним. Через подібні проблеми, як вказують економісти, ускладняється й інтеграція України до світового фінансового ринку, адже позиція ігнорування об'єктивного існування даного фінансового інструменту спричиняє закритість

національної економіки та ускладнення реалізації зовнішньоекономічних зв'язків [183, с. 446].

Головною ж проблемою залишається правова неврегульованість даного питання, відсутність чіткої та зрозумілої позиції різних гілок публічної влади щодо контрольованого та зваженого (хоча б і частково обмеженого) впровадження цього явища в соціально-економічну сферу життя українського суспільства. Велика кількість проектів законів з пропозиціями врегулювання вказаних відносин характеризуються неузгодженістю термінології, відсутністю чітких та послідовних механізмів функціонування криптогрошей, криптобізнесу, криптоінфраструктури в країні, невдалим намаганням поєднати технічні, економічні та юридичні аспекти даного цифрового феномену (що справді дуже нелегко, але чи варто?), і найголовніше – прагненнями державної влади отримати, з одного боку, податковий зиск з цієї діяльності та одночасно не допустити втрату контролю над власною грошовою монополією, якою традиційно володіє центральна влада будь-якої держави. Ці намагання ускладнюються обережністю у формуванні чітких та прозорих техніко-юридичних конструкцій, обумовлених обов'язковістю додержання Міжнародних стандартів з протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, розповсюдженню зброї масового знищення, що без сумніву є вірною запобіжною установкою для суспільної безпеки.

Суперечливі та недостатньо послідовні законотворчі потуги Верховної Ради України в цьому питанні (у т.ч. і прийнятий у лютому 2022 року, але поки не набравший чинності Закон України «Про віртуальні активи»), різновекторні, почасти кардинально відмінні позиції щодо ставлення до використання та офіційного запровадження криптовалют в коло суспільних відносин країни, висловлені окремими інститутами виконавчої влади (НБУ, НКЦПФР, НК з регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Мінцифри, Мінекономіки та ін.) викликали та продовжують викликати критику, в більшості випадків конструктивну, з боку експертної спільноти у сфері права, фінансів та економіки, фахівців-практиків (див. зокрема: [184, с.181-201, 185, 186, 187, 188]). На думку

вчених «у цілому ті чи інші переваги та недоліки ЦВЦБ залежатимуть від типу та правового режиму їх обігу. В науковій та публіцистичній літературі розрізняють 4 базових типи ЦВЦБ та їхні «гібриди». Перший (і найбільш відомий) тип ЦВЦБ по суті являє собою цифрову форму готівки, яка є анонімною і на неї не нараховуються відсотки. ЦВЦБ такого типу могла б використовуватись як інструмент для здійснення роздрібних платежів на невеликі суми. Другий тип ЦВЦБ розрахований тільки на юридичних осіб і може використовуватись для міжбанківських розрахунків. На ЦВЦБ третього типу нараховуються відсотки, отже, ця валюта може використовуватись як засіб накопичення (аналог банківського депозиту) і бути інструментом ГКП. Нарешті, четвертий тип ЦВЦБ за суттю представляє собою рахунок для фізичної особи, який відкривається і ведеться Центральним банком» [189, с. 96].

З цих причин неоднозначно складається і судова практика у даному сегменті проблем, про що детальніше йтиметься у наступному підрозділі роботи в контексті правового захисту учасників таких відносин.

Станом же на теперішній час ефективне використання криптовалют у правовому полі України по суті зводиться до «винахідливості» та «майстерності» юристів і власників криптовалют. Показовим, вже майже «класичним» (і певною мірою революційним) прикладом укладення правочинів з криптовалютами розрахунками в Україні стала угода з придбання нерухомості за криптовалюту на суму в еквіваленті 60 тисяч доларів США, яка відбулась у вересні 2017 року. Дещо детальніше зупинимось на договірних умовах і механізмі реалізації даної угоди, оскільки вони представляють аналітичний інтерес в межах нашого дослідження.

Суб'єктний склад цієї угоди представляв собою іноземну юридичну особу (покупець) та фізичну особу (продавець), а об'єктом – квартира в Києві [190]. Оскільки фактичний продаж квартири за намірами сторін угоди проводився за криптовалюту Ethereum, яка не має жодного офіційного статусу на території України (як і інші види криптовалют), але і не є забороненою, то правова позиція нотаріуса та юристів, що супроводжували угоду, виходила із такого: по-перше,

перелік об'єктів, які можуть перебувати в цивільному обороті, з огляду на положення ст. 177 Цивільного кодексу України, не є вичерпним, а по-друге, криптовалюта не віднесена національним законодавством до об'єктів, вилучених з цивільного обігу, як це встановлено частиною 2 ст. 178 цього ж кодексу. Для учасників угоди це означає, що вони можуть використовувати криптовалюту не у якості засобу розрахунку, а у якості об'єкту при обміні. Тому правочин оформлювався за правилами договору міни (бартеру), встановленими ст. 715 ЦК України, та іншим законодавством України, що передбачає порядок купівлі-продажу об'єктів нерухомості (оцінку вартості, нотаріальне посвідчення), участі іноземної особи в правочині (покупець діяв через свого представника за довіреністю), особливостей оподаткування (саме з огляду на відсутність офіційного визнання криптовалюти в Україні контрагентом з боку України було обрано фізичну особу, яка не повинна буде після підписання угоди брати криптовалюту на баланс та відображати її в податковій звітності; фізична особа повинна лише сплатити податки, сума яких прямо залежить від ціни договору [191, с. 84]). Що стосується позначення криптовалюти в якості об'єкту міни, то з метою уникнення теоретичних дискусій статус криптовалюти (товар, матеріальний актив, майнові права тощо) не було визначено взагалі, лише було вказано, що нерухоме майно міняється на «криптовалюту ethereum» [Там саме].

Справді, такий підхід не є незаконним, адже до теперішнього часу немає чіткої позиції ані законодавця, ані Національного банку України стосовно статусу криптовалюти, окрім визначення, що вона не є валютою і не є платіжним засобом, а закон не містить прямих заборон щодо її обігу.

У ст. 715 ЦК України вказано, що предметом договору міни (бартеру) є товар [192]. Логіка юриста зобов'язує розібратися з розумінням поняття товару з правового кута погляду та відсилає, зокрема, до Податкового кодексу України, згідно п. 14.1.244. якого «товари – це матеріальні та нематеріальні активи...» [193]. Якщо квартира, безсумнівно відноситься до матеріальних активів і є товаром, то стосовно визначеності статусу криптовалюти в контексті договірних зобов'язань є зрозуміла складність, подолати яку допомагає звернення як до

наукових позицій фахівців права та економіки, так і до чинної нормативно-правової бази й судової практики.

Так, ряд фахівців приходить до висновків, що криптовалюти за своєю сутністю належать до нематеріальних активів, які в цивільному обороті можуть являтися товаром (див., напр. [194, 195, 196]). Судова практика в Україні, попри її неоднозначність, констатує відсутність належного законодавчого регулювання криптовалют в Україні, з тією чи іншою аргументацією також вказує на нематеріальність природи криптовалют (детальніше судові рішення розглядатимуться в наступному підрозділі даної роботи). Хоча, як зазначалося вище, нематеріальна природа віртуальних активів суперечить її економічному обіговому значенню.

Говорячи про нормативно-правову базу варто звернутися спочатку до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку, затвердженого наказом Міністра фінансів України від 18.10.1999 р. №242, яким встановлено обов’язковий для застосування порядок обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій суб’єктів господарської діяльності, інших підприємств, організацій, установ (та на наше переконання, підлягає субсидіарному застосуванню для правовідносин, що аналізуються). Зокрема, пункт 4 цього НП(С)БО №8 «Нематеріальні активи» визначає нематеріальний актив як немонетарний актив, що не має матеріальної форми та може бути ідентифікований [197]. Немонетарним активом визнаються усі активи, крім грошових коштів, їх еквівалентів та дебіторської заборгованості підприємства у фіксованій (або визначеній) сумі грошей [Там саме].

Позаяк питання бухгалтерського обліку криптовалют здебільшого є проблемою міжнародного рівня, аніж національного (через невстановлення в Україні їх правового статусу), то далі слід звернутися до рішення Інтерпретаційного комітету Ради з Міжнародних стандартів фінансової звітності “Утримання криптовалют – червень 2019», який вказує, що: криптовалюти не можуть в обліку належати до грошей та фінансових активів; поняття

криптовалюти відповідає визначенню нематеріального активу в Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи» [198].

Аналіз пунктів 8-17 МСБО №38 дозволяє дійти висновків про те, що криптовалюта є активом, оскільки контролюється суб'єктом господарювання через доступ до «електронного гаманця» і передбачає можливе отримання прибутку з різниці теперішньої та майбутньої вартості криптовалюти у разі її збільшення. Водночас криптовалюта поки що не визнається монетарним активом і не передбачає фізичного втілення, а також може бути ідентифікованою, тобто може бути відокремленою від суб'єкта господарювання («електронний гаманець» є відокремленим) та виникає внаслідок договірних або інших юридичних прав (наприклад, придбання за договором купівлі-продажу за фіатні гроші, одержання у якості винагороди тощо) [199]. Отже, за вказаними ознаками криптовалюту в господарському обігу з погляду права розглядається як актив нематеріального характеру, поки у законодавстві не буде встановлено іншого (про розбіжність економічного та юридичного змісту поняття криптовалюти зазначалося у попередніх частинах цієї роботи).

Таким чином, можемо констатувати певну визначеність з предметом договору міни (бартеру) об'єкту нерухомості на криптовалюту, що є принциповим аспектом, адже предмет будь-якого договору, у т.ч. договору міни (бартеру), відноситься до істотних умов і у випадку, якщо він не буде визначений або буде визначений невірно, виникають підстави визнати договір або нікчемним, або удаваним.

Обов'язковими істотними умовами договору є також його ціна та строк дії. Для визначення ціни договору міни (бартеру) необхідно оцінити обмінювані активи, що впливає на розрахунок податків, належних до утримання зі сторін договору під час його посвідчення. Така оцінка здійснюється відповідно до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності в Україні» від 12.07.2001 року №2658-III. Об'єктами оцінки за ст. 3 згаданого Закону можуть бути, зокрема, об'єкти в матеріальній формі, в т.ч. будівлі та споруди (а також їх невід'ємні частини), та нематеріальні активи [200].

Порядок і методика оцінки об'єктів нерухомості давно відома і не викликає правових проблем в суб'єктів оціночної діяльності. Зрозумілі складнощі можуть виникати з оцінкою криптовалют. Однак, згідно правил, встановлених ст. 627 та ч. 1 ст. 632 ЦК України про свободу волевиявлення сторін договору у визначенні його умов, зокрема ціни, а також змісту ст. 715 ЦК України та ст. 293 ГК України, обмінювані товари в договорі міни вважаються рівноцінними, якщо інше не обумовлене сторонами і не суперечить законодавству. Тому вартість обмінюваної криптовалюти цілком може вважатися такою, що дорівнює вартості обмінюваного товару (в даному випадку – квартири). При цьому в тексті господарського договору згідно з приписом ст. 189 ГК України має вказуватись його ціна в гривневому еквіваленті. Також може вважатися проблемою визнання криптовалюти нематеріальним активом, що певним чином заперечує обігові здатності криптовалюти, хоча й відповідає спрощеному погляду на криптовалюту, як на звичайний віртуальний актив.

Строком договору є час, протягом якого сторони можуть здійснити свої права і виконати свої обов'язки відповідно до договору (ч. 1 ст. 634 ЦК України) [201]. Аналогічні правила визначені і ч. 7 ст. 180 ГК України для господарських договорів [202]. Особливістю договору міни (бартеру) є одночасність переходу прав власності на обмінювані товари у сторін договору після виконання зобов'язань кожної з них щодо їх фактичного передання (ч. 4 ст. 715 ЦК України). При участі у відповідних правочинах криптовалюти, яка не є засобом платежу, однак є об'єктом обміну (товаром), який, водночас, не має фізичного втілення, на допомогу приходить блокчейн-технологія з використанням системи смарт-контрактів.

Підсумовуючи цю частину роботи можна зауважити, що наявні стандарти, що хоча й можуть (і мають) у подальшому бути переглянуті, на сьогодні віднесення криптовалют до нематеріальних активів (контрольовані суб'єктом господарювання через доступ до криптогаманця; не мають фізичного втілення, але можуть бути відокремлені від нього внаслідок договірних домовленостей; передбачають отримання прибутку з різниці у вартості в різні періоди часу), які,

з урахуванням стану чинного законодавства в цьому питанні та практичних потреб юридичного забезпечення ділової активності суспільства, мають бути віднесені в господарському обігу до категорії товару. На підставі проведеного аналізу зроблено висновок, що в умовах недосконалого правового регулювання криптовалютних відносин, найбільш прийнятною формою реалізації господарських домовленостей за участі криптовалют, з огляду на практику їх використання в нашій країні, виступають бартерні угоди, що оформлюються договорами міни (бартеру).

Визначені істотні умови господарського договору із використанням криптовалюти дозволяють його кваліфікувати договором міни (бартеру), де криптовалюта є товаром, що складає предмет договору, ціна яких має визнаватися еквівалентною ціні обмінюваного товару (активу), що легально перебуває в господарському обігу, а строк такого договору обумовлюється процесом переведення криптовалюти одного учасника угоди на криптогаманець іншого в якості виконання зустрічного зобов'язання по даному договору.

2.3. Смарт-контрактне та інше інфраструктурне забезпечення договірних зобов'язань при використанні криптовалют

Для більш детального визначення ролі криптоактивів у цьому аспекті детальніше зупинимось на розгляді специфіки функціонування смарт-контрактів, адже вони відіграють у договірних відносинах з використанням криптовалюти суттєву, якщо не ключову, роль.

Основна ідея появи «розумних» контрактів, започаткована науковцем у галузі інформатики, криптографії та права Ніком Сабо у 1996 році, полягала в оформленні домовленості сторін через закріплення їх волевиявлення у формі певного програмного коду, який придатний до зчитування комп'ютером. Тобто це набір обіцянок (кажучи юридичною мовою – зобов'язань) у цифровій формі включно з протоколами, у межах яких сторони договору їх виконують. Простіше, смарт-контракт – це цифрова форма договору або відразу кількох договорів у

різних сферах людської діяльності, умови якого виражено у вигляді програмного коду (запрограмований алгоритм дій). Ключова мета смарт-контракту полягає у зменшенні або повному виключенні людського (суб'єктивного) чинника у процесі проведення бізнес-операції, тим самим мінімізуючи ризики афер і помилок [203].

Ідея смарт-контракту була реалізована у 2013 році при заснуванні криптовалюти Ethereum шляхом перетворення умов простого договору в комп'ютеризований транзакційний протокол, що виконує умови договору, компілювання його в програмний код за допомогою певної мови програмування і розміщення (публікації) його у спеціально створеній для цього блокчейн-мережі Ethereum. Після цього смарт-контракт отримує власну інтернет-адресу, яка може використовуватись іншими користувачами для взаємодії з ним шляхом його «виклику» певною транзакцією. Всі зміни, виконані в ході транзакції, стають видимими іншим користувачам тільки, якщо транзакція завершилась успішно [204, с. 43].

Як зауважує адвокат-практик А. Навгородський, термін «смарт-контракт» може ввести в оману будь-якого юриста. Оскільки, найчастіше те, що багато розробників і програмістів називають смарт-контрактом, не має жодного відношення до звичайного правового договору і часто є позначенням комп'ютерної програми. У зв'язку з цим, справедливо розрізняти два основні підходи до розуміння смарт-контракту:

1) смарт-контракт як правовий договір, коли цей термін використовується для позначення договору (або його елементів), укладеного в електронній формі, а виконання зобов'язання автоматизовано і забезпечується комп'ютерною програмою. В такому контексті – це угода між двома і більше особами, про встановлення, зміну або припинення юридичних прав і обов'язків, де частина або всі умови записані і виконуються (або забезпечуються) автоматично за допомогою спеціальної програми для ЕОМ;

2) смарт-контракт як комп'ютерна програма (розумна програма), фрагмент коду, запрограмований для здійснення певних завдань в разі виконання якоїсь заздалегідь визначеної умови.

Смарт-контракт також можна розглядати як автономну комп'ютерну програму, розміщену за певною адресою в блокчейні, яка може бути перезапущено нескінченну кількість разів і може бути запрограмована під найрізноманітніші потреби бізнес-спільноти [205].

Поступовий перехід суспільства до ери цифрової економіки відбувається в умовах загострення боротьби між світовими резервними валютами (долар, євро, фунт стерлінгів) та новим фінансовим явищем – криптовалютою. Властивості криптовалют і можливості, які вони відкривають для розвитку бізнесу, є сферою інтересів не тільки практиків – підприємців, банкірів, юристів, економістів, програмістів, але й науковців. Для правової науки стрижневим питанням постає проблематика правового регулювання операцій з ними. Важливого значення в межах таких відносин набувають порядок та правила здійснення правочинів, в яких предметом або ж засобом розрахунків виступає криптовалюта. Таким чином, фактично використання криптовалюти в договірних відносинах відбувається у сфері торгівлі та обміну, де основним товаром виступає сама криптовалюта, яку придбають з метою інвестування, убезпечення від інфляційних процесів, в спекулятивних цілях, рідше – реальні товари та послуги. В останньому випадку операції договірних сторін з криптовалютою і невід'ємно пов'язаними з ними блокчейн-технологіями стосуються по суті дій по оплаті договорів купівлі-продажу, міни (бартеру) відповідного майна чи послуг (товару), а не їх укладення, де криптовалюта може використовуватися і як товар на обмін, і як засіб розрахунку (у т.ч. шляхом обміну на фіатні гроші, які фактично приймає продавець/постачальник і сплачує ними податки).

Укладення таких договорів відбувається за загальними правилами, встановленими чинним законодавством для торгових операцій, у т.ч. у сфері електронної комерції, з урахуванням особливостей, встановлених законом для договірної оформлення певного виду правочинів як-от: купівля-продаж

нерухомості, купівля-продаж на організованих ринках капіталу, купівля-продаж за участі нерезидента України, укладання договорів поставки, комерційного посередництва, укладання засновницьких договорів, тощо. Але на сьогоднішній день найбільш прийнятною формою реалізації господарських домовленостей за участі криптовалют, з огляду на практику їх використання, що склалася в нашій країні, відносно консенсуальний погляд судових органів, наукової думки, тлумачення чинної нормативно-правової бази (у т.ч. міжнародної) статусу криптовалюти як нематеріального активу, який в цивільному обороті може являтися товаром, виступають бартерні угоди, що оформлюються договорами міни (бартеру). При цьому необхідно враховувати і обмеження, передбачені законодавством для бартерних операцій (заборона бартеру для платників єдиного податку 1-3 груп, недопустимість бартеру певної продукції за переліком, встановленим урядом держави, обміну майна, що належить до державної або комунальної власності, тощо).

Втім, наведені публічно-правові, а також окремі технічні обмеження, на наше переконання, не матимуть суттєвого впливу на ринок криптовалют в Україні і розвиток суспільних правовідносин з їх використанням, хоча і мають бути безумовно враховані при укладанні господарських договорів. Головним стримуючим фактором в цьому питанні залишається невизначеність держави в особі її законотворчого та регуляторних органів щодо упорядкування криптовалютної діяльності як невід'ємного, а тому невідворотного явища, характерного для ери цифрової економіки. В цьому, враховуючи складність та різноманіття відносин з використання криптовалют і пов'язаних технологій, їх спрямованість на децентралізацію та анонімність, слід визнати, що держава не зможе та й не повинна врегулювати на належному рівні такі відносини, у зв'язку з чим основним інструментом їх регулювання мають стати інститути саморегулювання в рамках цифрової економічної системи [206, с. 90-91].

Проблема сутнісної інтерпретації, специфіки правового регулювання та практичної імплементації блокчейн-технології смарт-контрактів, з'ясування їх ризиків і переваг, перспективності використання та напрямів розвитку в

Інтернет-просторі тощо, також як і проблематика криптовалют, які виступають єдиним засобом платежу по угодам за цією системою, є предметом дискусій багатьох дослідників (див., зокрема: [207, 208, 209, 210] та інші).

В свою чергу, тематична спрямованість даної роботи дозволяє виокремити певні етапи формування та реалізації того чи іншого смарт-контракту в аспекті використання криптовалюти:

- 1) оформлення домовленості в електронній формі, яка візуально може бути сприйнята сторонами (протокол);
- 2) її компіляція у програмний код;
- 3) опублікування у блокчейні Ethereum або іншій системі (електронній платформі взаємодії учасників угоди, яка сумісна з блокчейном Ethereum);
- 4) вибір користувачами (майбутніми сторонами угоди) платформи та конкретного виду смарт-договору, виходячи з його істотних та інших умов;
- 5) ініціація дії смарт-договору шляхом вчинення певних дій (наприклад, перерахуванням певної суми, обсягу криптовалюти на віртуальний простір платформи, який можна спрощено сприймати як «депозитний рахунок»);
- 6) завантаження в електронному вигляді документу-підтвердження виконання зустрічного зобов'язання іншою стороною угоди (накладна, квитанція, варант, витяг з реєстру майнових прав з відповідними записами, як у випадку з обміном/продажом квартири, інший договір, у т.ч. смарт-договір, сертифікат, технічний паспорт тощо);
- 7) автоматична верифікація виконання умов смарт-договору з розблокуванням «депонованої» суми і переведенням її до криптогаманця іншої сторони. Уся послідовність транзакцій (повна інформація) кодується і зберігається у блоках пам'яті (блокчейні).

Повертаючись до розгляду обставин оформлення договору міни нерухомості на криптовалюту, звернемо увагу, що використання технології блокчейн для даного правочину з використанням смарт-контракту мало місце на етапі погодження намірів обміняти нерухомість. Але сам договір міни апріорі не міг використовувати механізм смарт-контракту, адже вітчизняне законодавство

передбачає обов'язкове нотаріальне посвідчення договорів з купівлею-продажом об'єктів нерухомості, перевірку осіб сторін договору, вчинення обов'язкових реєстраційних дій. Тому домовленість у формі договору про наміри придбати нерухомість була укладена на інтернет-платформі з торгівлі нерухомістю Propy, сумісною з блокчейн-платформою Ethereum, у формі смарт-контракту, який серед інших умов містив обов'язок покупця перерахувати повну суму криптовалюти Ethereum на депозит та видати довіреність представнику для вчинення всіх дій, необхідних для виконання смарт-контракту – досягнення тих намірів, про які домовились сторони. Сам же договір міни був підписаний у звичайному порядку в нотаріуса, який його нотаріально посвідчив. Після внесення відповідних змін до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, електронний витяг з нього був завантажений в систему Propy і на його основі смарт-контракт розблокував гроші, що знаходилися на депозиті, та перерахував їх на рахунок (криптогаманець – прим. моя, Л.М.) продавця квартири [211, с. 84-85]. По суті, як вказує автор публікації, дії з використанням блокчейн-технології (яка є сучасною технологією зберігання інформації) та з криптовалютою стосувалися власне оплати даного договору, а не його укладення [Там саме]. Втім, це не змінює змісту договірних умов, про які домовились і виконали сторони, та не применшує ролі смарт-контракту в забезпеченні реалізації правочину з придбання нерухомості за криптовалюту в транскордонному вимірі.

Таким чином, строк договору міни (бартеру) за участі криптовалюти як одного з об'єктів міни, співпадає з процесом, а вірніше – закінчується моментом переведення криптовалюти одного учасника угоди на криптогаманець іншого в межах застосування технології смарт-контрактів. Або ж, у випадку обміну криптовалют на фіатні валюти – моментом зарахування криптовалют та грошей, на які вони обмінюються, на електронні рахунки (гаманці) зареєстрованих учасників відповідних біржових торговельних платформ (майданчиків).

Наразі національне законодавство не містить легального уніфікованого визначення смарт-контракту та вичерпного переліку вимог, висунутих до

подібного роду угод. При цьому, формально укладання між суб'єктами господарювання смарт-контрактів не суперечить приписам чинного законодавства України, оскільки повною мірою право на укладання смарт-контракту кореспондує з усталеним основоположним принципом свободи договору, закріпленим у ст. 6 ЦК України, згідно з яким сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог Цивільного, Господарського кодексів України, інших законів, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Слід ще раз підкреслити, що смарт-контракт може забезпечити переважно виконання зобов'язань у віртуальному світі, зокрема з проведення платежів криптовалютою. Виконання робіт та надання послуг, що здійснюються в реальному світі, не може бути опосередковано смарт-договором на теперішній час і поки що важко сказати чи стане це можливим в майбутньому. За загальним правилом смарт-контракти функціонують на програмних умовах «якщо – то – інакше». Вказане суттєво спрощує договірні умови, не враховуючи різноманітні нюанси як зміни волевиявлення сторін договору, так і законодавчих вимог до того чи іншого виду угод (що має особливе значення для упорядкування господарських взаємозв'язків), зокрема форс-мажорні обставини, зміни у специфікації продукції, закупівельній ціні, у переліку робіт, їх етапності, порядок застосування санкцій тощо. Однак на рівні дрібних, нескладних правочинів, які притаманні діяльності індивідуальних підприємців, невеликих бізнес-компаній, фірм (у сферах торгівлі, постачання, агентських, окремих фінансових, транспортних та ін. послуг), цілком можуть бути застосовані. І це вже відбувається. Навряд чи можливо в сучасному їх стані застосовувати до, наприклад, врегулювання договірних відносин з капітального будівництва, медичних, більшості банківських послуг, енергопостачання, приватизації майнових комплексів, але ж це, на наш погляд, питання часу та спільних системних напрацювань в цьому напрямі фахівців у галузях права, бізнесу, комп'ютерного програмування та криптографії.

Отже, на теперішній час смарт-контракти цілком можуть розглядатися у якості певної інфраструктурної (допоміжної) технології для забезпечення здійснення господарських операцій з використанням/участю криптовалюти, але нескладних за своїм характером, та поки що тільки у приватному секторі економіки. При цьому, буде невірним вважати смарт-контракти повноцінними договорами, укладеними у якості типового, примірного договору, договору приєднання або ж іншого публічного договору, у сенсі їх визначення ЦК України (ст.ст. 633, 634) та ГК України (ч. 4 ст. 179). Хоча окремі спільні риси й проглядаються.

Так, типові та примірні договори є формою державного регулювання договірних відносин у сфері господарювання, застосовуються для спрощення процесу укладання конкретних господарських договорів та визначення бажаної, з точки зору держави, моделі публічного договірного зобов'язання [212, с. 355], що в принципі не є прийнятним навіть з огляду на саму ідею функціонування смарт-контрактів в децентралізованій блокчейн-системі. Не кажучи вже про їх відсутність в нормативно-правовому полі. Слушною є думка про те, що саме «йдеться про потребу забезпечення послідовності у сприйнятті однорядкових правових величин. Якщо криптовалюта — це нематеріальне благо та різновид інформації, то чому тоді безготівкові гроші, які також виступають записами на банківських рахунках, на що прямо вказувала ст. 3 Закону України від 05.04.2001 № 2346-III «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (Закон втратив чинність на підставі Закону України від 30.06.2021 № 1591- IX «Про платіжні послуги»), не є нематеріальним благом, адже це також інформація, яка має неуречевлену форму? У цьому випадку безготівкові гроші виведено за межі нематеріальних благ через обігові характеристики та економічне призначення. Те саме має бути зроблене й щодо криптовалюти, тим паче, що сьогодні обговорюється питання створення державних криптовалют. Водночас не можна природу того чи іншого поняття змінювати лише тому, що воно належить різним особам, — приватним або публічним. Це порушує логіку законодавства та, здається, є шкідливим для правового розуміння» [213, с. 17].

Відмінністю примірних договорів, що може бути взята до уваги на перспективу правового врегулювання договірних відносин з використанням криптовалют в нашій країні, є допустима участь в їх розробці саморегулівних, тобто недержавних організацій. При цьому, з огляду на можливість їх застосування лише у тих сферах господарської діяльності, де їх наявність обумовлена об'єктивними технологічними особливостями виробництва і реалізації товарів, виконання робіт чи надання послуг (серед іншого: енергопостачання, водопостачання та водовідведення, послуги зв'язку, транспортні перевезення тощо), смарт-контракти в теперішній стадії розробленості поки що не здатні виконувати роль таких господарських договорів.

Договори приєднання містять умови, визначені волею тільки однієї сторони, яка є оферентом і, з огляду на певні економічні передумови (наприклад, відсутність конкуренції на ринку товарів чи послуг), закріплює їх в стандартизованих договірних формах, що не передбачають обговорення та зміни змісту. І знову ж таки – відсутність правового регулювання статусу криптовалюти, поняття і вимог щодо смарт-контрактів в національному законодавстві, а також їх природа виключають можливість їх застосування у якості примірних договорів. Хоча значною мірою договірні умови, запропоновані криптобіржами користувачам їх сервісів, що мають на меті надання послуг з купівлі, продажу або обміну криптовалют, підпадають під поняття публічної оферти (публічних зобов'язань суб'єктів господарювання, що надають торгово-фінансові послуги), але не є смарт-контрактами, позаяк смарт-контракт по суті є оформленням правочинів за допомогою мови програмування, відтак інформація, що в ній міститься, не може бути визнана придатною для сприйняття людиною.

До речі, говорячи про договірні умови криптобірж, закріплені на їхніх інтернет-платформах, слід відзначити, що ці умови здебільшого стосуються не криптовалют, а правил користування сервісними послугами, які містять певний

набір прав і обов'язків учасників угод з купівлі-продажу чи обміну криптовалюти (включаючи криптобіржу, як посередника – надавача послуг), наприклад:

- 1) в Умовах користування 24paybank передбачено, що «Здійснення транзакції починається після отримання від Користувача коштів, призначених для обміну» [214];
- 2) криптобіржа EXMO згідно сервісних умов зобов'язується приймати від Користувача криптовалюту, зберігати їх, вести облік, здійснювати операції із ними по дорученню Користувача та надавати криптовалюту Користувачу на його вимогу [215];
- 3) «Користувач повинен надати справжнє ім'я, адресу електронної пошти та пароль, а також прийняти умови користування сервісом» [216]; і т.ін. Моментом укладання договору між користувачем та криптобіржою, як уявляється, є момент підтвердження реєстрації унікального облікового запису користувача відповідним інтернет-сервісом. При цьому, самі правочини з купівлі-продажу (обміну) криптоактивів не мають наочного документарного (навіть в електронному вигляді) оформлення, а є лише відображенням в інтерфейсі сервісу даних по зміні поточного балансу користувача.

По тій самій причині (перетворення смарт-контрактів в програмний код) на теперішній час не представляється можливим визнати смарт-контракти договорами, укладеними на підставі вільного волевиявлення сторін. Так, відносини, що виникають на ринку криптовалют за участі суб'єктів господарювання, підпадають під визначення електронної комерції відповідно до Закону України «Про електронну комерцію» [217]. А продаж криптовалют суб'єктами господарювання, відповідно, є електронною торгівлею, на яку поширюються вимоги зазначеного Закону (п. 2 ч. 1 ст. 3). Домовленості сторін щодо купівлі-продажу криптовалют, придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за криптовалюту, оформлюються електронним договором, який повинен представляти собою електронну форму (п. 5 ч. 1 ст. 3) відповідної інформації про товар чи послугу, зміст пропозиції, у т.ч. вартість, релевантні дані про учасників договору (найменування, місце знаходження та місце доставки

тощо) відповідно до вимог законодавства, порядок дій щодо прийняття пропозиції, укладання/підписання угоди та подальшого її виконання сторонами, способи, строки та порядок розрахунків тощо (ст.ст. 6-13 Закону). При цьому Закон прямо встановлює, що електронною формою представлення інформації вважається документування інформації, що дає змогу її відтворювати у візуальній формі, придатній для сприйняття людиною (п. 3 ч. 1 ст. 3 вказаного Закону). Таким чином, смарт-контракт не може бути визнаний електронним договором, укладеним відповідно до чинного законодавства України, у т.ч. на основі вільного волевиявлення сторін, як би дивно це не виглядало. Тобто скоріше систему смарт-контрактів на даному етапі можливого сценарію їх застосування для реалізації договірних відносин з використанням криптовалют слід розглядати як певну автоматизовану інфраструктурну систему, що діє задля виконання договору, укладеного в іншій, передбаченій чинним законодавством України, формі.

За переконанням BRDO, для забезпечення можливостей використання смарт-контрактів потрібно розглянути необхідність внесення змін до Законів України «Про електронну комерцію» та «Про електронні документи та електронний документообіг» [218, с. 31]. З такою концептуальною пропозицією слід повністю погодитися, оскільки уявляється, що майбутня імплементація системи «розумних контрактів», як абсолютно нового явища у правовій дійсності, в існуючу правову систему скоріш за все відбуватися буде, але поступово, іноді досить важко, враховуючи консервативність законодавчих і судових органів. На виважену думку А. Навгородського, у перспективі юридична та технічна спільнота має виробити певні підходи, напрацювати моделі та алгоритмічні шаблони щодо різноманітних видів договорів, спрямовані на інтеграцію смарт-контрактів в реалії українського договірного права, охопивши широкий спектр правовідносин, і змінивши вектор роботи більшості юристів договірної практики [219].

Проблематика невизначеності правового режиму криптовалют в Україні, відсутності чітких консолідованих засад державної політики щодо ринку

криптовалют, зумовила відсутність прямих приписів, які зобов'язують учасників операцій з криптовалютами, у т.ч. суб'єктів підприємницької діяльності, вчиняти певні дії, пов'язані з їх використанням. Таким чином, фактично використання криптовалюти в договірних відносинах відбувається у сфері торгівлі та обміну, де основним товаром виступає сама криптовалюта, яку придбають з метою інвестування, убезпечення від інфляційних процесів, в спекулятивних цілях, рідше – реальні товари та послуги. В останньому випадку операції договірних сторін з криптовалютою і невід'ємно пов'язаними з ними блокчейн-технологіями стосуються по суті дій по оплаті договорів купівлі-продажу, міни (бартеру) відповідного майна чи послуг (товару), а не їх укладення, де криптовалюта може використовуватися і як товар на обмін, і як засіб розрахунку (у т.ч. шляхом обміну на фіатні гроші, які фактично приймає продавець/постачальник і сплачує ними податки).

Укладення таких договорів відбувається за загальними правилами, встановленими чинним законодавством для торгових операцій, у т.ч. у сфері електронної комерції, з урахуванням особливостей, встановлених законом для договірної оформлення певного виду правочинів як-от: купівля-продаж нерухомості, купівля-продаж на організованих ринках капіталу, купівля-продаж за участі нерезидента України, укладання договорів поставки, комерційного посередництва, укладання засновницьких договорів, тощо. Але на сьогоднішній день найбільш прийнятною формою реалізації господарських домовленостей за участі криптовалют, з огляду на практику їх використання, що склалася в нашій країні, відносно консенсуальний погляд судових органів, наукової думки, тлумачення чинної нормативно-правової бази (у т.ч. міжнародної) статусу криптовалюти як нематеріального активу, який в цивільному обороті може являтися товаром, виступають бартерні угоди, що оформлюються договорами міни (бартеру).

При цьому необхідно враховувати і обмеження, передбачені законодавством для бартерних операцій. Зокрема, відповідно до п. 291.6. Податкового кодексу України платники єдиного податку 1-3 груп повинні

здійснювати розрахунки за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги) виключно в грошовій формі (готівковій та/або безготівковій). Це положення означає, що дана категорія приватних підприємців не вправі здійснювати бартерні операції, пов'язані з обміном своїх товарів на криптовалюту, оскільки при таких операціях розрахунок у грошовій формі не здійснюється. Крім того індивідуальні підприємці суттєво обмежені в можливостях надання низки послуг фінансового характеру, що впливає, зокрема, з приписів Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [220]. Також, відповідно до законодавства України у галузі зовнішньоекономічної діяльності забороняється проведення товарообмінних (бартерних) операцій з товарами, роботами, послугами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України [221; 222]. Наприклад, відповідно до постанови КМУ від 29.04.1999 р. №756 заборонено експортувати за бартером олію соняшникову, бурштин, руди і концентрати дорогоцінних металів та ін. [223]. Це означає, що обмін на криптовалюту товарів з даного переліку також є незаконним. Частиною 4 ст. 293 Господарського кодексу України визначено, що не може бути об'єктом міни (бартеру) майно, віднесене законодавством до основних фондів, яке належить до державної або комунальної власності [224]. Відповідно, це також в безумовному порядку виключає можливість участі криптовалюти у відповідних договірних зобов'язаннях, у т.ч. організаційно-господарських, пов'язаних, наприклад, із формуванням статутного капіталу суб'єкта господарської діяльності.

Втім, наведені публічно-правові обмеження, як видається, не матимуть суттєвого впливу на ринок криптовалют в Україні і розвиток суспільних правовідносин з їх використанням, хоча і мають бути безумовно враховані при укладанні господарських договорів. Головним стримуючим фактором в цьому питанні залишається невизначеність держави в особі її законотворчого та регуляторних органів щодо упорядкування криптовалютної діяльності як невід'ємного, а тому невідворотного явища, характерного для ери цифрової економіки. В цьому, враховуючи складність та різноманіття відносин з

використання криптовалют і пов'язаних технологій, їх спрямованість на децентралізацію та анонімність, слід визнати, що держава не зможе та й не повинна врегулювати на належному рівні такі відносини, у зв'язку з чим основним інструментом їх регулювання мають стати інститути саморегулювання в рамках цифрової економічної системи. Однак, неможливість повного встановлення державного контролю над криптовалютними відносинами не виключає необхідність встановлення такого контролю, наприклад, у сферах ліцензування криптовалютної діяльності, оподаткування відповідних господарських операцій, уведення, з одного боку, обмежень чи навіть заборон на використання криптовалют у правочинах за участі державних, комунальних підприємств та організацій, а з іншого – надання дозволу на започаткування механізмів з впровадження в господарський обіг стабільних криптовалют – стейблкоїнів, тощо.

Відповідно, чітке встановлення, реалізація і захист прав та обов'язків учасників суспільних відносин з використанням криптовалют, криптовалютних технологій, що мають визначатися переважно в договірних конструкціях, неможливе без забезпечення, передусім, регулятивної участі держави в цих процесах.

Підсумовуючи цю частину роботи можна зробити висновок, що смарт-контракти є допоміжною (інфраструктурною) технологією для забезпечення реалізації нескладних за своїм характером господарських операцій з участю криптовалюти, та можливих поки що тільки у приватному секторі економіки. При цьому, попри наявність окремих спільних рис (відкритість для ознайомлення з договірними умовами та їх акцептування, стандартизованість форми, відсутність договірних переваг для одних користувачів над іншими, неможливість відмови оферентом від виконання визнаних зобов'язань), буде невірним вважати смарт-контракти повноцінними публічними договорами у сенсі визначення останніх ЦК та ГК України. Також смарт-контракти не можуть бути визнані електронними договорами, укладеними відповідно до чинного законодавства України щодо провадження електронної комерції, у т.ч. на основі

вільного волевиявлення сторін, через невідповідність приписам про відтворювання усіх договірних умов у візуальній формі, придатній для сприйняття людиною. Технологія смарт-контрактів на даному етапі можлива для застосування у якості автоматизованої інфраструктурної системи при реалізації господарських договірних відносин з використанням криптовалют, оформлених в іншій, передбаченій чинним законодавством України, формі.

2.4. Забезпечення правового захисту суб'єктів використання криптовалют

Неодмінно наростаюча популярність та привабливість (передусім, інвестиційна) криптовалют в Україні потребує ефективного юридичного захисту учасників відносин з використанням цього інноваційного інструменту. Втім, невизначеність національним законодавством правового статусу криптовалют робить непрогнозованими правові наслідки провадження господарської діяльності з ними. Це створює суттєві проблеми власникам криптовалют, у тому числі її майнерам, обмінним біржам, пунктам обміну, іншим суб'єктам господарювання, бажаючим продавати або бодай приймати криптовалюту в обмін на товари чи послуги. Вказане зовсім не сприяє розвитку легального криптобізнесу в країні, чим втрачаються перспективи конкурентоспроможності, а можливо, й лідерство вітчизняного крипторинку в світовому форматі.

Автори Зеленої книги ринку криптовалют в Україні слушно вказують на руйнацію інтересів потенційних учасників ринкових відносин через правову невизначеність у питаннях: а) необхідності ліцензування майнінгу криптовалют, а також послуг з розробки криптовалют (інтерес полягає у тому, щоб за наявності чітких дозвільних процедур їх виконувати (або за відсутності таких – взагалі без їх проходження) законно здійснювати майнінг або ж криптографічну розробку криптовалют та заявляти це як види своєї економічної діяльності); б) оподаткування та обліку операцій з криптовалютами (відсутність зрозумілої формули сплати податків та чіткої форми ведення бухгалтерського обліку

торгово-фінансових операцій, що можуть провадити криптобіржі, криптообмінні пункти, криптомайнери); в) можливості отримання винагороди у вигляді криптовалют платниками єдиного податку, інтерес яких, разом з іншими власниками криптовалют, полягає в розрахунках за товари (послуги), що пропонуються цією категорією підприємців; г) можливості укласти смарт-контракти тими суб'єктами господарювання, які виявляють до цього бажання при здійсненні господарських правочинів; д) можливості здійснення прямого експорту/імпорту товарів, заборонених до бартеру в зовнішньоекономічній діяльності, з оплатою криптовалютою; е) провадження ІСО та токенизації зобов'язань суб'єктів господарювання, що перебувають в рамках української юрисдикції, тощо [225, с. 40-44].

Але найбільшу проблему представляють собою фактори, що визначають рівень юридичної захищеності усіх без винятку сторін криптовалютних відносин, який в межах української юрисдикції є вкрай низьким і характеризується: високою вірогідністю кваліфікації операцій з криптовалютами як незаконних і, як наслідок, притягнення інтересантів до господарсько-правової, а частіше – адміністративної (або навіть кримінальної) відповідальності; наявністю суттєвих проблем із банківським обслуговуванням при купівлі/продажу криптовалют; неможливістю ефективного судового захисту прав інтересантів у спорах, пов'язаних з використанням криптовалют.

Іншими словами, будь-якому суб'єкту господарських відносин, що має бажання і намір вести бізнес з використанням криптовалют, важливо знати: чи визнають державні інституції в Україні операції з криптовалютою легальними; чи можливо підприємцю, у т.ч. інвестору, отримати дієвий юридичний захист у разі недотримання іншою стороною своїх договірних зобов'язань щодо криптовалютних активів; чи спроможні правоохоронні органи захистити криптовалютний бізнес від протиправних посягань на його власність; якою мірою захищені права споживачів товарів/послуг, оплачених криптовалютою, і т.ін? Відповіді на ці запитання дозволяють сформулювати комплексний підхід до стану захищеності суб'єктів у відповідних відносинах.

Відсутність заборони в законодавстві на користування криптовалютою, з одного боку, завдяки припису частини 1 ст. 19 Конституції України надає певну свободу для її циркуляції в цивільному обороті, а з іншого, через законодавчу невизначеність статусу криптовалюти і операцій з нею, – обумовлює відсутність чіткого, надійного алгоритму юридичного захисту договірних правовідносин, пов'язаних з її використанням.

Попри багато законопроектів, що мали намір врегулювати суспільні відносини, пов'язані з криптовалютними практиками, жоден з них не був прийнятий законодавцем, а Закон України «Про віртуальні активи» не набрав чинності і, з огляду на військово-політичну ситуацію в нашій державі, важко спрогнозувати коли це станеться. В умовах законодавчого вакууму маємо звертатися до офіційної позиції відповідних державних інституцій з існуючої проблематики, якими в Україні виступають, передусім, державні фінансові регулятори. Так, у спільній заяві від 30.11.2017 року Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національної комісії з регулювання у сфері ринків фінансових послуг зазначено, що складна правова природа криптовалют не дає змоги визнати їх ані грошовими коштами, ані валютою й платіжним засобом іншої країни, ані валютною цінністю, ані електронними грошима, ані цінними паперами, ані грошовим сурогатом. При цьому, будь-яка діяльність, пов'язана з операціями купівлі, продажу, обміну та конвертації в криптовалюту несе велику кількість ризиків, які фізичні та юридичні особи повинні усвідомлювати перш ніж здійснювати операції з криптовалютами. Усі, хто планує вкладати власні кошти в криптовалюту, мають усвідомлювати, що здійснюють такі операції на власний ризик [226].

Звернемо окрему увагу на сутність ризиків операцій із криптовалютами, що існують передусім для користувачів, адже саме ними обумовлюються межі правової захищеності інтересів учасників таких операцій (правочинів). Позначення переваг та недоліків криптовалют, ризиків поводження з ними присутнє як в різних офіційних проспектах державних регуляторних органів так

і в статтях багатьох науковців, що досліджували це явище (див., зокрема: [227, с. 230], [228, с. 42], [229, с. 23], [230, с. 148]). Таких ризиків чимало, але усі вони мають певною мірою схожість, повторюваність, тому представляється більш доцільним їх оглянути за допомогою методу структуризації, систематизуючи їх за критерієм джерела походження та сфери прояву. Основними серед таких ризиків відзначаються:

1) ризики економічного характеру:

- значні цінові коливання криптовалют (волатильність) та суміжні з ним ризики спекулятивності і нерегульованості рівнів комісійних винагород за здійснення операцій в криптовалютах;
- складність використання звичайних методів оцінки ринкової вартості активів у криптовалютах та пов'язана з цим різноманітність (відсутність уніфікованості) цін на однакові види криптовалют на різних біржах, що збільшує їх нестабільність;
- недостатнє масштабування мережі підприємств із зобов'язаннями приймання криптовалюти, відсутність розгалуженої торговельно-сервісної інфраструктури для забезпечення фінансово-господарських операцій з криптовалютами;
- внутрішньовидова конкуренція криптовалют, що створює загрозу падіння курсу старих криптовалют через появу нових (у т.ч. і за рахунок різних емісійних властивостей);

2) ризики правового характеру:

- повна відсутність юридичних гарантій щодо повернення інвестованих коштів у криптовалюту (або відкладених у якості заощаджень) та відсутність реального захисту прав споживачів щодо можливості повернення криптовалюти, сплаченої за неякісний товар чи роботу (неможливість скасування відповідної транзакції), відшкодування збитків;
- відсутність вимог щодо страхування депозитів, відкритих на криптовалютних біржах, обумовлює безкомпенсаційну втрату внесених криптоактивів у випадку банкрутства криптовалютних бірж або ж їх закриття з різних юридичних підстав (робота без ліцензій чи спеціальних дозволів, несплата податків, грубе

порушення правил реєстрації, підозра у провадженні транзакцій, пов'язаних з фінансуванням злочинних дій тощо), вірогідність чого маємо визнавати наразі високою;

- відсутність правових механізмів забезпечення збереження/поновлення електронного криптогаманця, у т.ч. у зв'язку з втратою паролю доступу до нього, що, в свою чергу, веде до безповоротної втрати розміщених на ньому криптоактивів;
- ризик втягнення в шахрайські схеми при побудові фінансових пірамід з використанням криптовалют, що у досить короткий термін може призвести до обвалу ринку криптовалют і, як очевидний наслідок – до втрати вкладниками своїх криптоактивів;

3) ризики технологічного та техногенного характеру:

- можливість втрати криптоактивів через крадіжку, наприклад, у результаті хакерських кібератак на платформи обміну криптовалюти або інфраструктуру користування, інших злочинних дій в мережі Інтернету, здатних спричинити ускладнення в розпорядженні власними активами, втрату доступу до електронних гаманців, їх задіяння у підозрілих/заборонених фінансових операціях поза волею власника тощо;
- зменшення рентабельності майнінгу криптовалют з одночасним ускладненням цього процесу та збільшенням потреб в обчислювальних ресурсах (ускладнення та подорожчання апаратури, збільшення часу на створення інформаційних блоків), що в свою чергу також обумовлює його підвищену енерговитратність та негативну екологічність.

В літературі відзначаються й деякі інші недоліки криптовалют і ризики їх використання (наприклад, зменшена корисність у порівнянні із золотом, обмеженість включення до засновницького капіталу юридичних осіб та ін.), але ключовою проблемою, що обумовлює відсутність належного правового захисту прав та інтересів учасників господарських (і не тільки) відносин з використанням криптовалют, одноголосно залишається законодавча неврегульованість статусу криптовалют та порядку її обігу в Україні, відсутність будь-якої дозвольно-

контрольної системи в цьому кластері діяльності (оподаткування, облік, ліцензування), та й взагалі потенційний ризик повернення до суцільної заборонної політики регуляторних органів у цьому питанні.

Мусимо констатувати, що на теперішній час стан законодавства в Україні такий, коли невизначений статус криптовалют (чи то у якості платіжного засобу, чи товару, чи бодай нематеріального активу), з одного боку, не створює штучних важелів, пов'язаних із «зарегульованістю» вільних відносин з криптоактивами, у тому числі з фіскальною метою, що приєє розвитку ринку й економіці в цілому, а з іншого – унеможлиблює здійснення державними установами фінансового моніторингу та контролю в цій сфері, а відтак – і надання дієвого захисту законним інтересам будь-яких учасників відносин з криптовалютою, оскільки державні органи просто не мають правових підстав для надання ефективної допомоги підприємцям, інвесторам і звичайним користувачам існуючих криптовалют та криптовалютних сервісів.

У таких обставинах в зацікавлених сторін залишаються сподівання на одержання справедливого кореспондуючого правового захисту з боку судових органів, але є очевидним, що національні суди знаходяться в умовах суцільних прогалин у механізмі регулювання ринку криптовалют. Крім того, закритість обігу криптовалют само по собі відкидає можливість широкого залучення органів публічної влади, якими є державні суди, для вирішення проблемних ситуацій у сфері обігу криптовалют. Крім того, наявна судова практика, що склалася на теперішній час у вирішенні спорів, де фігурують криптовалютні відносини, свідчить про різноспрямованість позицій суду, неможливість сформувати усталений правозастосовний підхід у даному колі проблем.

Так, з огляду на дані Єдиного реєстру судових рішень, переважна кількість судових актів в Україні, в яких йдеться про криптовалюту, пов'язана з кримінальною відповідальністю осіб, коли використання криптовалют слугує лише факультативною ознакою об'єктивної сторони складу злочину (прикладами таких є, зокрема: забезпечення злочинцем наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами замовника шляхом відправки на його

адресу поштового відправлення через установу поштового зв'язку після переказу криптовалют на визначений рахунок [231]; або шахрайські дії, пов'язані із заволодінням грошових коштів з платіжних карток третіх осіб і використанням для цього операцій із обміну криптовалюти [232], чи несанкціонованим та шкідливим втручанням в роботу автоматизованих систем, комп'ютерних мереж для одержання незаконного доходу через «прихований» майнінг криптовалют [233]; або навіть визнання майнінгу способом легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [234], та інші випадки).

Однак, існує і певна судова практика у вирішенні спорів цивільно-правового характеру, у тому числі за участі суб'єктів господарювання, яка є більш доречною для приділення окремої уваги в контексті даного дослідження.

Найбільш відомим за кількістю посилань в різних публікаціях, а тому певною мірою показовим в цьому питанні, є рішення Дарницького районного суду від 24.03.2016 року у справі 753/599/16-ц [235], підтримане ухвалою Апеляційного суду м. Києва [236], згідно яких позивачу (програмісту, який виконав завдання відповідача по розробці програмного забезпечення в обмін на певну кількість біткоінів, еквівалентну 10 тис. грн.) було відмовлено в задоволенні позову про витребування від відповідача біткоінів у якості оплати за виконану роботу. При цьому суд, визнаючи факти укладання договору міни між сторонами спору та виконання замовлення позивачем, мотивував свою відмову тим, що позивач не довів наявності у відповідача криптовалюти в необхідному обсязі, обрав невірний спосіб захисту, а також тим (і це головне), що обіг криптовалюти нормативно не врегульований, вона не є предметом матеріального світу, не має індивідуальних ознак (тобто не є річчю, не є продукцією, не є майновими правами в розумінні цивільного законодавства України), а тому вона не може бути об'єктом судового захисту. Тим не менш, по тексту рішень судів неодноразово говориться, що у спірних відносинах мала місце міна товару на роботи, але все ж таки взяти на себе відповідальність визнати криптовалюту товаром суди обох інстанцій у 2016 році були ще не готові.

Обговорюючи цю справу на науково-практичній конференції «Правові аспекти криптовалюти в Україні», суддя-спікер зазначила: «...Йдеться про відсутність правового регулювання для захисту наших громадян. Суд не зміг захистити не тому, що не захотів, а тому, що не було правової можливості» [237]. Обстоюючи власну позицію щодо необхідності визнання Україною криптовалют законними засобами платежу з наданням їм статусу цифрових приватних грошей, В. Логойда змодельовував судові рішення за даним позовом у випадку існування нормативного визначення законодавцем правового статусу криптовалюти, яке б в такому випадку було приречене визнати справжню, господарську сутність спірних правовідносин (творчі зусилля в обмін на платіжні ресурси) і вирішити спір на користь управненої сторони [238, с. 201-203].

Також показовою з точки зору обмежених можливостей здійснення судом правового захисту цивільних прав, пов'язаних з використанням криптовалюти в Україні, є рішення Печерського районного суду м. Києва від 10.06.2021 по цивільній справі №757/36263/20-ц, підтримане по суті судом апеляційної інстанції [239], у якій позивач ставив питання стосовно визнання недійсним інвестиційного договору щодо здійснення операцій по торгівлі криптовалютою на біржах криптовалют.

В межах даної справи позивач намагався визнати недійсним інвестиційний договір, за яким він передав відповідачу (трейдеру) біткоіни на загальну суму 20 тис. дол. США для організації торгівлі криптовалютою на біржі з метою одержання прибутку. Як уявляється, справжньою причиною подання позову були негативні результати торгівлі на біржі, то ж позивач спробував визнати недійсним вказаний інвестиційний договір аби домогтися реституції з відповідача у фіатній валюті. В обґрунтування позовних вимог позивач зазначив, що укладений договір суперечить ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» [240], виходячи із змісту якої криптовалюта не може відноситися до об'єктів інвестиційної діяльності, адже її правовий статус нормативно-правовими актами України не визначено. Суд відмовив у позові,

зазначивши при цьому, що 1) обіг криптовалюти не заборонено законодавством України, домовленість між сторонами спору не зачіпає права та інтереси інших фізичних чи юридичних осіб, не суперечить інтересам держави або суспільства, не порушує публічний порядок (курсів мій – Л.М.), а доводи позивача про те, що криптовалюта не є об'єктом цивільних прав та не контролюється державними органами суперечать його власним вимогам про захист державними органами (судом) його прав щодо такої криптовалюти, та 2) позивач невірно кваліфікував договір в якості інвестиційного, тому немає підстав застосування до нього приписів ст. 4 вказаного Закону (при цьому суд прямо так і не висловив власного бачення правової природи оспорюваного договору, а лише робив «натяки» на його частково торгово-представницький, частково консультативний характер послуг, що мали надаватися відповідачем).

З цієї справи очевидним вбачається те, що якби існувало чітке нормативно-правове визначення статусу криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав, зокрема у вигляді певних активів, майнових та/або інтелектуальних цінностей, у позивача не виникало би жодної нормативної підстави для обґрунтування свого позову, а суд, в свою чергу, не мав би проблем з аргументацією відмови у задоволенні подібного позову, адже укладений сторонами спору договір цілком відповідав би приписам ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність».

Відносно позитивним прикладом судового захисту порушених прав власності особи на криптовалюту слугує рішення Печерського районного суду міста Києва від 23 липня 2020 року у справі № 757/46845/19-ц, підтриманим постановою Київського апеляційного суду [241], згідно з яким суд притягнув до господарсько-правової відповідальності АТ Комерційний банк «Приватбанк» за порушення приписів Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», стягнувши з останнього 3 % річних та пеню за безпідставне прострочення виконання договірних зобов'язання про зарахування на рахунок клієнта (позивача по справі) його коштів, переказаних останнім через міжнародну міжбанківську систему передачі інформації та здійснення платежів SWIFT зі свого рахунку на біржі з торгівлі криптовалютами BITTREX Inc (з якою

він раніше уклав електронну угоду, акцептувавши відповідну публічну оферту на сайті біржі) на власний картковий рахунок в валюті США, відкритий в АТ КБ «Приватбанк». При цьому, представник банку мотивував тривале прострочення виконання банком договірних зобов'язань з обслуговування карткового рахунку клієнта правовою невизначеністю статусу криптовалюти та підозрою про те, що дана операція нібито пов'язана з арбітражними операціями на ринку FOREX, а у якості підстав своїх дій посилався на роз'яснення фінансових регуляторів України 2014-2017 років щодо невизначеності статусу криптовалют в Україні, обмеження їх використання, віднесення операцій з криптовалютами до операцій з торгівлі іноземною валютою тощо.

Суд не погодився з наведеними доводами і, визнаючи дії АТ КБ «Приватбанк» по зупиненню фінансової операції щодо переказу власних коштів позивача неправомірними, відзначив таке: 1) фінансові операції можуть бути зупинені банками винятково на підставі ст. 17 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»; 2) законодавство, на підставі якого між сторонами по справі виникли договірні відносини з обслуговування карткового рахунку, жодним чином не регламентує арбітражних операцій з торгівлі валютами та іншими цінностями, оскільки банк не виконував за дорученням позивача безготівкові операції з купівлі та продажу однієї іноземної валюти за іншу на міжнародному валютному ринку FOREX (тобто без реальної поставки валюти з метою отримання прибутку від зміни валютного курсу або хеджування валютних ризиків). По суті ж таким рішенням суд підтвердив законність операцій із криптовалютою у вигляді укладання публічних електронних договорів, розміщених на сайті криптобірж (у даному випадку – BITTREX Inc) і фактично визнав криптовалюту цифровою (віртуальною) валютою.

У 2020 році вже в рамках господарського судочинства Господарським судом Харківської області була розглянута справа № 922/95/20 за позовом приватного підприємства «ДОНРЕМСЕРВІС» до фізичної особи-підприємця

Білоусова М.О., суть якого полягала в намаганні позивача визнати неукладеним (недійсним) договір купівлі-продажу криптовалюти (а саме 3,8837 біткоінів) між ним та ФОП Білоусовим М.О. (відповідачем) та стягнути з останнього списаним 897 тис. грн. за перераховані біткоіни. Суд першої інстанції позов задовільнив, поклавши в обґрунтування свого рішення недоведеність волевиявлення ПП «ДОНРЕМСЕРВІС» на укладення публічного електронного договору щодо придбання криптовалюти.

Однак, це рішення було повністю скасовано Східним апеляційним господарським судом, зі змісту постанови якого від 02.12.2020 р. простежується визнання судом чинності оспорюваного публічного електронного договору між сторонами спору щодо придбання криптовалюти, а відтак – наявності у сторін правовідносин щодо купівлі-продажу криптовалюти, підтвердження законності виконання зобов'язань за таким договором, а також позначення правової природи криптовалюти у якості «титульних знаків» [242]. З наявного джерела не зовсім є зрозумілим підстави застосування судом поняття «титульні знаки» по відношенню до криптовалюти біткоін, що була предметом договору. Однак, це не має принципового значення для прийняття справедливого по суті рішення по захисту прав сторони договірних відносин з купівлі-продажу криптовалюти (ФОП Білоусов М.О.) в умовах практично «нульового» законодавчого регулювання обороту криптоактивів в Україні.

Повноти заради слід вказати ще на існування поодиноких судових справ, розглянутих в межах адміністративного судочинства, де фігурують криптовалюти.

Зокрема зі змісту рішення Одеського окружного адміністративного суду від 24.12.2020 р. у справі 420/7905/20 [243] вбачається, що в порядку забезпечення досудового розслідування у кримінальному провадженні інспектор відділу управління протидії кіберзлочинам в Одеській області департаменту кіберполіції Національної поліції України просив заблокувати виведення криптовалюти з вказаних електронних гаманців у формі криптобіржі HUOBI GLOBAL громадянина Китайської народної республіки у зв'язку з

розслідуванням інциденту з крадіжкою цієї криптовалюти в інших осіб і наявністю підстав вважати, що викрадена криптовалюта була переведена на відповідні електронні гаманці, які необхідно заблокувати. У результаті належно складеного звернення біржа його задовольнила, відповідні електронні гаманці було заблоковано.

Оскарження позовною заявою громадянина КНР дій фахівців департаменту кіберполіції по блокуванню належних йому електронних криптогаманців спричинило визнання адміністративним судом протиправними дії інспектора з особливих доручень відділу управління протидії кіберзлочинам в Одеській області департаменту кіберполіції по зверненню із запитом до криптобіржі про блокування належних громадянину КНР криптоактивів, позаяк у дорученні про вчинення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій не було вказано про можливість арешту, тимчасового вилучення чи блокування криптоактивів підозрюваного. Тим самим останній був незаконно обмежений у своїх правах на володіння та розпорядження власним майном, і, як наслідок, суд задовільнив позовні вимоги вказаної особи.

Інше рішення пов'язано з оскарженням ТОВ «Єдинаркоїн» повідомлень (індивідуальних податкових консультацій), наданих у 2016 році Головним управлінням ДФС України у Харківській області про обкладання податком на додану вартість операцій з криптовалютою Aitibitcoin, E-dinarcoin та іншими віртуальними валютами та території України. Фіскальна служба вважала, що операції з конвертацією віртуальних коштів обкладаються ПДВ. Проте, адміністративний суд першої інстанції дійшов іншого висновку (а вищі судові ланки з цим погодились). Скасовуючи податкову консультацію у справі №820/5120/16, Харківський окружний адміністративний суд, з огляду на неврегульованість питання національним законодавством, у своєму рішенні від 13.10.2016 р. [244] застосував європейську судову практику. Так, вирішуючи спір, суд окремо відзначив, що Європейський суд з прав людини (тут судом було допущено курйозну, але не принципову опіску, адже таке рішення виносилося Європейським судом справедливості) в справі «Хедквіст проти Швеції» своїм

рішенням від 22.10.2015 р. постановив, що операції з біткоїнами та іншими віртуальними валютами на території Євросоюзу не повинні обкладатися податком на додану вартість [245]. Таке рішення суду прирівнює віртуальні валюти, до яких, безумовно, належать і криптовалюти, до традиційних валют в плані оподаткування. Згідно з постановою суду, операції з обміну традиційних валют на біткоїни повинні бути вільні від ПДВ, оскільки правила ЄС забороняють стягнення такого податку за операціями з обміну валют, банкнот і монет. Оскільки рішення ЄСС є обов'язковими на території України, суд витлумачив цей аргумент на користь позивача. Апеляційна та касаційна інстанції залишили рішення по суті без змін ([246], [247]). Коментуючи дане рішення суду, представник адвокатського корпусу В. Колокольников зауважив, що «насправді, навіть така практика є позитивною, оскільки надає можливість українським судам застосовувати не лише законодавство України (в якому відсутнє будь-яке регулювання цих питань)» [248]. І з цим важко не погодитись.

Разом з тим, незважаючи на поодинокі «прояви» виваженої та відповідальної, активної позиції окремих суддів при вирішенні вказаних цивільних та господарських справ, де фігурують криптовалюти, більшість судових проваджень фактично мають «нульовий результат» з точки зору надання ефективного судового захисту учасникам договірних та позадоговірних криптовалютних відносин.

Зокрема, узагальнюючи стан розгляду кримінальних справ, пов'язаних з криптовалютними операціями, то вони є, як правило, похідними від незаконної торгівлі наркотичними засобами, легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, крадіжок, вимагань, шахрайських дій, ввезення техніки без належного оформлення, тощо. Тобто у відповідних кримінальних провадженнях криптовалюти фігурують як товар чи засіб платежу, що нічим принципово не відрізняється від аналогічного використання банківських платіжних карток чи електронних грошей офіційних платіжних систем для вчинення кримінальних правопорушень.

Стосовно спроб правоохоронних органів прирівняти майнінг криптовалют до фіктивного підприємництва чи легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, тощо, то вони не матимуть судової перспективи. Наразі жодного обвинувального вироку, постановленого відносно осіб, що займаються видобуванням криптовалют, немає. Також як немає і не може бути жодних адміністративних справ, предметом яких потенційно виступали б порушення дозвільних правил у цій сфері криптовалютної діяльності, адже жодних правил та обов'язків ведення криптовалютного бізнесу (зокрема, ліцензування, оподаткування) законодавцем досі не встановлено.

В свою чергу, неправильна на рівні правозастосування кваліфікація криптовалюти у якості певного об'єкта цивільних прав (майна – у розумінні ст. 139 Господарського кодексу України [249]), викликана відсутністю її законодавчої кваліфікації, може спотворити природну свободу і реальну суть взаємовідносин сторін договірних відносин з криптовалютою і перешкодити їх учасникам захист порушених прав та інтересів існуючими цивільно-правовими засобами.

Тому можемо лише приєднатися до висновку члена комітету Національної асоціації адвокатів України з питань захисту бізнесу та інвесторів С. Лисенка про те, що обмежена судова практика, брак однозначної позиції щодо правового статусу криптовалют та відсутність позиції Верховного Суду із цього приводу не дають підстав стверджувати, що існує можливість судового захисту криптовалютних інвестицій на території України [250].

Також слід визнати правоту судження судді Окружного адміністративного суду міста Києва К. Гарника, який ще у 2018 році зауважив наступне: «Що стосується розглянутих судами справ за участю криптовалют, то судам, на мій погляд, зараз нескладно приймати будь-які рішення в умовах відсутності законодавчого регулювання. Наприклад, договір між двома підприємствами про постачання товару, де одна сторона зобов'язується поставити товар, а друга оплатити цей товар в криптовалюті, не матиме юридичної сили. До тих пір, поки законодавець не врегулює подібного роду правовідносини» [251].

Представляється, що доречним є виокремлення «основної переваги криптовалют - децентралізованість, закритість і повна свобода здійснення транзакцій, певна відв'язаність від реальної економіки. Криптовалюта є досить дешевим для зберігання, зручним, сприятливим до конфіденційності і технологічним способом здійснення платіжних операцій в глобальному масштабі, що значною мірою обумовлює перспективність його використання для обігових операцій та інвестування. Наявність децентралізованих засад емісії криптовалют шляхом майнінгу та існування в блокчейн технологіях і криптографічних алгоритмах не дозволяють державі встановити юридичні ознаки криптовалюти за допомогою традиційних легальних форм визначення засобів платежу, що вимагає закріплення в законодавстві на підставі правової фікції гнучких та універсальних ознак кваліфікації криптовалюти, зокрема з урахуванням реальної здатності криптовалюти як віртуального активу виконувати обігові і накопичувальні функції» [252, с. 51].

Також навряд чи можна вважати прийнятним для реалізації більшістю користувачів сервісів криптовалютних бірж встановлений у правилах користування сервісами порядок вирішення спорів з приводу виконання договірних зобов'язань (укладених між біржою та користувачем через прийняття останнім публічної оферти біржи, розміщеної на її веб-сайті) шляхом звернення до Лондонського суду міжнародного арбітражу. Таке правило, зокрема встановлено криптовалютними біржами EXMO [253], Binance [254] та багатьма іншими.

Враховуючи, що процес звернення до Лондонського суду міжнародного арбітражу є доволі складним для вітчизняних суб'єктів господарювання, що пов'язано із територіальними, мовними, та іншими проблемами, практика встановлення такої «спеціальної юрисдикції» може свідчити про намагання бірж в принципі унеможливити звернення криптовалютних інвесторів до національних судів, вважає О. Чучман [255, с. 70]. Також є проблема щодо законодавчої диференціації повноважень державних органів у сфері регулювання ринку криптовалют, адже, «щонайменше Міністерство фінансів

України та Мінекономіки через міжвідомчу спеціальну комісію, яку доречно було б утворити, в координації із Держфінмониторингом та Мінцифри мали б тут забезпечувати комплексний вплив, формуючи державну економічну політику у сфері обігу криптовалюти. Це дозволило б узгодити потреби економічного розвитку не лише із монетарними чинниками державного регулювання, але й з сукупними фінансово-економічними умовами господарювання в Україні із урахування економічної інтеграції та потреб протидії російській агресії» [256, с. 286] та в цих умовах цим суб'єктам залишається сподіватися на притягнення до відповідальності криптобірж, що в свою чергу ускладнено розмитістю умов публічної оферти, пропонованої біржами, що мають характер договору приєднання та фактично складаються з порушенням балансу інтересів сторін. Більше того, деякі криптовалютні біржі, зокрема Kuna, Binance, містять положення щодо обмеження власної договірної відповідальності, наприклад: «Binance не несе відповідальності за втрати, які настали внаслідок неможливості використання сервісу, втрати даних, неавторизованого входу у Ваш акаунт» [257]. На жаль, положення щодо можливості визнання нікчемними несправедливих умов договорів приєднання, зокрема, умови, що виключають або обмежують відповідальність виробника продукції, виконавця робіт (послуг) або взагалі не покладають на зобов'язану сторону певних обов'язків [ст. 207 ГК] були виключені з Господарського кодексу України Законом № 2275-VIII від 06.02.2018 р. [258]. Тепер таке «дерегулювання» та абсолютизація принципу свободи договору, виступає перешкодою на шляху захисту суб'єктів господарювання проти зловживань криптобірж та інших фінансових посередників.

Варто також зауважити на тому, що за відсутності законодавчо визначеного статусу криптовалют у питання правового регулювання втручаються органи державної влади в особі вищезгаданих фінансових регуляторів України, які, всупереч алгоритму дії криптовалют, її економічному призначенню, порядку обороту, не бажаючи брати на себе політичну відповідальність, формулюють заборони та фактично самоусунулись від

сутнісного вирішення питання законодавчого врегулювання операцій з ними і обмежились («застрахувались») декларацією складної правової природи даного феномену і низкою рестрикційних заходів в цій сфері.

Звичайно, що в цьому питанні не обійтись без уваги до тих положень прийнятого, але такого, що не набрав чинності Закону України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 року №2074-IX [259], що тією чи іншою мірою покликані забезпечити юридичний захист учасникам криптовалютного ринку.

Передусім слід відзначити, що цей Закон взагалі не оперує поняттям «криптовалюта», а розглядає більш широку категорію – «віртуальні активи». З одного боку, це дозволяє охопити правовим регулюванням весь спектр відповідних об'єктів, проте, з іншого боку, відсутність достатньої деталізації понятійного апарату залишає простір для множинних тлумачень і, як наслідок, певної правової невизначеності при роботі з конкретними видами активів [260, с. 207]. Зокрема, частина 7 статті 4 містить вкрай непродуктивне положення про те, що віртуальні активи не є засобом платежу на території України та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги). Тим самим заперечується справжня природа криптовалютних активів – їх використання у якості альтернативних розрахункових інструментів. Встановлена ж додаткова заборона на обмін на майно (товари), роботи (послуги) залишає криптовалюті лише обмежену можливість самій бути предметом купівлі-продажу за фіатні гроші в інвестиційних цілях, та бути предметом обміну на інший віртуальний актив. Та більше того: після набрання чинності Законом положення ч.7 ст. 4 більше не дадуть можливості укласти договори на кшталт обміну (придбання) квартири на криптовалюту, розглянутого в підрозділі 2.1. цієї роботи, оскільки виникає прямий ризик визнання таких договорів недійсними на підставі вказаної ст. 4 та ст.ст. 203 (ч.1), 215 ЦК України. Такі обмеження не можна вважати ефективним засобом правового регулювання відповідних цивільних та господарських правовідносин. Подібний підхід заперечує природну свободу використання криптоактивів, є погано збалансованим, необґрунтовано перекошеним у бік рестрикцій, не враховує фактичну анонімність криптовалюти

і обмеженість у контролі її обігу, а тому скоріш за все ігноруватиметься учасниками релевантних правовідносин.

Такий стан врегулювання, включаючи й інші чисельні сутнісні та понятійні нестыковки цього законодавчого акту у визначенні правового статусу віртуальних активів, правочинів з ними тощо, безумовно не кращим чином впливають на правильне розуміння господарського призначення криптовалют, їх найважливішою ознакою – бути, передусім, засобом платежу чи обміну у віртуальному просторі. Однак, залишаючись осторонь детального огляду правового режиму віртуальних активів, запропонованого Законом, що розглядалося у попередніх положеннях цього дослідження, у цьому підрозділі переглянемо запропоновані законодавцем механізми убезпечення правового захисту учасників відносин на ринку віртуальних активів.

Так, стаття 9 Закону в частині 1 встановлює право учасників ринку віртуальних активів на судовий та інші способи захисту своїх прав на віртуальні активи з боку держави та з боку інших учасників ринку віртуальних активів. Це положення здебільшого носить декларативний характер, але не позбавлено сенсу, позаяк за Законом віртуальні активи є об'єктами цивільних прав та підлягають захисту у визначеному порядку. Тобто можуть бути предметом судового розгляду в порядку цивільного чи господарського судочинства, а також предметом кримінального провадження, якщо, наприклад, буде вчинена крадіжка віртуального активу або шахрайство відносно нього.

Важливими є положення Закону, що стосуються професійних учасників ринку віртуальних активів – постачальників послуг пов'язаних з їх оборотом, діяльність яких регулюється та контролюється державою (ст.ст. 16, 17 Закону) в особі Національного банку України (далі – НБУ) та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України (далі – НКЦПФР), в тому числі шляхом прийняття рішень про надання дозволів на надання відповідних послуг, здійснення реєстрації, нагляду за їх діяльністю, застосування заходів впливу.

Зокрема, Законом визначаються наступні види господарської діяльності, які потребують одержання дозволів на їх провадження (ст.ст. 10-13):

- зберігання та адміністрування віртуальних активів та ключів до них;
- обмін віртуальних активів;
- переказ віртуальних активів;
- надання посередницьких послуг, пов'язаних з віртуальними активами.

Дозвіл видається НКЦПФР на платній основі і розмір такої плати не є маленьким: залежно від виду діяльності від 4 до 8 тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян (далі – н.м.д.г.) для резидентів та від 20 до 40 тисяч н.м.д.г. для нерезидентів України (ст. 19). При цьому, державний регулятор, з одного боку, уповноважений відмовляти у видачі такого дозволу, приймати рішення щодо його анулювання, а з іншого, має запобіжники у вигляді обмеженості 30-денним терміном часу на прийняття рішення щодо надання дозволу, встановленням обмеженого переліку підстав відмови в його наданні чи анулювання існуючого дозволу. Вказане покликане надати додаткові гарантії захисту інтересам суб'єктів господарювання у даній сфері відносин в розрізі дозвільних процедур.

Стосовно дозвільних документів на провадження вказаної діяльності Законом також встановлена вимога про обов'язкову наявність у заявника, що надаватиме послуги, пов'язані з оборотом забезпечених (валютними цінностями) віртуальних активів, ліцензії: банківської – для банків, ліцензії НБУ на здійснення валютних операцій – для небанківських фінансових установ (частина 16 ст. 19).

Крім цього, припис частини 7 ст. 9 вимогливо встановлює, що надавачами послуг, пов'язаних з оборотом забезпечених валютними цінностями віртуальних активів, можуть бути лише фінансові установи. Щодо послуг, пов'язаних з оборотом решти віртуальних активів (забезпечених іншими фінансовими інструментами або незабезпечених), то за Законом взагалі їх постачальниками можуть бути виключно суб'єкти господарювання, що мають статус юридичної особи (п.8 ч. 1 ст. 1), які до того ж повинні відповідати ряду критеріїв обмежувального характеру. Серед таких вимог:

- відсутність жодних зв'язків з державою-окупантом чи державою-агресором (пункти 1-7 ч. 4 ст. 9);
- відсутність зв'язків з юридичними особами, що ухиляються від виконання рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення (пункт 8 ч. 4 ст. 9);
- обов'язковість бездоганної ділової репутації керівника, власника істотної участі, кінцевого бенефіціарного власника та навіть головного бухгалтера такого суб'єкта господарювання (пункт 1 ч. 5 ст. 9);
- обов'язок надавати за запитом інших учасників ринку віртуальних активів необхідну, доступну та достовірну інформацію про себе, правила своєї роботи, вичерпний перелік умов здійснення операцій, а також про наявні можливості захисту прав користувачів – інших учасників ринку віртуальних активів (ч. 3 ст. 9);
- обов'язок мати сформованими мінімально визначені параметри статутного капіталу, фактично визначені Законом розміри яких виглядають доволі значними (пункт 2 ч. 5 ст. 9, ст.ст. 10-13): від 35 до 175 тисяч н.м.д.г. – для надавачів послуг з обміну, переказу віртуальних активів та іншого посередництва, та від 70 до 350 тисяч н.м.д.г. – для постачальників послуг із зберігання або адміністрування віртуальних активів чи ключів віртуальних активів (резидентів та нерезидентів України відповідно).

Вкажемо також і на повноваження державних регуляторів ринку віртуальних активів, якими їх наділяє Закон, в контексті забезпечення виконання, передусім професійними учасниками ринку віртуальних активів, встановлених правил доброчесної поведінки у даній сфері економічних відносин. Щодо НКЦРФР це:

- винесення попереджень, видання розпоряджень про усунення порушень законодавства про віртуальні активи постачальниками послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, у разі встановлення таких фактів;

- розгляд справ про порушення постачальниками послуг та іншими особами законодавства про віртуальні активи, притягнення їх до відповідальності через застосування фінансових санкцій та вжиття інших заходів впливу, передбачених законодавством;
- оприлюднення у встановленому законодавством порядку інформації щодо встановлених фактів порушення законодавства про віртуальні активи;
- направлення до правоохоронних органів матеріалів щодо фактів правопорушень, за які передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність, тощо (частини 2-4 ст. 16 Закону).

При цьому, ст. 23 досліджуваного Закону наділяє НКЦПФР доволі широким спектром повноважень по застосуванню до порушників законодавства про віртуальні активи, а саме – постачальників послуг, фінансових санкцій у вигляді штрафів, розміри яких сягають до 7 тисяч н.м.г.д. (як-от за провадження діяльності з ознаками постачання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, без одержання дозволу).

Стосовно відповідної компетенції НБУ позначимо, зокрема, такі його повноваження:

- проведення планових та позапланових інспекційних перевірок постачальників послуг, які надають послуги, пов'язані з оборотом забезпечених віртуальних активів;
- застосування заходів впливу до постачальників послуг, пов'язаних з оборотом забезпечених віртуальних активів.

Щодо постачальників послуг, які є банківськими установами, вказані заходи (у т.ч. застосування санкцій) провадяться відповідно до приписів, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність» [261], а щодо небанківських фінансових установ – Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [262]. Крім того, НБУ в цьому питанні уповноважений використовувати й приписи власних нормативно-правових актів (ст. 17 Закону).

Також Законом передбачається ведення Державного реєстру постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, до якого вносяться облікові відомості про таких суб'єктів господарювання, включаючи дані про видачу, переоформлення, анулювання дозволу на надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів (частини 13-15 ст.19). Реєстр знаходиться у власності держави, а його «держателем» є НКЦПФР (ст. 21). Серед іншого, на постачальників послуг на ринку віртуальних активів покладено зобов'язання повідомляти НКЦПФР про зміну будь-якої інформації, що подавалася для здійснення державної реєстрації, та про зміну будь-яких відомостей, внесених до Державного реєстру постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, протягом 10 робочих днів з дня виникнення змін.

Вищенаведені законодавчі приписи в сукупності, безумовно, також покликані служити важливими додатковими убезпечувальними факторами захисту прав та інтересів усіх інших учасників правовідносин на ринку віртуальних активів, суспільства і держави в цілому від можливих зловживань з боку професійних надавачів відповідних послуг.

Втім, з цього приводу слід зробити декілька критичних зауважень.

Так, наприклад, стосовно вимог Закону України «Про віртуальні активи» щодо формування статутних капіталів фінансових установ, які мають намір провадити професійну діяльність у галузі віртуальних активів, мусимо зауважити, що визначені Законом (ст.ст. 10-13) мінімальні розміри, яким мають відповідати вказані постачальники послуг, важко визнати дієвими з точки зору гарантованого захисту матеріальних інтересів інших учасників даного ринку – користувачів цих послуг, особливо в порівнянні із вимогами, що висувуються, наприклад, до платоспроможності надавачів послуг у сфері страхування: від 1 до 10 млн євро за валютним обмінним курсом валюти України, в залежності від об'єкту страхування [263].

Окремі представники адвокатської спільноти також зауважують на тому, що значною мірою незбалансованими у зазначеному Законі виглядають

положення щодо визнання ділової репутації керівних осіб та бенефіціарних власників постачальників послуг на ринку віртуальних активів бездоганною (ч.5 ст.9). Такі вимоги, попри відсилки до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» у розумінні поняття «бездоганної ділової репутації», наданої у пункті 5 статті 1, є достатньо невизначеними. Особливо щодо умови про відсутність судимості або знятої і погашеної судимості, умови про невстановлення компетентними органами або судом порушення вимог антикорупційного законодавства (навіть без притягнення до відповідальності), невизначеності із поняттям «компетентного органу», відсутності чітких меж та параметрів зобов'язанню по розкриттю структури власності юридичної особи – інтересанта на діяльність в цій сфері, тощо. Вказане в цілому створює поле для зайвого формалізму державного органу, який надає дозволи на провадження відповідних видів діяльності щодо віртуальних активів, при оцінюванні дотримання вимоги про бездоганну ділову репутацію, створює передумови для відмови у реєстрації та інших зловживань з боку такого державного органу [264]. Як уявляється, більш прагматичним і виваженим було б спрощення вимог для реєстрації вищевказаних суб'єктів, конкретизація визначення бездоганної ділової репутації в контексті даної сфери діяльності, тощо. Вказане сприяло б появі більшого числа суб'єктів з надання послуг по обороту віртуальних активів, що, в свою чергу, сприяло б справжній економічній конкуренції у цьому секторі діяльності з відповідними позитивними наслідками, яку несе із собою для суспільного добробуту господарська доброчесність (від покращення якості та варіативності послуг до збільшення обсягу податкових надходжень від господарюючих суб'єктів).

Водночас, певна обмеженість і непропорційність прослідковується у регламентації юридичної відповідальності постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів.

Так, прискіпливе вивчення положень ст. 23 Закону, де конкретизовані штрафи за порушення вимог, яких необхідно дотриматись для реєстрації та отримання дозволу як постачальника послуг, та при провадженні такої діяльності після його одержання, вказують на їх непропорційність. Тобто простежується очевидне превалювання санкційних розмірів за порушення, пов'язані з відсутністю дозволу, над розмірами фінансових санкцій, встановлених за різні порушення, що матимуть місце при його наявності. Ще більшу диспропорцію спостерігаємо при порівнянні розмірів штрафів, запроваджених до суб'єктів господарювання – надавачів послуг з обігу віртуальних активів, на яких покладено обов'язки по здійсненню первинного фінансового моніторингу згідно Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [265].

Обмеженість полягає в тому, що відповідальність порушників передбачена лише фінансово, у вигляді штрафів. Не заперечуємо про ефективність та принципову обґрунтованість останніх, особливо при провадженні господарської діяльності, водночас зауважимо, що залишаючи лише фінансову відповідальність, законодавець тим самим не демонструє достатньої «серйозності» у неприйнятному ставленні до недобросовісних учасників даного ринку, що надає таким суб'єктам можливість працювати поза межами легального поля, не побоюючись реально суворого покарання, яке, до того ж, матиме персоніфікований характер. Оскільки даним Законом не передбачається ані кримінальної ані адміністративної відповідальності осіб, винних в порушенні вимог законодавства у сфері віртуальних активів, а Розділом VI Закону «Прикінцеві та перехідні положення» не передбачено жодних змін до Кримінального кодексу України чи до Кодексу України про адміністративні правопорушення, вважаємо за потрібне внести приналежні доповнення поруч із анонсованими змінами до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами (законопроект №7150 від 13.03.2022 [266]).

Також зауважимо, що Закон України «Про віртуальні активи» по суті є «рамковим», тобто таким, що встановлює «правила гри» для основних учасників ринку віртуальних активів – держави в особі відповідних органів та операторів надання послуг на цьому ринку, якими є суб'єкти господарювання, що здійснюють професійну фінансово-господарську діяльність. Крім прямої норми, закріпленої у пункті 8 частини 1 статті 1, що вказує на цю принципову обставину, Закон в інших своїх положеннях містить неодноразові позначення господарської сутності відносин, на регулювання яких він спрямований (див., наприклад преамбулу, ст.ст. 1, 14, 18 та ін.). При цьому, з незрозумілих причин, у ст. 3 Закону, в якій проголошується (нехай і здебільше у декларативному розрізі) законодавча складова відносин щодо віртуальних активів, безпідставно проігноровано посилання на Господарський кодекс України, який, власно кажучи, є основоположним у визначенні правових засад господарювання в Україні і регулює усі (підкреслено мною – Л.М.) господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання та іншими учасниками відносин у сфері господарювання, включаючи органи влади, наділені відповідною компетенцією. Вказане упущення, аби не допустити прикрого спотворення у використанні напрямів та інструментів подальшого нормативно-правового врегулювання досліджуваних правовідносин, формування вірної правозастосовної практики, потребує належної уваги законодавця та виправлення.

Безумовно, Закон містить низку бланкетних норм, в яких певні процедурні заходи позначені в цілому, але їх деталізація має відбуватися за правилами, встановленими підзаконними нормативними актами. Зокрема, частина 2 вищезгаданої статті 23 (щодо відповідальності постачальників послуг) закріплює, що порядок розгляду справ про застосування відповідальності за порушення законодавства про віртуальні активи, у т.ч. фінансових санкцій, встановлюється НКЦПФР. Отже для того, щоб вказана норма працювала, НКЦПФР повинен мати (а найвірогідніше – створити новий) у своєму складі відповідний підрозділ, який і буде розробляти цей Порядок. Вказане, від

створення підрозділу до реєстрації нарешті прийнятого підзаконного нормативного акту, потребуватиме багато часу. Оскільки цей часовий лаг з великою ймовірністю буде значним, а біржові та інші операції з віртуальними активами на світовому ринку ніхто не зможе зупинити, учасники цих правовідносин в українській юрисдикції ще довго так і не матимуть реального юридичного захисту своїх прав та інтересів, на досягнення чого і спрямований даний Закон. І таких бланкетних норм Закон містить чимало, достатньо лише переглянути перелік та зміст завдань і повноважень, що визначені у цій сфері для НКЦПФР та НБУ (Розділ IV «Державне регулювання обороту віртуальних активів»).

Отже, узагальнюючи вищевказане, враховуючи не набрання чинності навіть рамковим Законом України «Про віртуальні активи», так саме як і відсутність до теперішнього часу правової позиції Верховного Суду з приводу узагальненого під ходу до вирішення спорів у сфері діяльності, пов'язаної з оборотом віртуальних активів (найвідомішим вираженням яких є криптовалюти), на жаль, на території України ускладнює реальну можливість ефективного правового захисту усього спектру учасників відповідних відносин.

Висновки до розділу 2

Дослідження теоретичних, договірних положень щодо використання криптовалюти у господарському обігу та виокремлення смарт-контрактного та іншого інфраструктурного забезпечення господарських зобов'язань при використанні криптовалют уможливило формулювання низки висновків, які розширюють її змістовну характеристику.

Передумовою формування договірних засад використання криптовалют служать функції, які можуть бути фінансові (розрахункова, вартісна, накопичувальна, обігова), їх облікова, інвестиційна, формуюча (у сенсі впливу на капіталізацію виробництва суб'єкта господарської діяльності) функції, а також похідні правового та загально-економічного характеру, які виконують (чи

можуть виконувати) криптовалюти. Серед них: страхувальна (розкривається через збереження матеріального достатку населення, у тому числі бізнес-середовища, а також запобігання спробам обману завдяки блокчейн алгоритмам); ощадна (проявляється в економії посередницьких витрат при здійсненні розрахункових транзакцій); захисна (дозволяє завдяки властивостям блокчейн-технології та криптовалют обмежити зайвий наглядово-контрольний тиск на провадження законної господарської операції); стабілізаційна (така, що покликана нівелювати розчарування суспільства неефективною державною валютною політикою, убезпечитись від її непідконтрольних і непрогнозованих наслідків, у т.ч. подолання фактору волатильності самих криптовалют запровадженням стейблкоїнів); кредитна або ж економічно-стимулююча (обумовлена можливістю їх як конвертуватися у фіатні гроші, так і без конвертації, для використання останніх в цілях розвитку власної підприємницької діяльності зі сплатою значно менших відсотків за користування); забезпечувальна (розкривається через систему смарт-контрактів, яка, по-перше, дозволяє з надвисоким рівнем надійності провести розрахунки між договірними сторонами, у т. ч. зовсім не знайомими одна іншій, а по-друге, кожна транзакція з використанням смарт-контрактів забезпечує збереження як інформації про проведені транзакції, так і створення нових одиниць криптовалюти «ефір») функції, а також функція соціальних грошей.

В умовах недосконалого правового регулювання криптовалютних відносин, найбільш прийнятною формою реалізації господарських домовленостей за участі криптовалют, з огляду на практику їх використання в нашій країні, виступають бартерні угоди, що оформлюються договорами міни (бартеру).

Визначені істотні умови господарського договору із використанням криптовалюти дозволяють його кваліфікувати договором міни (бартеру), де криптовалюта є товаром, що складає предмет договору, ціна яких має визнаватися еквівалентною ціні обмінюваного товару (активу), що легально перебуває в господарському обігу, а строк такого договору обумовлюється

процесом переведення криптовалюти одного учасника угоди на криптогаманець іншого в якості виконання зустрічного зобов'язання по даному договору.

Закон України «Про віртуальні активи» по суті є «рамковим», тобто таким, що встановлює «правила гри» для основних учасників ринку віртуальних активів – держави в особі відповідних органів та операторів надання послуг на цьому ринку, якими є суб'єкти господарювання, що здійснюють професійну фінансово-господарську діяльність.

РОЗДІЛ 3

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ ВИМОГИ ДО ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ У ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЯХ

3.1. Порядок оподаткування та обліку операцій з криптовалютою як різновидом віртуальних активів

Попри тривалу невизначеність правової природи криптовалюти на рівні національного законодавства, концептуальний підхід до його впровадження в економічну систему у якості оборотного (обігового) активу (засобу) не викликає заперечень. У законопроекті № 2146 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами» авторами підкреслювалось, що «віртуальний актив – особливий вид майна, який є цінністю у цифровій формі, яка створюється, обліковується та відчужується електронно», а сам криптоактив розглядається як «вид віртуального активу у формі токену, який створюється, обліковується та відчужується в розподіленому реєстрі та не посвідчує майнових та/або немайнових прав власника крипто активу» [267].

У проекті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами» № 7150 від 13.03.2022 р. віртуальний актив розуміється у значенні, наведеному в Законі України «Про віртуальні активи» (як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав – прим. автора) та запропоновано особливості оподаткування прибутку від операцій з продажу або іншого відчуження віртуальних активів [268].

Власне, у Законі України «Про віртуальні активи» усіяко підкреслюється обіговість криптовалюти як різновиду віртуальних активів, відзначено, що «існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів» (п. 1) ч. 1 ст. 1), а сам Закон розповсюджуватиметься на правовідносини (і держава - потенційно

оподатковуватиме прибутки від наступних операцій з криптовалютою), що виникатимуть:

- 1) у разі постачання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, якщо суб'єкти таких правовідносин мають зареєстроване місцезнаходження або постійне представництво на території України;
- 2) у зв'язку з вчиненням правочину, предметом якого є віртуальний актив, якщо сторони визначили право України як таке, що підлягає застосуванню до правочину в цілому або до окремої його частини;
- 3) у зв'язку з вчиненням правочину, предметом якого є віртуальний актив, якщо обидві сторони правочину є резидентами України;
- 4) у зв'язку з вчиненням правочину, предметом якого є віртуальний актив, якщо особа, яка здійснює операції з віртуальними активами у своїх інтересах (набувач віртуального активу), є резидентом України [269].

І якщо з видами послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, можна чітко визначитись на підставі положень п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону, який включає до переліку зберігання або адміністрування віртуальних активів чи ключів віртуальних активів; обмін віртуальних активів; переказ віртуальних активів; надання посередницьких послуг, пов'язаних з віртуальними активами, які провадять в інтересах третіх осіб, то з видами правочинів з криптовалютою питання є дещо складнішим. Традиційно вченими-цивілістами до договорів щодо відчуження майна відносять договори купівлі-продажу, міни, дарування та довічного утримання. Разом з тим, ч. 7 ст. 4 Закону України «Про віртуальні активи» чітко фіксує заборону використання криптовалюти як віртуального активу у якості засобу платежу на території України та бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги) [270], що унеможливлуватиме легальне укладання договорів міни з криптоактивами, які сьогодні, навпаки, є одними з найбільш поширених у світі

Складна та невизначена вітчизняним законодавством правова природа криптовалюти як активу породжує проблеми із належним забезпеченням обліку криптовалюти та операцій з нею суб'єктами господарювання. Слід погодитись із

І. Спільник та О. Ярощуком, що коректне відображення операцій з криптоактивами та криптотокенами в бухгалтерському обліку залежить від вирішення державою на нормативному рівні наступних завдань: визнання криптооб'єктів активами, що за притаманними їм ознаками відповідають встановленим вимогам; в частині документального підтвердження здійснених господарських операцій з криптовалютою та іншими криптоактивами; з'ясування виду активів, до якого слід відносити певні токенизовані активи; визначення способу оцінювання криптоактивів з метою забезпечення достовірного відображення значення їх вартості [271].

Зауважимо, що наразі відсутній єдиний методологічний підхід щодо порядку обліку криптовалюти, санкціонований державою, активні обговорення тривають і на шпальтах наукових видань, проте Закон України «Про віртуальні активи» вже передбачає, наприклад, відповідальність у вигляді штрафу для постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів за неподання або подання не в повному обсязі постачальниками послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, звітності та інформації та/або подання недостовірної інформації до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (п. 5 ст. 23) [272].

Тому розглянемо можливі варіанти бухгалтерського обліку криптоактивів на підставі вітчизняних та міжнародних положень (стандартів), аналізуючи ті ознаки криптовалюти, які є подібними до ознак інших активів та допускають їх віднесення до конкретних класів рахунків бухгалтерського обліку. Зокрема, криптовалюта може проявляти ознаки товарів, грошових коштів та їх еквівалентів, фінансових інструментів, інвестиційної нерухомості, нематеріальних активів, запасів тощо. Крім того, як справедливо відзначає Р. Бруханський, «оскільки існують відмінності в правах і обов'язках, пов'язаних з певними криптографічними активами, їх облік може підпадати під дію різних окремих стандартів, залежно від намірів організації щодо цих активів. Тому для визначення процедур обліку та вирішення питань методології важливо зрозуміти мету володіння та корисність криптографічного активу», очікуваний термін його

використання, спосіб отримання економічної вигоди, спосіб визначення вартості активу та його ліквідність [273].

Так, Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку (далі – НП(С)БО) 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 р. № 73 визначає особливості обліку грошових коштів та еквівалентів грошових коштів, але його положення не підходять для криптоактивів. До грошових коштів (грошей) цим документом віднесено готівку, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання [274]. На відміну від готівкових фіатних грошей, криптовалюта не має фізичної, зречвленої форми, існує у вигляді «програмного коду, облік і функціонування якого засновані на шифруванні та застосуванні різних криптографічних методів захисту» [275], не має централізованого емісійного центру, зберігається, як правило, у відкритій базі даних, який є публічним децентралізованим реєстром (наприклад, блокчейн), тощо. У свою чергу, кошти на рахунках у банках, хоч і існують у вигляді запису на рахунку, у будь-який момент можуть бути конвертовані у готівкову валюту, у той час як конвертація КВ у таку ж готівкову валюту неможлива – існуючі онлайн-сервіси, криптобіржі тощо натомість пропонують фактичне виведення валютних коштів за поточним курсом в обмін на продаж криптовалюти.

А. Макурін відзначає, що якщо підприємства і вирішили використовувати криптовалюти під час розрахунку за певні товари, роботи та послуги, і, відповідно, обліковувати такі надходження, необхідно укладати додаткову угоду та одразу визначатися з датою переказу цифрових активів для фіксації курсу [276]. «Насамперед необхідно визначитися з тим, що різниця між вартістю цифрової валюти та доларом відсутня, оскільки в доларах США відображається її вартість. Таким чином, курсова різниця виникає тоді, коли цифрову валюту конвертуємо у національну валюту, оскільки цифрова валюта виражена у доларах США» [277].

Не може бути обліковано криптоактиви за НП(С)БО) 1 і як еквіваленти грошей. Еквівалентами грошових коштів (грошей) Міністерство фінансів України визнає короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно

конвертуються у певні суми грошей і які характеризуються незначним ризиком зміни вартості [278]. Це можуть бути казначейські векселі США, депоновані квитанції [279] та інші цінні папери, термін погашення яких не перевищує 90 днів, а їх висока ліквідність та низькі ризики падіння котирувань гарантують суб'єкту господарювання одержання відсоткового доходу. На відміну від еквівалентів грошей, строк утримання в гаманці криптовалюти може бути будь-яким – як меншим за три місяці, так і більшим. Крім того, мінливість, нестабільність курсу криптовалюти орієнтує її власників обирати менш ризиковану стратегію довгострокових вкладень КВ, що дозволяє у найсприятливіший момент продати її та заробити. Бо якщо середньоденна волатильність фіатних грошей, як правило, не перевищує 3-4 %, то для криптовалют прийнятні коливання курсу в межах 20 %, іноді вони сягають до 50 %, а в окремих випадках протягом дня коливаність курсу перевищує 100 % [280]. Слід відзначити і ту обставину, що серед майже 22 тис. відомих сьогодні видів і типів криптоактивів лише дуже незначна їх частка може бути віднесена до високо- та відносноліквідних активів. Це, зокрема, стосується власне коїнів (біткоїн (BTC), ефір (ETH), кардано (ADA), солана (SOL) тощо) та їх окремої підгрупи – стейблкоїнів (криптовалюти, вартість яких прив'язана до фіатних валют (USDT, яка корелює з доларом), до матеріальних активів (PAXG, яка забезпечена золотом) або інших криптовалют (DAI, для якої резервною валютою є ETH) [281].

Цікавим з точки зору встановлення правової природи та потенційного обліку криптоактивів є Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання» та відповідний йому національний П(С)БО 13 «Фінансові інструменти». За змістом їх положень, фінансовий інструмент – контракт, який одночасно приводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу в іншого [282].

На перший погляд може видатись, що криптовалюта взагалі не має ознак фінансового інструменту, оскільки вона «не означає боргових зобов'язань її

володільця, власника чи емітента (емітента криптовалюти взагалі не існує)» [283]. На думку деяких фахівців, «при використанні криптовалюти договірного права, як основи існування фінансового інструмента, не виникає. Натомість, у випадку більш глибокого аналізу, варто зазначити й про наявність смарт-контрактів - програм, які при настанні певних умов угоди, автоматично виконують відповідні дії (переказ криптовалюти із гаманця покупця у разі доставки товару постачальником). Такі контракти на майбутні поставки можна визнавати, до певної міри, деривативом та обліковувати як фінансовий інструмент» [284]. Проте, відповідний висновок щодо обліку криптоактивів як фінансових інструментів може бути цілком розповсюджений лише на токенизовані активи, які власне запускають смарт-контракти, але не будь-яку КВ.

Подібну позицію підтримують і Р. Бруханський та І. Спільник, які відзначають, що «відмінні від криптовалюти криптоактиви, такі як токени, при їх розміщенні можуть передавати певну функціональність або мати фінансові характеристики, такі як права на товари або послуги, або участь у прибутку компанії або проекту. Розміщення юридичними особами створених ними токенів призводить до виникнення зобов'язання перед їх власниками. У деяких випадках ця участь може бути прямим володінням часткою в капіталі, тоді як в іншому, – це може бути договірне право на фінансовий контракт (боргове право на придбання, прив'язане до вартості криптоактиву), або угоди щодо похідних фінансових інструментів, таких як форварди, ф'ючерси та інвестиції у фонди, які володіють інтересами у криптоактивах. У кожному випадку бухгалтерський облік повинен відображати такий перехід прав і обов'язків» [285, с.153-154].

На наш думку, недопустимим є ототожнення токенів, які власне набувають певних ознак фінансових інструментів, із так званими криптодеривативами, як і невірним є ототожнення криптодеривативів (і зобов'язальних прав, які виникають у зв'язку з його укладенням) із криптовалютою, яка є об'єктом цього договору, з метою надання їй ознак фінансового інструменту, які їй не властиві. Сам термін «криптодериватив», який достатньо широко використовується у міжнародній практиці криптобірж, означає фінансовий контракт між двома або

більшою кількістю сторін, заснований на майбутній ціні базового активу, яким виступає криптовалюта. Деривативи можна використовувати як для хеджування ризиків, так і для спекуляції на зміні ціни базового активу. Але, все ж, частіше - саме для хеджування, тобто - для захисту від серйозного коливання цін [286]. У випадку з високою волатильністю КВ використання таких похідних фінансових інструментів - деривативів як опціони, свопи, форварди, ф'ючерси у поєднанні з диверсифікацією портфеля базових активів (різні криптовалюти, курс яких не пов'язаний між собою) виступає однією з найкращих стратегій, яку можуть обрати трейдери. Але в таких контрактах криптовалюта, що виступає базовим активом, скоріше набуває ознак товару, аніж фінансового інструменту, що підтверджується, зокрема, тією обставиною, що у США відповідні контракти є предметом нагляду CFTC – Комісії США з торгівлі товарними ф'ючерсами (працює з біржовими товарами і різними криптодеривативами та класифікує криптовалюту як товар [287]).

Принагідно зазначимо, що Інтерпретаційний комітет Ради з міжнародних стандартів фінансової звітності (далі - Інтерпретаційний комітет Ради з МСФЗ, міжнародний орган, створений для надання концептуально вивірених і практично реалізованих інтерпретацій МСФЗ щодо питань, котрі стосуються фінансової звітності [288] не визнає криптовалюту фінансовим інструментом, посилаючись на положення п. 11 МСБО 32 для визначення фінансового інструменту. Комітет приходить до висновку, що фінансовий інструмент – це будь-який актив, який є: (а) грошовими коштами; (b) інструмент власного капіталу іншого підприємства; (с) зобов'язальне право на отримання готівки або іншого фінансового активу від іншої особи; (d) зобов'язальне право на обмін фінансовими активами або фінансовими зобов'язаннями з іншим суб'єктом за певних умов; або (е) конкретний контракт, який буде або може бути врегульований власними інструментами капіталу власника. При цьому криптовалюта не є фінансовим інструментом, бо КВ – це не готівка, не є вона і інструментом власного капіталу іншого підприємства. Вона не створює

зобов'язальне право для власника, і це не договір, який буде або може бути врегульований власними інструментами капіталу власника [289].

В юридичній літературі зустрічаються обговорення застосування для обліку криптовалюти МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» та П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість». Інвестиційна нерухомість – це власні або орендовані на умовах фінансової оренди земельні ділянки, будівлі, споруди, які розташовуються на землі, утримувані з метою отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу, а не для виробництва та постачання товарів, надання послуг, адміністративної мети або продажу в процесі звичайної діяльності [290]. Проте, ані за юридичними, ані економічними ознаками/властивостями криптовалюта не походить на нерухомість – право на неї не підлягає державній реєстрації (навіть транзакції із ними відбуваються без прив'язки до конкретної особи), вона не має фізичної/зреченої сутності, а тому не може бути встановлено її знецінення або зміну призначення через переміщення відповідно до ст. 181 Цивільного кодексу України [291]. Єдине, що об'єднує криптовалюту та інвестиційну нерухомість – це її здатність слугувати інвестиційним активом та приносити прибутки/накопичувати багатство (через підвищення обігового курсу, розгалуження криптовалюти (одержання нових одиниць KB), краудфандінг, використання як вкладу в обмін на корпоративні права тощо).

Одним з найбільш придатним для застосування до криптовалют видається її облік як нематеріального активу. Відповідно до МСБО 38 «Нематеріальні активи» нематеріальний актив - немонетарний актив, який не має фізичної субстанції та може бути ідентифікований [292]. Придбаний або отриманий нематеріальний актив відображається в балансі, якщо існує імовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням, та його вартість може бути достовірно визначена (п. 6 П(С)БО 8 «Нематеріальні активи») [293].

З наведених визначень слід виділити ряд ознак, які дозволяють кваліфікувати криптовалюту саме як нематеріальний актив. По-перше, це те, що

КВ є немонетарним активом. Згідно з МСБО 38, монетарні активи - утримувані гроші та активи, які мають бути отримані у фіксованій або визначеній сумі грошей [294]. Як вже неодноразово наголошувалось, КВ в Україні та більшості країн світу не визнається у якості фіатних або електронних грошей (монетарних активів). Закон України «Про платіжні послуги» визначає електронні гроші як одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей [п. 14 ч. 1 ст. 1]. Однак, як вже підкреслювалось вище, криптовалюта не може бути визнана електронними грошима через високу волатильність, а згідно з п. 23 Постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними» від 29 вересня 2022 року № 210 емітенти мають право здійснювати випуск електронних грошей, номінованих виключно в гривні, для використання їх на території України [295].

По друге, це відсутність у криптовалют фізичної форми/вираження, бо існують вони виключно в електронній мережі.

По-третє, використовуючи ознаки ідентифікації нематеріальних активів, що передбачені п. 12 МСБО 38, можна зробити висновок, що криптовалюта є ідентифікованим активом, оскільки її можна «відокремити або відділити від суб'єкта господарювання і продати, передати ...або обміняти індивідуально або разом з пов'язаним з ним контрактом, ідентифікованим активом чи зобов'язанням, незалежно від того, чи має суб'єкт господарювання намір зробити це» [296]. Регулювання відповідних операцій на даному етапі зрідка представлено власне нормативними джерелами (рядом країн, що визнають КВ у якості обігового засобу чи засобу платежу), а здебільшого обмежується внутрішніми правилами криптосистеми.

Окремі зауваження щодо обліку КВ як нематеріальних активів стосуються віднесення нематеріальних активів до складу необоротних активів, що накладає

на них обмеження щодо строку реалізації, який не може бути меншим за один рік або операційного циклу, якщо такий триває понад один рік. На нашу думку, такі обмеження, звичайно, роблять незручним використання криптовалют для здійснення розрахункових операцій чи їх відчуження в короткостроковій перспективі, але і не заперечують можливість обліку КВ у цьому класі рахунків.

Відповідно до НС(П)БО 9 «Запаси» [297] та МСБО 2 Запаси, запасами визнаються активи, які: а) утримуються для продажу у звичайному ході бізнесу; б) перебувають у процесі виробництва для такого продажу або в) існують у формі основних чи допоміжних матеріалів для споживання у виробничому процесі або при наданні послуг [298].

Слід підкреслити зручність положень МСБО 2 для оцінки вартості криптовалюти, яка немає ані номіналу, ані офіційного курсу. П. 9 документу пропонує оцінювати запаси за меншою з таких двох величин: собівартість та чиста вартість реалізації. Собівартість запасів повинна включати всі витрати на придбання, витрати на переробку та інші витрати, понесені під час доставки запасів до їх теперішнього місцезнаходження та приведення їх у теперішній стан [299] (зміст кожного виду витрат стандартом уточнено). Така градація дозволяє розмежувати і встановити собівартість КВ суб'єкта господарювання, який займається майнінгом (виробництвом) криптовалют, і собівартість запасів виконавця послуг (п. 19), наприклад, з купівлі-продажу КВ. У свою чергу, чиста вартість реалізації - це чиста сума, яку суб'єкт господарювання очікує отримати від продажу запасів у звичайному ході бізнесу. Справедлива вартість відображає суму, за яку ті самі запаси можна обміняти між обізнаними та зацікавленими покупцями та продавцями на ринку. Перша - це вартість, визначена суб'єктом господарювання, остання - ні. Чиста вартість реалізації для запасів може не дорівнювати справедливій вартості мінус витрати на продаж (п. 7 МСБО 2).

Подібний підхід до обліку криптовалюти рекомендовано урядовими органами ряду європейських країн, зокрема, Міністерством фінансів Чехії [300]. Згідно з рішенням Інтерпретаційного комітету Ради з МСФЗ, МСБО 2 «Запаси» застосовується до криптовалют, якщо вони утримуються для продажу в

звичайному ході бізнесу суб'єкта господарювання. Якщо МСБО 2 не застосовується через іншу мету використання нематеріального активу, то тоді суб'єкт господарювання застосовує МСБО 38 [301]. Одна з причин такого двоваріантного обліку криптовалют – нематеріальним активом не може бути актив, який утримується для продажу під час звичайної діяльності (пп. «а» п. 3 МСБО 38). Так як криптовалюти у більшості випадків утримують з метою отримання інвестиційного прибутку при перепродажу, то основний варіант обліку криптовалют має бути у складі запасів [302]. Таким чином, в основі розмежування рекомендованих варіантів обліку криптовалюти як нематеріального активу лежить основна мета використання суб'єктом господарювання.

Як видається, такий критерій як мета використання криптовалюти суб'єктом господарювання має бути закладений і в основу вітчизняної податкової політики щодо цього виду активів.

Оподаткування прибутків від операцій з криптовалютами жваво обговорюється економістами, податківцями, правниками, оскільки розглядається як серйозне джерело надходження до державного бюджету. Легальне закріплення правил оподаткування операцій з КВ наразі відсутнє, хоча можна відзначити досить активну законотворчу роботу у цьому напрямку та ряд законопроектів, серед яких: «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні)» (№ 7246) [303], «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні» (№ 9083) [304], «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні» (№ 9083-1) [305]; «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами» (№ 2461) [306] та інші.

Окремі питання щодо оподаткування прибутків ФОП від операцій з криптовалютою було порушено ДПС України в індивідуальних податкових консультаціях (далі - ІПК). Так, зокрема в індивідуальній податковій

консультації від 30.11.2020 р. № 4907/ПК/99-00-04-04-02-09 ДПС України зазначила: «Порядок визначення бази оподаткування податком встановлений ст. 164 Кодексу, п. 164.1 якого передбачено, що базою оподаткування є загальний оподатковуваний дохід з урахуванням особливостей, визначених розділом IV Кодексу. При цьому загальний оподатковуваний дохід — це будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений, наданий) на користь платника податків протягом звітного податкового періоду. Водночас перелік доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу, визначено ст. 165 Кодексу. Нарахування, утримання та сплата (перерахування) військового збору до бюджету здійснюються в порядку, встановленому ст. 168 Кодексу, за ставкою 1,5 % об'єкта оподаткування, визначеного пп. 1.2 п. 161 підрозділу 10 розділу XX Кодексу. Звільняються від оподаткування збором доходи, що згідно з розділом IV Кодексу не включаються до загального оподатковуваного доходу фізичних осіб (не підлягають оподаткуванню, оподатковуються за нульовою ставкою) (пп. 1.7 п. 161 підрозділу 10 розділу XX Кодексу).

Разом з тим зауважуємо, що згідно зі ст. 99 Конституції України та ст. 192 ЦКУ, законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території нашої країни, є грошова одиниця України - гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом. На сьогодні криптовалюта не має визначеного правового статусу в Україні, зокрема відсутня нормативна база для її класифікації та регулювання операцій з нею» [307].

Отриманий дохід від продажу криптовалюти необхідно також декларувати, тобто самостійно подати декларацію про майновий стан за підсумками звітного податкового року та сплатити до бюджету ПДФО і військовий збір [308].

Отже, з огляду на відсутність спеціального правового регулювання статусу такого об'єкта права як криптовалюта, та відповідних положень у ПК України щодо порядку оподаткування операцій з ним, ДПС зроблено цілком передбачуваний висновок про застосування загальних правил оподаткування

доходу, який утворився. Примітним у цій консультації є інше: ДПС вважає, що оподаткуванню ПДФО та військовим збором підлягає весь дохід, отриманий від реалізації криптовалюти, а не різниця між ціною її продажу та придбання. Подібний висновок є вимушеним в силу невизначеного правового становища КВ та неможливістю перевести до складу витрат витрати на придбання нелегалізованого активу. Зрозуміло, що подібний підхід не стимулюватиме ФОП обліковувати подібні операції та декларувати одержуваний дохід, а приховати їх не так складно через анонімність власників КВ та можливість виведення коштів на електронні гаманці.

В іншій ІПК від 02.12.2020 р. № 4928/ІПК/99-00-04-05-03-06 ДПС України уточнено, що дохід, отриманий фізичною особою - резидентом від продажу криптовалюти іншій фізичній особі - резиденту, включають до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу як інший дохід з відповідним оподаткуванням. А коли дохід виплачує фізична особа - нерезидент, тоді такий дохід вважають іноземним та оподатковують ПДФО і військовим збором на загальних підставах [309].

Для суб'єктів господарювання, які знаходяться на спрощеній системі оподаткування, майнінг чи здійснення інших операцій з КВ матиме наслідком примусовий перехід на загальну систему оподаткування. Обумовлено це заборонаю для таких суб'єктів здійснювати негрошові розрахунки, а також діяльність, здійснення якої передбачено лише для суб'єктів господарювання, що перебувають на загальній системі оподаткування. У Листі Держстату від 05.10.2018 р. №14.4-09/435-18 рекомендовано класифікувати майнінг та реалізацію криптовалют за КВЕДом 64.19 «Інші види грошового посередництва», а торгівлю (обмін) криптовалютами - за КВЕДом 66.19 «Інша допоміжна діяльність у сфері фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення» [310]. Відзначимо, що вітчизняний КВЕД-2010 гармонізовано з Міжнародною стандартною галузевою класифікацією всіх видів економічної діяльності (ISIC, rev.4) та Класифікацією видів економічної діяльності ЄС (NACE, rev.2), а відповідна рекомендація розроблена експертами Робочої групи

статистичної організації Європейської Комісії (Євростат) з питань класифікацій, що забезпечує уніфікований підхід до розуміння та обліку здійснюваних видів діяльності по всьому світу. Але податкова, як видно з ІПК, різницю в оподаткуванні залежно від виду операції/джерела утворення доходу – від майнінгу, продажу криптовалют безпосередньо власником чи трейдером через криптобіржу - не встановлює.

Найбільш актуальним сьогодні є Проект Закону Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами № 7150 від 13.03.2022 р. [311], який було внесено до порядку денного парламенту 07.02.2023 р. Автори законопроекту пропонують доповнити ПК України п. 14.1.196-1. прибуток від операцій з віртуальними активами, яким визнаватиметься дохід у вигляді позитивної різниці між доходом, отриманим платником податку від проведення операцій з віртуальними активами та витратами на їх придбання. Розглянемо його основні положення щодо юридичних осіб та ФОП:

- податком на прибуток підприємств за ставкою податку у розмірі 5 відсотків пропонується оподатковувати прибуток постачальника послуг за умови, що такий постачальник послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів не отримує інших доходів, крім доходів від здійснення діяльності з надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, та доходу, що виникає в результаті нарахування курсових різниць (п. 136.9.);

- податком на доходи фізичних осіб за ставкою податку у розмірі 5 відсотків пропонується оподатковувати прибуток від операцій з віртуальними активами фізичних осіб, що знаходяться на загальній системі оподаткування. Операції з криптоактивами таким особам необхідно буде оподатковувати як звичайній фізичній особі - вести окремий облік, визначати прибуток та вказувати його в річній податковій декларації;

- інвестиційний прибуток розраховується як позитивна різниця між доходом, отриманим платником податку від продажу окремого інвестиційного активу з урахуванням курсової різниці (за наявності), та його вартістю, що

визначається із суми документально підтверджених витрат на придбання такого активу з урахуванням норм підпунктів 170.2.4 - 170.2.6 цього пункту (крім операцій з деривативами) (п. 170.2.2). Придбанням інвестиційного активу при цьому вважатимуться також операції з отримання платником податку інвестиційного активу в результаті використання забезпеченого віртуального активу;

- не можуть бути платниками єдиного податку першої - третьої груп суб'єкти господарювання (юридичні особи та фізичні особи - підприємці), які здійснюють діяльність у сфері фінансового посередництва. Платникам єдиного податку пропонується лише надати дозвіл на здійснення діяльності з надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів на спрощеній системі оподаткування, а доходом в цілях оподаткування єдиним податком визнавати суму винагороди постачальника послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів. Доходи ж безпосередньо від продажу віртуальних активів, як і за діючого законодавства, необхідно буде відображати в декларації без врахування витрат на їх придбання з подальшою сплатою податку за ставкою 5 % [312].

Не маючи змоги аналізувати усі нюанси пропонованих нововведень щодо обліку, порядку обрахування та оцінки оподатковуваного прибутку від операцій з криптоактивами, відзначимо, що загалом законопроект № 7150 пропонує запровадити стандартні робочі правила щодо оподаткування операцій із криптовалютою, не встановлюючи особливостей через нетипову природу активу. Зокрема, такий підхід запроваджено у США, де Служба Внутрішніх Доходів (IRS) регулює оподаткування операцій із використанням віртуальних валют (вказані комісії і збори, які застосовуються при використанні криптовалют для всіх штатів). З метою федерального оподаткування віртуальна валюта розглядається як власність. Загальні податкові принципи, що застосовуються до майнових операцій, застосовуються до операцій, що використовують віртуальну валюту [313, с. 8]. Між тим, до істотних недоліків законопроекту слід віднести відсутність визначень понять «криптовалюта» (проект говорить лише узагальнено про віртуальні активи, одним з видів яких є KB), «майнінг»,

«блокчейн» та інших спеціальних термінів у цій сфері. Як справедливо відзначається науковцями, відсутність, наприклад, терміну «майнінг» створить складнощі в калькуляції вартості створення криптовалюти, і, як наслідок, може вплинути на завищення бази оподаткування для платника податку при реалізації криптовалюти; недоліком слід визнати і відсутність положень щодо штрафних санкцій чи адміністративної відповідальності за приховування операцій з криптовалютами (невідображення їх в обліку, несплата податків від доходів за такими операціями) [314].

Окремих зауважень заслуговує пропозиція авторів проекту визнавати віртуальні активи, що використовуються у будь-яких операціях, крім операцій з їх випуску (емісії) та використання, товарами (п. 14.1.244.), але при цьому не визнавати об'єктом оподаткування ПДВ введення в оборот операції з введення в оборот (першого продажу) незабезпечених віртуальних активів (п. 196.1.21.) та продажу, іншого відчуження та припинення обороту віртуальних активів, передача віртуальних активів в межах посередницьких договорів, надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів (п. 196.1.22.) [315].

Загальноєвропейський досвід щодо можливості визнання КВ товаром та оподаткування ПДВ операцій з її купівлі-продажу є протилежним. Зокрема, Суду Справедливості Європейського Союзу у своєму рішенні від 22.10.2015 р. підтвердив, що операції з обміну фіатних грошей (традиційних валют) на біткоїни не оподатковуються ПДВ, оскільки правила ЄС забороняють стягнення такого податку з операцій з обміну валют, банкнот та монет: «Поставка послуг ... , які полягають в обміні традиційних валют на одиниці віртуальної валюти «біткойн» і навпаки, та які здійснюються в обмін на виплату суми, що дорівнює різниці між, з одного боку, ціною, сплаченою оператором при купівлі валюти, а з другого боку, ціною, за яку він продає цю валюту своїм клієнтам, є операціями, звільненими від оподаткування ПДВ [316]. Суд відзначив, що віртуальна валюта «біткойн» не може бути охарактеризована як «матеріальне майно» (п. 24 рішення), а операції, які полягають в обміні різних засобів оплати, не підпадають під поняття «поставка товарів» (п. 26 рішення).

Не менш важливою в контексті досліджуваних у цій роботі питань є і позиція Суду, що операції, пов'язані з нетрадиційними валютами допоки такі валюти приймаються сторонами операції як альтернатива законному платіжному засобу і не мають іншого призначення, ніж як бути засобом оплати, є фінансовими операціями (п. 49 рішення). Цей висновок, як видається, набуває визначального/засадничого значення у випадку неврегульованості правом окремих аспектів використання нових об'єктів, чий правовий режим не визначений, але дозволяє застосовувати юридичні фікції та аналогії задля уникнення хаосу, порушень та зловживань у цій сфері, запобігти в певній мірі ухиленню від оподаткування та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо. У випадку з криптовалютою, яка вже широко використовується, але відсутні передумови для встановлення її єдиного, уніфікованого правового режиму у кожній з країн ЄС, закріплення її базового сприйняття як нематеріального активу, основне функціональне призначення якого полягає у використанні як засобу платежу, є важливим і доречним. Далі вже питання до нормотворців.

Аналогічний підхід - при правовій кваліфікації операцій із криптоактивами дивитися на економічну суть відносин – використовує і SEC (Комісія з цінних паперів США), яка моніторить ринки криптовалют, співпрацюючи із Радою фінансової стабільності (FSB) та Комісією США з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC). Головний тест, який використовує SEC – наявність інвестиційного контракту. Якщо відносини між тими, хто пропонує, та тими, хто інвестує, підпадають під визначення інвестиційного контракту, застосовується законодавство про цінні папери і, відповідно, таке регулювання - парафія SEC. Це означає, що біржі повинні реєструватися в SEC із відповідними правовими наслідками: проведення due diligence, дотримання правил лістингу, гарантії кібер-безпеки, дотримання правил боротьби з відмиванням грошей (AML), ідентифікації клієнтів (KYC), недопустимості маніпуляцій і т.д. Незареєстрованим біржам заборонено здійснювати діяльність [317].

Зважаючи на невизначеність українським законодавством правової природи криптовалюти та ту обставину, що криптовалюта набуває окремих характеристик таких видів активів, як грошові кошти, еквіваленти грошових коштів, товари, фінансові інструменти, нематеріальні активи, інвестиції (і «навіть окремі її види демонструють відмінні тенденції: Bitcoin, як цифровий засіб заощадження вартості (близькість до поняття інвестиції, товару), Ethereum – для залучення коштів (аналог фінансових інструментів), Litecoin як децентралізований, захищений криптографією дешевий і швидкий засіб платежу (грошові кошти та їх еквіваленти)» [318, с. 87]), в основі бухгалтерського та податкового обліку криптовалют та операцій з ними має бути покладено принцип превалювання економічної сутності над юридичною формою. Розширення криптовалютних ринків та активне залучення криптографічних активів у господарську діяльність суб'єктів господарювання вимагає від уповноважених державних органів розробки і впровадження виваженої податкової та облікової політики стосовно цих об'єктів. За умови відсутності єдиного методологічного підходу до питань належного бухгалтерського обліку криптовалюти та операцій з ними цілком обґрунтованим видається застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та розроблених на їх підставі рекомендацій щодо обліку криптовалюти як нематеріального активу (якщо вона утримується для продажу в звичайному ході бізнесу суб'єкта господарювання) або запасів (якщо утримується з метою отримання інвестиційного прибутку при перепродажі). Таким чином, в основі розмежування рекомендованих варіантів обліку криптовалюти, як нематеріального активу, має бути покладено мету її використання суб'єктом господарювання.

Унормування правил оподаткування прибутків від операцій з криптовалютою є одним з етапів її легалізації, а в Україні – і умовою набуття чинності профільним Законом «Про віртуальні активи». Попри очевидні переваги законопроекту № 7150 в частині встановлення спеціальних правил оподаткування прибутку від операцій з віртуальними активами, що визначають види податків, податкові ставки, суб'єктів та об'єкти оподаткування, податкові

періоди тощо, незадовільним слід визнавати ігнорування суб'єктами законодавчої ініціативи ознак та властивостей криптовалюти, виробництво (майнінг), утримання та використання якої суб'єктами господарювання вимагає спеціальних правил обліку та оподаткування. Практика заборони використання криптовалюти як засобу платежу та міри вартості (в тому числі і суб'єктами господарювання, що знаходяться на спрощеній системі оподаткування), що не відповідає вже сформованому світовому досвіду, істотно обмежує її легальний обіг, підприємницьку активність, негативно впливає на обсяги податкових надходжень до державного бюджету та тінїзує значну частину операцій із нею [319, с. 171].

3.2. Запобігання легалізації брудних коштів з використанням криптовалюти

Питання запобігання легалізації коштів, здобутих злочинних шляхом виходить далеко за межі власно намагання держави стримувати злочинну діяльність. Історія знає чимало випадків, коли держави, намагаючись створити сприятливий бізнес-клімат, «закривають очі» на різні аспекти походження доходів та господарських операцій суб'єктів економічних відносин.

Разом із тим, Україна, особливо після підписання Угоди про асоціацію з ЄС, та орієнтирів набуття членства в ЄС, що набуло чітких рис після повномасштабного вторгнення загарбників, очолюваних кремлівською владою, рішуче продекларувала зв'язок із країнами Заходу, де стандарти запобігання та протидії легалізації брудних коштів, є стандартною практикою. Йдеться про міжнародні зобов'язання України, які не можуть бути подолані навіть на умоглядні переваги збільшення інвестицій за рахунок відкриття ринку фінансових інструментів, в тому числі криптовалюти. Крім того, виникає потреба вжиття публічно-правових заходів для запобігання обходу міжнародних санкцій країною-агресором, у чому особливо зацікавлена Україна не лише із погляду підтримання міжнародних зусиль щодо обмеження взаємодії із країною-

агресором, але й з погляду покарання її економіки та унеможливлення використання коштів для ведення війни проти України.

У 2021 році злочинці відмили криптовалюту на суму 8,6 мільярда доларів (6,4 мільярда фунтів стерлінгів), що на 30% більше, ніж у попередньому році. Це демонструє загрозу тінізації господарських операцій при використанні криптовалюти [320].

Значення вивчення проблем застосування криптовалюти у контексті запобігання легалізації брудних коштів впливає вже з того факту, що одне із перших судових рішень, яким було визнано легальну основу для обігу криптовалюти в Україні, а саме: постанова Київського апеляційного суду у справі № 757/46845/19-ц від 02 березня 2021 року ґрунтувалася багато у чому на кваліфікації невідповідності законодавству про запобігання легалізації брудних коштів дій банку щодо не зарахування коштів, що надходили від продажу криптовалюти, на рахунок клієнта. У цьому разі суд визначив вичерпний перелік дій банку щодо виконання вимог законодавства про запобігання брудних коштів та повноту документів, наданих клієнтом на підтвердження законності операцій: «надав банку всю необхідну інформацію щодо суті фінансової операції, характеру діяльності компанії BITTREX INC, наявності у неї ліцензій необхідних для здійснення операцій з переказу коштів (з посиланням на офіційні інтернет ресурси органів влади декількох штатів США, де можна перевірити інформацію щодо дійсності зазначених ліцензій), договору який було укладено між позивачем та компанією BITTREX INC і який має форму Правил обслуговування, що розміщено на сайті компанії у вільному доступі» [321].

Водночас має враховуватися, що використання криптовалюти для відмивання брудних коштів є величезною проблемою для економіки. І хоча, як було неодноразово підкреслено у цій роботі, заборона криптовалюти не має сенсу, це не виключає публічно-правові заходи, що убезпечують економіку від злочинної діяльності.

Тому поряд із питаннями формування податково-облікової політики, про що йшлося у попередньому підрозділі, варто зважувати на наявність спеціальних

обмежень та спеціалізованих органів, що виконують частину контрольних функцій за операціями з КВ. Ці органи створені в усіх цивілізованих країнах світу, важливе місце у повноваженнях яких посідає організація діяльності з протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму (далі - ПВК/ФТ) за допомогою криптовалюти. Наприклад, в Італії провайдери, залучені до послуг з обміну між ВА та фіатними валютами (тобто обмінники віртуальних валют), віднесені до категорії суб'єктів, які зобов'язані відповідати вимогам з ПВК/ФТ. У США, коли особа/установа долучається до певної фінансової діяльності, де використовуються цифрові активи, до неї застосовуються зобов'язання з ПВК/ФТ. У Швеції, де біткоїн та ефір визнані засобами платежу з 2013 року, професійні послуги з обміну віртуальних активів є об'єктом ліцензування та нагляду з ПВК/ФТ [322, с. 7-8]. В Україні з 2020 року згідно з Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» під фінансовий моніторинг підпадають операції з віртуальними активами. До переліку суб'єктів первинного фінансового моніторингу додано компанії, які надають послуги з обміну, зберігання, продажу, переказу електронних грошей. В тому числі в цю категорію входять компанії, діяльність яких пов'язана з криптовалютами. Якщо біржі, обмінники, банки або інші компанії здійснюють платежі у криптовалютах на суму більше 30 тис. грн. в еквіваленті, вони мають перевірити таку операцію і зібрати докладну інформацію про клієнта. Клієнт у відповідь має надати вичерпну інформацію про походження і призначення своїх віртуальних активів [323].

Попри це регулювання, його слід визнати вторинним, позаяк велика кількість стандартів та оціночних понять встановлено на міжнародному рівні, зокрема у рекомендаціях та інших документах ФАТФ (Група фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей - the Financial Action Task Force (FATF)).

Вихідним для розуміння відповідної проблематики має служити твердження, закріплене у документах відповідної організації про те, що «хоча використання віртуальних активів з метою відмивання коштів вперше стало

відомим більше десяти років тому, в теперішній час віртуальні активи набувають все більшого поширення в злочинній діяльності» [324]. Пов’язана з віртуальними активами анонімність приваблює злочинців, які використовували віртуальні активи для відмивання доходів від низки злочинів. Саме тому у вересні 2020 року ФАТФ оприлюднила звіт «Ознаки відмивання коштів та фінансування тероризму. Віртуальні активи» (The FATF report on Virtual Assets Red Flag Indicators of Money Laundering and Terrorist Financing), який поряд із Посібником щодо підходу на основі оцінки ризику до віртуальних активів і постачальників послуг віртуальних активів (VASP) 2019 року [325] та іншими документами становить важливе джерело міжнародного економічного права, якому має слідувати Україна під загрозою бути включеною у «чорний список» країн, що не виконують рекомендації ФАТФ, що у свою чергу практично унеможливило б доступ до міжнародних фінансових операцій, як це мало тимчасовий характер з Україною у 2002 році [326]. ФАТФ призупинило членство РФ у лютому 2023 року [327]. Хоча РФ не занесено ані до «чорного», ані до «сірого» списку FATF, «усі міжнародні банки ретельніше розглядатимуть усі російські платежі та запитуватимуть пояснення і документи щодо кожної транзакції. На практиці це означає, що фінансові операції коштуватимуть дорожче, йтимуть довше й без гарантій, що транзакція взагалі відбудеться» [328].

Відмивання грошей у криптовалюті — це дія, за допомогою якої криптовалюта, отримана злочинним шляхом, виглядає законною. Роблячи це, злочинці перетворюють незаконно отриману криптовалюту на фіатні гроші, які потім витрачаються на товари та послуги та інтегруються в економіку. У більшості випадків відмивання криптовалюти передбачає або а) надсилання криптовалюти на високоризикований або нерегульований обмін криптовалюти на фіат, або б) використання фальшивих або викрадених документів, що посвідчують особу, для того, щоб зробити те саме на регульованій біржі. Змішування та заміна жетонів також стають все більш поширеними етапами процесу відмивання. Під час змішування злочинці вставляють свою

криптовалюту в програмні інструменти, які об'єднують і шифрують криптовалюти з тисяч адрес. Під час обміну токенів злочинці використовують децентралізовані (крипто-крипто) біржі, щоб торгувати менш ліквідними криптовалютами на ті, які приймає більше бірж, як-от біткоїн та ефір [329].

Стандарти FATF вимагають від країн будувати систему оцінки та зменшення ризиків, пов'язаних з фінансовою діяльністю та постачальниками віртуальних активів; ліцензувати або реєструвати постачальників і піддавати їх нагляду або моніторингу з боку компетентних національних органів.

При цьому визначений ФАТФ перелік ознак проблемної операції «демонструє, що ознаки, що традиційно належать до операцій з використанням звичайних засобів платежу, залишаються актуальними і при виявленні можливої незаконної діяльності у сфері віртуальних активів» [330]. Такі вихідні положення фактично означають, що обіг віртуальних активів, маючи подібність до обігу традиційних платіжних засобів, можуть аналізуватися у контексті протидії брудним коштам. Але це не означає, що відповідні ознаки мають тотожний характер. Маємо говорити й про особливості, які мають бути враховані при правозастосуванні.

У всьому світі існують правила протидії відмиванню коштів, що стосуються криптовалютних транзакцій; актори зобов'язані надати офіційні документи, що посвідчують особу, та іншу інформацію. Але в країнах, які не бажають жодних ризиків, пов'язаних з одноранговою передачею грошей, криптовалюта повністю заборонена. До них належать Китай та інші країни Близького Сходу. В інших країнах правоохоронні органи об'єдналися з групами криптографічних експертів, щоб аналізувати крипто-транзакції та запобігати будь-яким злочинам, фінансованим цифровими монетами [331].

Обговорюючи ці питання, слід одразу позначити на те, що сприйняття заходів запобігання відмиванню брудних коштів при використанні криптовалюти має, передусім, кримінально-правовий аспект. Але не обмежується цим аспектом. Адже моніторинг, повноваження державних органів, заходи щодо обмеження господарських операцій мають переважно

превентивний характер, безпосередньо впливаючи на організацію господарської діяльності, на способи документального оформлення операцій з криптовалютою, відповідних погоджень та дозволів, що обтяжують здійснення господарської діяльності. Тому що змістовна характеристика заходів полягає, насамперед, у тому, що суб'єкт моніторингу, зокрема, банк чи фінансовий посередник, зобов'язаний знати, хто є його клієнтом і бенефіціарним власником, розуміти характер і мету господарських відносини, а також мати правильне представлення про джерело коштів клієнта. Саме для опанування цієї інформації, здатної усунути сумніви в неправомірності господарської операції, і створюється набір запобіжних, превентивних організаційних заходів, що мають характер обмежень свободи здійснення господарської діяльності. В цьому аспекті відносини щодо запобігання легалізації брудних коштів набувають господарсько-правового відтінку, а кримінологічний погляд на відповідні відносини без урахування потреб реальної економіки має визнаватися таким, що несе потенційну загрозу обмеження ділової активності, здатен при неправильному застосуванні руйнувати господарські зв'язки та обмежувати вибір найбільш прибуткових комерційних операцій, зменшуючи привабливість національної економіки. Зважений підхід у цьому разі означає застосування принципу пропорційності «як критерію забезпечення необхідного (справедливого) балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами» [332, с. 199].

У зв'язку із цим варто дослухатися до думки про те, що державні зусилля повинні бути спрямовані «на характеристики криптовалют, такі як анонімність, децентралізація та блокчейн, які можуть допомогти зробити використання криптовалют менш привабливим для вмотивованих правопорушників на всіх стадіях відмивання грошей» [333].

На цю проблему навіть звернуло увагу ООН: «Існує кілька технологій, які «змішують» або «змішують» потенційно ідентифіковані криптовалюты з метою приховування джерела походження, що робить їх неможливими для відстеження... Щоб усунути відповідні ризики, держави-члени повинні запровадити належне регулювання та нагляд за ринками криптовалют» [334].

Ефективність таких дій владних структур та відповідного регулювання вже доведена практичним чином. Зокрема, заходи щодо боротьби з відмиванням грошей мають гарну перспективу вирішення чи хоча б мінімізації цієї проблеми (з урахуванням того, що повне виключення використання криптовалюти у злочинній діяльності практично неможливе з урахуванням анонімності та децентралізованості криптовалюти, а також кримінологічних особливостей самої злочинної діяльності). За оцінками експертів, менше 1% усіх криптовалютних транзакцій сьогодні пов'язано з незаконною діяльністю, у порівнянні з 35% у 2012 році [335]. Значна частина цього зменшення пов'язана з тим, що підприємства стають відповідними правилам боротьби з відмиванням коштів і навчаються виявляти ознаки відмивання грошей.

Зокрема, FATF визначила Індикатори червоного прапора (Virtual Assets - Red Flag Indicators):

- технологічні функції, які підвищують анонімність, як-от використання веб-сайтів однорангових обмінів, служб змішування чи перемішування або криптовалют із покращеною анонімністю;
- географічні ризики – злочинці можуть використовувати країни зі слабкими або відсутніми національними заходами щодо віртуальних активів;
- моделі транзакцій - нерегулярні, незвичні або незвичайні, що може свідчити про злочинну діяльність;
- розмір транзакції – якщо сума та частота не мають логічного бізнес-пояснення;
- профілі відправника або одержувача – незвичайна поведінка може свідчити про злочинну діяльність;
- джерело коштів або доходів - які можуть бути пов'язані зі злочинною діяльністю [336].

Кожний з видів індикаторів вимагає уваги суб'єкта господарювання – суб'єкта фінансового моніторингу, позаяк свідчить про ризики незаконності операції. Зокрема, факт проведення кілька переказів великої вартості за короткий проміжок часу, наприклад протягом 24 годин, або структурування сум

транзакцій, щоб вони були нижчими за порогові значення для звітності, або внесення коштів на рахунки з попередньо встановленою викраденою валютою, або передача криптовалюти постачальникам послуг, розташованим у регіонах із низькими стандартами регулювання тощо. Хоча метою цієї роботи не є докладне вивчення відповідних індикаторів, необхідно визначитися із їх природою.

Індикатори мають характер попереджувальної інформації про наявність ознак незаконної діяльності, хоча їх не можна вважати санкціями як такими чи навіть забороняючими нормами, позаяк особа, щодо діяльності якої здійснюється моніторинг, в процесі перевірки відомостей про операції з ознаками ризикованості може довести відсутність підстав для блокування операцій чи інших попереджувальних актів. В цьому аспекті можемо говорити про індикатори червоного прапора в наближення до поняття рекомендаційних норм. При цьому варто враховувати, що поняття рекомендаційних норм не повною мірою вписується у розуміння відповідних індикаторів. Зокрема, під цими нормами розуміється різновид регулятивних норм права, які вказують на бажаний розвиток суспільних відносин. Наявність рекомендаційних норм, зокрема в умовах розвитку ринкових відносин, є свідченням демократизації методів, процесів правового регулювання економіки з боку держави і зміцнення господарської та організаційної самостійності суб'єктів підприємницької діяльності [337]. В цьому аспекті Індикатори червоного прапора є показником безризикової фінансово-господарської діяльності, що враховується при правозастосуванні. Якщо під рекомендаційною діяльністю НБУ розуміється діяльність НБУ, спрямовану на надання рекомендацій (порад) щодо найбільш оптимальних та раціональних дій в процесі надання банківських послуг [338], то Індикатори червоного прапора стосовно криптовалютних операцій можна визначити, як орієнтири оптимальних та раціональних дій в процесі використання криптовалюти у господарських операціях.

Звісно, показники ризикованості не можуть самі по собі виступати ефективним регулятором суспільних відносин щодо запобігання легалізації брудних коштів за допомогою використання криптовалюти. Але відповідні

індикатори – показники супроводжують заходи відповідальності, як правила публічно-правового характеру, передусім у контексті кримінального права. В цьому аспекті варто звернути увагу на 6-ту Директиву Європейського Союзу про боротьбу з відмиванням грошей (2018/1673 Directive of the European Union — 6AMLD) що набрала чинності 3 грудня 2020 року. Зобов'язані організації включають банки, інвестиційні компанії, ігрові організації та особи, що надають фінансові послуги.

Стаття 7 Директиви 6AMLD про боротьбу з відмиванням грошей зосереджується на корпоративній відповідальності та ідентифікації: вона визначає та встановлює, що юридичну особу слід вважати відповідальною недодержання правил запобігання легалізації брудних коштів за умов, коли «відсутність нагляду або контролю» з боку суб'єкта господарювання в особі «керівної посади» уможливила злочин.

Статті 5 і 8 наведеної 6-ї директиви ЄС щодо відмивання грошей зосереджені на санкціях не лише стосовно фізичних осіб, але й для компаній. В контексті національного господарського права до відповідних адміністративно-господарських санкцій можна віднести: відмову у праві на державні пільги чи підтримку та тимчасова чи постійна заборона доступу до державних коштів; включаючи гранти та концесії; тимчасова або постійна заборона комерційної діяльності; встановлення судового нагляду; закриття та тимчасове або постійне закриття установ. Наявність цих адміністративно-господарських санкцій слугує утвердженню суспільного господарського порядку у цій сфері. Їх значення, поряд із загрозою блокування активів особи, слід розглядати вагомим чинником господарсько-правового регулювання діяльності з використання криптовалюти.

Отже, всі організації та компанії, які бачать, що їхня діяльність регулюється та підпадає під дію цього стандарту, повинні розробити технологічні процедури для відповідності вимогам ЄС 6AMLD та розпізнати фактори ризику, щоб уникнути злочинів. Для відповідності вимогам Директиви обов'язковою є наявність необхідної технологічної спроможності в процесах (наприклад, KYC).

Криміналістичні дослідження цілком повно вказують на шляхи встановлення незаконності операції за другорядними ознаками. Зокрема, під час час відмивання коштів може бути успішно використана така функція біткойна, як псевдонім, який дозволяє будь-якому користувачеві «переказувати гроші з майже миттєвою швидкістю за невеликі або безкоштовні витрати, з дуже низькими бар'єрами для входу, залишаючись практично анонімним без того, що в іншому випадку може вимагати публічного паперового сліду» [339]. З іншого боку, цю ж функцію можна успішно використовувати для цілей розслідування. Оскільки будь-яку транзакцію біткойн можна відстежити до блоку, з якого вона була видобута, отже, «протидія відмиванню грошей у біткойнах має справу з недосконалим знанням особи, але може використовувати досконале знання всіх транзакцій [340]. Якщо правоохоронні органи пов'язують особу з певними адресами біткойн-гаманців, вони можуть мати повне уявлення про транзакційну діяльність цієї особи [341]. Цю ціль можна подолати за допомогою підходу відбитків транзакцій. Крім того, у блокчейні будь-яка транзакція має мітку часу. Якщо правоохоронні органи мають конкретних підозрюваних і знають приблизний час транзакції, вони можуть ідентифікувати адресу, яка належить гаманцям злочинця, за відповідними транзакціями, які були здійснені в певний час. Крім того, певна інформація може бути вказана відповідно до незвичайної кількості. По-перше, через розмір, а по-друге, незвичайний набір чисел, який ідентифікує суму, яку можна відстежити через блокчейн. Таким чином, розслідування *via*blockchain повинно бути спрямоване на визначення напрямків транзакції, що в кінцевому підсумку може дозволити ідентифікувати конкретну особу [342, с. 269].

Хоча у цьому випадку йдеться про певні аспекти злочинів щодо легалізації брудних коштів, що виходять прямо за межі господарського права, але вони не можуть розглядатися у відриві від господарсько-правових умов здійснення діяльності з криптовалютою. Адже вони, як видається, достатньою мірою демонструють легальний коридор добросовісної господарської поведінки при здійсненні операцій із криптовалютою, а також доповнюють Індикатори

червоного прапору FATF, дозволяючи конкретизувати їх відповідно до умов здійснення господарської діяльності.

Висновки до розділу 3

Дослідження теоретичних і нормативних положень щодо публічно-правового використання криптовалюти у господарському обігу, зокрема оподаткування, обліку та положення запобігання легалізації брудних коштів з її використанням уможливило формулювання низки висновків, які розширюють її змістовну характеристику.

За умови відсутності єдиного методологічного підходу до питань належного бухгалтерського обліку криптовалюти та операцій з ними цілком обґрунтованим видається застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та розроблених на їх підставі рекомендацій щодо обліку криптовалюти як нематеріального активу (якщо вона утримується для продажу в звичайному ході бізнесу суб'єкта господарювання) або запасів (якщо утримується з метою отримання інвестиційного прибутку при перепродажі). Таким чином, в основі розмежування рекомендованих варіантів обліку криптовалюти, як нематеріального активу, має бути покладено мету її використання суб'єктом господарювання.

Незадовільним слід визнавати ігнорування суб'єктами законодавчої ініціативи ознак та властивостей криптовалюти, виробництво (майнінг), утримання та використання якої суб'єктами господарювання вимагає спеціальних правил обліку та оподаткування. Практика заборони використання криптовалюти як засобу платежу та міри вартості (в тому числі і суб'єктами господарювання, що знаходяться на спрощеній системі оподаткування), що не відповідає вже сформованому світовому досвіду, істотно обмежує її легальний обіг, підприємницьку активність, негативно впливає на обсяги податкових надходжень до державного бюджету та тінізує значну частину операцій із нею.

Бухгалтерський та податковий облік криптовалют та операцій з ними, в основі яких має бути покладено принцип превалювання економічної сутності над юридичною формою, що вимагає від уповноважених державних органів розробки і впровадження виваженої податкової та облікової політики стосовно цих об'єктів, а за умови відсутності єдиного методологічного підходу до питань належного бухгалтерського обліку криптовалюти та операцій – застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та розроблених на їх підставі рекомендацій з урахуванням мети використання криптовалюти суб'єктом господарювання щодо обліку криптовалюти як нематеріального активу (якщо вона утримується для продажу в звичайному ході бізнесу суб'єкта господарювання) або запасів (якщо утримується з метою отримання інвестиційного прибутку при перепродажі) по даному договору.

Суб'єкти господарювання, діяльність яких регулюється та підпадає під дію стандарту, який визначений 6-тою Директивою Європейського Союзу про боротьбу з відмиванням грошей (2018/1673 Directive of the European Union — 6AMLD) повинні розробити технологічні процедури для відповідності вимогам ЄС 6AMLD та розпізнати фактори ризику, щоб уникнути злочинів та для відповідності вимогам Директиви обов'язковою є наявність необхідної технологічної спроможності в процесах (наприклад, KYC).

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження підтверджено особливу актуальність обраної теми для доктрини господарського права щодо визначення, аналізу, доцільності та змістовної характеристики криптовалюти як його самостійної дефініції, засобу платежу та емісії. Поставлена мета та окреслені завдання дослідження досягнуто шляхом використання широкого методологічного інструментарію та ґрунтовної розробки дискусійних питань застосування господарського та іншого законодавства щодо зазначених правових категорій. Підсумком дослідження стали такі основні висновки.

Розроблено та доктринально обґрунтовано юридичну дефініцію криптовалюта з позиції теорії економіко-правової фікції як взаємозамінного різновиду віртуального активу у формі шифрованого електронного запису, емісія та облік якого виконується децентралізовано на основі технології розподіленого реєстру та криптографічних алгоритмів, який є об'єктом речових прав та здатен виконувати обігові і накопичувальні функції.

Вперше обґрунтований підхід про те, що різновиди криптовалют та різноманітність технологічних баз їх функціонування багато у чому унеможливають створення універсального способу документального підтвердження операції з криптовалютою, що потребує гнучких правових норм, що спиратимуться на можливість використання локальних правил функціонування криптовалют для підтвердження юридичних фактів їх обігу як у приватних, так і у публічних відносинах.

Вказано на те, що у період воєнного стану державна економічна політика щодо ринку криптовалют повинна враховувати позитивні риси криптовалютного донорства на користь українського народу. З урахуванням принципу пропорційності та реальної легітимної основи криптовалют в економіці воєнного стану, державна економічна політика щодо криптовалют повинна виходити з заборон придбання криптовалют за національну валюту, а також жорсткого

обмеження доступу на український ринок фінансових послуг криптобірж, пов'язаних з країною-агресором та її союзниками.

Надано визначення господарського договору із використанням криптовалюти як договору міни (бартеру), де криптовалюта є товаром, що складає предмет договору, ціна яких має визнаватися еквівалентною ціні обмінюваного товару (активу), що легально перебуває в господарському обігу, а строк такого договору обумовлюється процесом переведення криптовалюти одного учасника угоди на криптогаманець іншого в якості виконання зустрічного зобов'язання.

Визначена правова природа смарт-контракту у контексті відносин щодо використання криптовалюти, який слід розглядати як певну автоматизовану інфраструктурну систему, що діє задля виконання правочинів щодо обігу криптовалюти та не може бути кваліфікований у якості типового, примірного договору, договору приєднання або ж іншого публічного договору (публічного зобов'язання) у сенсі їх визначення ЦК та ГК України.

Доведено, що бухгалтерський та податковий облік криптовалют та операцій з ними, в основі яких має бути покладено принцип превалювання економічної сутності над юридичною формою, що вимагає від уповноважених державних органів розробки і впровадження виваженої податкової та облікової політики стосовно цих об'єктів, а за умови відсутності єдиного методологічного підходу до питань належного бухгалтерського обліку криптовалюти та операцій – застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та розроблених на їх підставі рекомендацій з урахуванням мети використання криптовалюти суб'єктом господарювання щодо обліку криптовалюти як нематеріального активу (якщо вона утримується для продажу в звичайному ході бізнесу суб'єкта господарювання) або запасів (якщо утримується з метою отримання інвестиційного прибутку при перепродажі) по даному договору.

Проаналізовані та визначені узагальнення підходів ЄС до врегулювання ринку криптовалют, зокрема шляхом:

а) уникнення широкого та складного визначення криптоактивів для запобігання плутанини у використанні термінів «криптоактиви» та «корисні токени» задля непослідовної класифікації певних криптоактивів державами-членами ЄС відповідно до регламентів MiCA (Markets in crypto-asset) або MiFID II (The Markets in Financial Instruments II Directive). У цьому випадку важливим стає наступна кваліфікація криптоактивів, «щоб вони стали орієнтованими на мету діяльності користувача»;

б) зняття вимоги щодо реєстрації як юридичної особи для певних децентралізованих проєктів, таких як розподілене фінансування (DeFi). Достатньо «використати потенціал технології для включення в архітектуру проєктів управління, дотримання правил, нагляду та аудиту», аби запобігти неправомірній поведінці в тому числі із встановленням правила про те, що децентралізовані проєкти можуть використовувати альтернативні структури управління, такі як фонди;

в) усунення неконкурентних переваг кредитних установ, що звільняються від отримання дозволу згідно з MiCA, що «призведе до спотворення рівних умов гри між діючими та новими постачальниками послуг і потенційно призведе до ризику для споживачів», адже кредитні установи не можуть безпечно працювати на ринках криптоактивів лише на основі свого досвіду роботи на ринках фінансових інструментів.

г) встановлення перехідних положень щодо штрафів емітентів електронних грошей і токенів, пов'язаних із віртуальними активами, які мають бути відстрочені, доки національні компетентні органи не зможуть авторизувати емітентів і затвердити офіційні документи;

ґ) дотримання принципів «однаковий ризик, однакові правила» та технологічної нейтральності, зокрема усуненням обмежень MiCA на залучення капіталу для проєктів, що використовують технології DLT/блокчейн, до певної встановленої у законодавстві суми.

д) застосування непрямих методів регулювання шляхом запровадження під контролем держави проєктів з певною гнучкістю впливу, щоб

експериментувати з інтеграцією торгівлі та розрахунків, створювати державних фінансових посередників, які виступатимуть альтернативою приватним віртуальним системам;

е) погодження всеосяжної структури для криптоактивів шляхом комплексного режиму їх регулювання та контролю за їх накопиченням та обігом. Зокрема, регулювання ринків криптоактивів повинно базуватися базується на принципі паспортизації та надання суб'єкту послуг у сфері криптовалют лише одна ліцензія для єдиного ринку ЄС;

ж) встановлення суворих вимог щодо створення, авторизації та управління резервами для так званих «стейблкойнів», які стосуються офіційної валюти або кошика активів, вимог до учасників ринку криптоактивів розкривати інформацію про екологічний і кліматичний слід криптоактивів із обмеженням права регуляторів втручатися у крипторинки, лише якщо є докази ринкових зловживань або діяльності, яка може призвести до фінансової нестабільності, особливо, якщо йдеться про фінансові інструменти у вигляді сервісів та програм, створених на блокчейні;

з) інкорпорувати крипто-екосистему в складову правил боротьби з відмиванням «брудних» коштів;

і) запровадити глобальну координацію та спільні міжнародні принципи емісії та обігу криптоактивів завдяки глобальному характеру цих засобів обігу;

к) підпорядкування криптофірм дії законодавства про цифрову операційну стійкість, що вимагатиме від них керування ризиками злову чи технологічних збоїв;

л) створення альтернативи криптоактивам у вигляді цифрового євро, щоб доповнити, а не замінити аналогові готівкові та безготівкові кошти та гарантувати громадянам публічну альтернативу приватним цифровим платіжним засобам;

м) створення системи збирання та обміну інформацією в цивілізованому світі з метою захисту дрібних інвесторів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чи виживе криптовалюта і чого чекати на ринку в найближчому майбутньому. Galinfo четвер 10 листопада, 2022. URL: https://galinfo.com.ua/news/chy_ (дата звернення 10.08.2023 р).
2. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні. 30 лист. 2017 URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/spilna-z> станом на 01.09.2022. (дата звернення 10.08.2023 р).
3. Гудіма, Т., Устименко, В., Джабраїлов, Р., & Черних, О. (2022). Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні: де-факто VS де-юре. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5(46), 137–148.
4. Joint press statement by CNMV and Banco de España on “cryptocurrencies” and “initial coin offerings” (ICOs): CNMV 8 February 2018. URL: <http://www.cnmv.es/portal/verDoc.axd?> станом на 1.09.2020. (дата звернення 10.08.2023 р).
5. ESMA highlights ICO risks for investors and firms 13/11/2017. URL: <https://www.esma.europa.eu/press-news/> (дата звернення 10.08.2023 р).
6. Гудіма, Т., Устименко, В. Цифрова валюта Центрального банку: економіко-правова характеристика. *Правові горизонти*. 2019. Вип. 19-32. С. 94-100.
7. Як працює український ринок криптовалют і що за неї можна придбати. Juscutum. URL: <https://juscutum.com/it-i-media-pravo/ua/tpost/> (дата звернення 10.08.2023 р).
8. Дем'янук М. Чому потрібно легалізувати ринок віртуальних активів та які можливості це відкриє для економіки Epravda від 01 вересня 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/1/664585/> станом на 5.09.2022. (дата звернення 10.08.2023 р).
9. Gita Bhatt. The future of money is undoubtedly digital. The question is, what will it look like? *FINANCE & DEVELOPMENT* A Quarterly Publication of the International Monetary Fund URL: <https://www.imf.org/eng-> (дата звернення 10.08.2023 р).

10. Atzori, Marcella, Blockchain Technology and Decentralized Governance: Is the State Still Necessary? (December 1, 2015). Available at SSRN: URL: <https://ssrn.com/abstract=2709713> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2709713> (дата звернення 10.08.2023 р).
11. By Raphael Auer, Marc Farag, Ulf Lewrick, Lovrenc Orazem and Markus Zos Banking in the shadow of Bitcoin? The institutional adoption of cryptocurrencies BIS Working Papers. № 1013, 18 May 2022. URL: <https://www.bis.org/publ/work1013.htm> (дата звернення 10.08.2023 р).
12. Перша країна у світі визнала біткоїн валютою. Навіщо це їм? 09 червня 2021 URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-57418282> (дата звернення 10.08.2023 р).
13. Frankenfield, J. Cryptocurrency Explained With Pros and Cons for Investment Updated February 04, 2023. URL: <https://www.investopedia.com/terms/c/cryptocurrency.asp> станом на 12.02.2022. (дата звернення 10.08.2023 р).
14. The Basics about Cryptocurrency. URL: <https://www.oswego.edu/cts/basics-about-cryptocurrency>. (дата звернення 10.08.2023 р).
15. Куцевол М. А. Поняття та економічна природа криптовалюти. *Молодіжний економічний дайджест*. 2015. № 4. С. 79-85.
16. Рисін В. В., Рисін М. В., Федюк І. В. Правовий статус криптовалюти як фінансового інструменту. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6647> (дата звернення: 12.02.2023 р.).
17. Чаплян С. Є. Господарсько-правове регулювання емісії та обігу електронних засобів платежу: дисс. докт філос 081. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака. К, 2021. 225 с.
18. Николаєнко С. Цифрові активи та їх роль у розвитку світової економіки REPLYUA URL: <https://replyua.net/199357-cifrov-aktivi-ta-yih-rol-u-rozvitku-svtovoyi-ekonomki.html> станом на 1.09.2022 (дата звернення 10.08.2023 р).
19. Про токенизовані активи та криптоактиви: Проект Закону від 05.11.2020. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення 10.08.2023 р).

20. Іванюк В. Застосування криптовалюти як інноваційного платіжного засобу *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 81-85.
21. Желюк Т. Використання криптовалюти на ринку платежів: нові можливості для національних економік. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 3. С. 50-60.
22. Кучерявенко М. П., Білінський Д. О., Смичок Є. М. Цифровий актив як об'єкт правового регулювання: науково-правовий висновок (2019). URL: <https://information-resources.bitbon.space/pdf/naukovo-pravoviy-visnovok-> (дата звернення 10.08.2023 р).
23. Кучерявенко М.П., Білінський Д.О., Смичок Є.М. Цифровий актив як об'єкт правового регулювання: науково-правовий висновок (2019). URL: <https://information-resources.bitbon.space/pdf/naukovo-pravoviy-visnovok-cifrov-aktiv-i-yak-obkt-> (дата звернення 10.08.2023 р).
24. Вальд Б. Спеціальні права запозичення: що це, як з'явилися та яку функцію виконують 06/07/2021. URL: <https://ucap.io/sdr/> (дата звернення 10.08.2023 р).
25. Подцерковний О.П. Грошові зобов'язання господарського характеру: проблеми теорії і практики. К.: Юстиніан, 2006. 424 с.
26. Xiao B., Wibawa T. China passes cryptography laws, laying framework for a national digital currency. Posted Wed 30 Oct 2019 URL: <https://www.abc.net.au/news/2019-10-30/china-passes-cryptography-laws-national-digital-currency/11645984> (дата звернення: 10.09.2022 р.).
27. Parker L. Bitcoin regulation overhaul in Japan. URL: <https://bravenewcoin.com/news/bitcoin-regulation-overhaul-in-japan/> (дата звернення: 10.09.2022 р.).
28. Wright, Aaron and De Filippi, Primavera, Decentralized Blockchain Technology and the Rise of Lex Cryptographia (March 10, 2015). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2580664> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2580664> (дата звернення 10.08.2023 р).
29. Egberts, Alexander, The Oracle Problem - An Analysis of how Blockchain Oracles Undermine the Advantages of Decentralized Ledger Systems (December 12, 2017).

Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3382343> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3382343> (дата звернення 10.08.2023 р).

30. Бакалінська О., Чаплян С. Суспільний договір як основа для виникнення та розвитку криптовалют. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 71 – 75.
31. Дек А. О. Моделювання поведінки агентів ринку криптовалют : дис. ... док. філософ. : 051. Харків, 2019. 195 с.
32. Гончаренко О. Саморегулівні організації у сфері цифрової економіки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 93 – 97.
33. Деревянко Б. В. Економічна безпека держави в контексті врегулювання відносин на ринку криптовалюти / Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / за заг. ред. О. І. Вівчар. Тернопіль : Економічна думка, 2019. С. 289-309.
34. Некіт К.Г. Віртуальні активи як різновид цифрових речей. *Часопис цивілістики*. 2022. № 45. С. 53-57.
35. Голубєва Н. Ю. Правове регулювання криптовалют: чи на часі? *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 26. С. 22 – 28.
36. Пилипишин С. С. Правове забезпечення використання криптовалют як засобу платежу в господарських відносинах. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2018. Випуск 1. Том 1. С. 96 – 99.
37. Faisal Santiago, Anastasiia Metil, Oleg Podtserkovnyi, Kristina Vozniakovska, Vitalii Oliukha. Legal Aspects of Blockchain Technology Use // *Jornal of legal Ethical and regulatory issues* – 2019. – Volume 22, issue 6, 2019 – p. 1-6. Online ISSN: 1544-0044, EID: 2-s2.0-85079125289
38. Podtserkovnyi, O., Reznik, N., Zghama, A., Tsurkanu, S., Kovalevych, I. (2021). Problems of Cryptocurrency Transactions: Foreign Experience and Development Prospects in Ukraine. In: Alareeni, B., Hamdan, A., Elgedawy, I. (eds) *The Importance of New Technologies and Entrepreneurship in Business Development: In The Context of Economic Diversity in Developing Countries*. ICBT 2020. Lecture Notes in

- Networks and Systems, vol 194. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-69221-6_65 (дата звернення 10.08.2023 р).
39. Чаплян С. Правовий статус криптовалют. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 143 – 160.
 40. Чаплян С. Правова природа криптовалют. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 4. С. 74 – 88.
 41. EBA opinion on 'Virtual Currencies': EBA/Op/2014/08 4 July 2014 <https://www.eba.europa.eu> станом на 1.08.2022. (дата звернення 10.08.2023 р).
 42. Шавалюк Л. Епохальна забавка. Чи є майбутнє у криптовалют 31 Жовтня 2017 <https://tyzhden.ua/epokhalna-zabavka-chy-ie-majbutnie-u-kryptovaliut/> станом на 01.04.2021. (дата звернення 10.08.2023 р).
 43. NFT: що це таке і як працює. <https://bazilik.media/nft-shcho-tse-take-i-iak-pratsiuie/> (дата звернення 10.08.2023 р).
 44. Голубєва Н. Ю. Правове регулювання криптовалют: чи на часі? *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 26. С. 22 – 28.
 45. Давидова Н. О. Особисті немайнові права: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. 160 с.
 46. Кохановська О.В. Інформація як нематеріальне благо та захист інформаційних прав згідно з Цивільним кодексом України. URL: [//www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf) (дата звернення 10.08.2023 р).
 47. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні. Офіційний сайт Національного банку України. 30.11.2017. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv-schodostatusu-kriptovalyut-v-ukrayini> (дата звернення: 12.12.2022 р.).
 48. Зеленко І. П. Підстави класифікації фікцій. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «ПРАВО». 2020. № 1 (1). URL: <https://law.duan.edu.ua/images/> (дата звернення 10.08.2023 р).
 49. Подцерковний О.П., Могил Л.С. Щодо потреб застосування теорії правової фікції для визначення поняття «криптовалюта». *Економіка та право*. 2023. № 1. С. 11-23.

50. Яслик В. І., Гатала І. Ю. Правові фікції в законодавстві: теоретико-прикладний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 834-837 URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/214.pdf (дата звернення 10.08.2023 р).
51. FATF REPORT Virtual Currencies Key Definitions and Potential AML/CFT Risks. June 2014. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf/documents/reports/Virtual-currency-key-definitions-and-potential-aml-cft-risks.pdf.coredownload.pdf> (дата звернення 10.08.2023 р).
52. Некит Е. Правова природа криптовалют в Україні: розміркування над законопроектом 22.03.2018. URL: <https://blog.liga.net/user/%> станом на 1.09.2019 (дата звернення 10.08.2023 р).
53. Некит Е. Правова природа криптовалют в Україні: розміркування над законопроектом 22.03.2018. URL: <https://blog.liga.net/user/%> станом на 1.09.2019 (дата звернення 10.08.2023 р).
54. Ісаєв А. Право власності на гроші. *Право України*. 2021. № 5. С. 119-134
55. Про платіжні послуги: Закон України від 30 червня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 10.08.2023 р).
56. Могил Л. С. Щодо проблем використання криптовалют під час воєнного стану. Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 березня 2023 р.). У 2-х томах. Том 1. За заг. ред. Устименка В.А.; ред.-упоряд.: Градобоева Є. С., Ілларіонов О. Ю., Санченко А. Є. Київ: ВАІТЕ, 2023. С. 303-307.
57. Pre-recorded address by Commissioner McGuinness for event at EU Delegation in London on the EU Crypto-Asset Strategy 5.12.2022 URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_22_7529 дата звернення 20.12.2022 (дата звернення 10.08.2023 р).
58. EBA Opinion on 'virtual currencies' [Electronic resource]. Mode of access 4 July 2014 : URL: <https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/1> (дата звернення 10.08.2023 р).

59. Бачо Р. Й. Державне регулювання ринків фінансових послуг в умовах функціонування віртуальних валют (криптовалют). *Бізнес-Інформ.* 2015. № 11. С. 294-298.
60. Cryptocurrency regulation: where are we now, and where are we going? Mar 28, 2022 The World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/03/where-is-cryptocurrency-regulation-heading/> звернення станом на 1.11.2022 (дата звернення 10.08.2023 р).
61. Подцерковний О. П., Ломакіна О. А. Проблеми визначення методів та форм державного регулювання господарських відносин. *Підприємництво, господарство і право.* 2002 № 8. С. 3-6.
62. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 10.08.2023 р).
63. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06 грудня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 10.08.2023 р).
64. Vinnyk, O. M., Zadykhaylo, D. V., Honcharenko, O. M., Shapovalova, O. V., & Patsuriia, N. B. (2021). Economic and Legal Policy of the State in the Field of Digital Economy. *International Journal of Criminology and Sociology*, 10, 383–392.
65. Cryptocurrency Regulations Around The World URL: <https://complyadvantage.com/insights/cryptocurrency-regulations-around-world/> (дата звернення 10.08.2023 р).
66. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг: Закону України від 12.09.2019 р. № 79-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 10.08.2023 р).
67. Про припинення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: Указ Президента України від 30.06.2020 р. № 259/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 10.08.2023 р).

68. Інформаційне повідомлення учасникам ринку фінансових послуг щодо заборони використання та розповсюдження «віртуальної валюти/криптовалюти» (Bitcoin, Litecoin, Ripple, OneCoint та ін.) в Україні. URL: <https://news.dtki.ua/finance/currency-and-securities/35972-virtualna-valyuta-nackomfinposlug-zasterigaje> (дата звернення 10.08.2023 р).
69. Щодо правомірності використання в Україні "віртуальної валюти/криптовалюти" Bitcoin: Роз'яснення НБУ від 10 лист. 2014 URL: <https://bank.gov.ua/ua/archive-news/all/11879608-rozjasnennya-schodo-pravomirnosti-vikoristannya-v-ukrayini-virtualnoyi-valyuti-kriptovalyuti-bitcoin> дата звернення 1.12.2022 (дата звернення 10.08.2023 р).
70. Дем'янчук М. Чому потрібно легалізувати ринок віртуальних активів та які можливості це відкриє для економіки Еpravda від 1 вересня 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/1/664585/> станом на 5.09.2022 (дата звернення 10.08.2023 р).
71. Ковальчук О. В. Адміністративно-правове регулювання ринку криптовалют в Україні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 18 : Право. 2021. Випуск. 35. С. 32-36.
72. Господарський кодекс України: Закон України від 04 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 10.08.2023 р).
73. Основні засади грошово-кредитної політики на 2022 рік та середньострокову перспективу : Схвалено рішенням Ради Національного банку України від 13 вересня 2021 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MPG_2022-mt.pdf?v=4 (дата звернення 10.08.2023 р).
74. Cryptocurrency regulation: where are we now, and where are we going? Mar 28, 2022 The World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/03/where-is-cryptocurrency-regulation-heading/> звернення станом на 1.11.2022 (дата звернення 10.08.2023 р).
75. Василенко М. Д. Електронна комерція в проявах юриспруденції (законодавства) та кібербезпеки (несанкціонованих вторгнень): міждисциплінарне дослідження. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 26

/ голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Гельветика, 2020. С. 25-33.

76. Основні засади грошово-кредитної політики на 2022 рік та середньострокову перспективу: Рішення Ради НБУ від 13.09.2021 № 31-рд. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 10.08.2023 р).
77. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 10.08.2023 р).
78. Відсутність ідентифікатора гаманця з криптовалютою свідчитиме про декларування недостовірних відомостей – рішення суду 15 Березня 2023 року. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/> (дата звернення 2.04.2023 р.)
79. Ковальчук О. В. Адміністративно-правове регулювання ринку криптовалют в Україні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 18 : Право. 2021. Випуск. 35. С. 32-36.
80. Савчук І. Г. Монетарний суверенітет. Словник суспільної географії. URL: <https://geohub.org.ua/node/5203> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
81. Дідьківська Т. В. Суверенітет грошово-кредитної політики у відкритій економіці : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 ; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. Київ, 2010. 20 с.
82. Лизун М. В. Глобальні виклики регіональної валютної інтеграції. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 425 с.
83. Шаров О. М. Монетарний суверенітет в умовах глобалізації. *Фінанси України*. 2019. № 6. С. 93-117.
84. Шаров О. М. Проблеми становлення монетарного суверенітету України. *Фінанси України*. 2020. № 11. С. 7-34
85. Murau S., & Van 't Klooster, J. (2022). Rethinking Monetary Sovereignty: The Global Credit Money System and the State. *Perspectives on Politics*, 1-18.
86. Подцерковний О. П. Грошові зобов'язання господарського характеру: проблеми теорії і практики. К.: Юстиніан, 2006. 424 с.
87. Господарський кодекс України: Закон України від 04 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 10.08.2023 р).

88. Markets in crypto-assets (MiCA) OVERVIEW : BRIEFING EU Legislation in Progress : The European Parliament URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/739221/EPRS_BRI\(2022\).](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/739221/EPRS_BRI(2022).) (дата звернення 10.08.2023 р).
89. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (recast) Text with EEA relevance OJ L 173, 12.6.2014, p. 349–496 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0065> (дата звернення 10.08.2023 р).
90. Podtserkovnyi, O. (2023). Legal Support of State Economic Policies of Ukraine in the Context of Investment Development and Protection of Competition. In: Richter, H. (eds) Competition and Intellectual Property Law in Ukraine. MPI Studies on Intellectual Property and Competition Law, vol 31. Springer, Berlin, Heidelberg. P. 65-102. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-662-66101-7_4 (дата звернення 10.08.2023 р).
91. Зашифровані мільярди, або Як держава перестала хвилюватись і полюбила криптовалюту — розслідування DOU 3 листопада 2022. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/crypto-in-ukraine/> звернення станом на 1.12.2022. (дата звернення 10.08.2023 р).
92. Про е-гривню – цифрові гроші Національного банку <https://bank.gov.ua/ua/payments/e-hryvnia> дата звернення 1.01.2023. (дата звернення 10.08.2023 р).
93. Могил Л. С. Щодо поєднання цілей грошової та криптовалютної політики в умовах воєнного стану: правовий аспект. *Сучасна цивілістика: тенденції розвитку права під час воєнного стану* : матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 квітня 2023 року) / відп. за вип. Д. О. Колодін ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2023. С. 241-244.

94. Возняковська К., Чернишова О. Б., Башлай С. В. Світовий досвід розвитку цифрових валют центральних банків і його впровадження в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. Випуск № 33.
95. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості у період воєнного стану в Україні (за період 01.11 – 30.11.2022) 15.12.2022 URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finsanovoyi-stiykosti-u-period-voyennoho-2> станом на 1.01.2023. (дата звернення 10.08.2023 р).
96. Розумейко Д. О. Трансформація обігу віртуальних активів у період воєнного часу. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 684-686.
97. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами». Проект ЗУ 2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/ji07134a?an=2> (дата звернення 10.08.2023 р).
98. Виклики для криптоіндустрії в Україні в умовах війни. Яким був 2022 рік для криптоіндустрії і яких змін очікувати у 2023 році? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/30/695597/> (дата звернення 10.08.2023 р).
99. Regulation (EU) 2017/1129 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 on the prospectus to be published when securities are offered to the public or admitted to trading on a regulated market, and repealing Directive 2003/71/EC (Text with EEA relevance)Text with EEA relevance Official Journal of the European Union L 168/12 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-1> (дата звернення 10.08.2023 р).

100. Joining Forces for Blockchain Standardisation 2021. URL: <https://inatba.org/wp-content/uploads/2022/02/20211209-Joining-Forces-for-Blockchain-Standardisation-> (дата звернення 10.08.2023 р).
101. Могил Л. Щодо змісту та правового забезпечення державної економічної політики у сфері використання криптовалюти *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2023 № 61. С. 56-61.
102. Ковальчук О. В. Адміністративно-правове регулювання ринку криптовалют в Україні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 18 : Право. 2021. Випуск. 35. С. 32-36.
103. Чувпило О. О. Тенденції правового регулювання господарської діяльності в зарубіжних країнах: автореф. дис. ... д-ра юрид наук. ІЕПД НАН. Донецьк, 1996. 33 с.
104. Господарське право: Підручник. О. П. Подцерковний, В. Г. Олюха, О. О. Квасніцька та ін.; За ред. О. П. Подцерковного. 3-те вид., доп. і перероб. О.: Фенікс, 2018. 616 с.
105. Гудіма, Т., Устименко, В., Джабраїлов, Р., & Черних, О. (2022). Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні: де-факто VS де-юре. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5(46), 137–148.
106. Ухвала апеляційного суду м. Києва у справі 753/599/16 від 12 жовтня 2016 року URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62052778> (дата звернення 10.08.2023 р).
107. Самоходський І., Шелест О. Зелена книга "Регулювання ринку криптовалют" : за ред Олексій Гончарук, Олександр Кубраков, Дмитро Горюнов К: 2018. 80 с.
108. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

109. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 листопада 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.
110. Постанова Київського апеляційного суду від 02 березня 2021 року у справі № 757/46845/19-ц URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95524461>. (дата звернення 10.08.2023 р).
111. Самоходський І., Шелест О. Зелена книга "Регулювання ринку криптовалют" : за ред Олексій Гончарук, О. Кубраков, Д. Горюнов К: 2018. 80 с. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/fe/5b/20/42/regulation.gov.ua_ (дата звернення 10.08.2023 р).
112. Овчаренко А. С. Оподаткування операцій із криптовалютами в Україні: сучасний стан та перспективи. Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. URL: www.lsej.org.ua/6_2018/64.pdf (дата звернення: 20.11.2022 р.).
113. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18-22. Ст. 144.
114. Поліщук Н. Господарсько-правовий режим криптовалют. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 100-102.
115. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
116. Подцерковний О. П. Про розбіжність економічного змісту та юридичної форми суспільних відносин. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2010. Т. 9. С. 217-225.
117. Мамченко М. Чи є інвестиційним договір про торгівлю криптовалютою на біржах криптовалют: позиція суду 10 КВІТНЯ 2023. URL:<https://sud.ua/uk/news/publication/267058-yavlyaetsya-li-investitsionnym-> (звернення станом на 2.04.2023 р.).
118. Самоходський І., Шелест О. Зелена книга "Регулювання ринку криптовалют" : за ред Олексій Гончарук, О. Кубраков, Д. Горюнов К: 2018. 80 с.
119. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02 березня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 10.08.2023 р).

120. Про електронну комерцію: Закон України від 03 вересня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 10.08.2023 р).
121. Онищенко В. Криптовалюти: бухоблік і декларування. *Buhplatforma* 11.08.2022. URL: <https://buhplatforma.com.ua/article/9106-kriptovalyuti-pravoviy-status-oblk-deklaruvannya-2021>» (дата звернення 02.12.2022 р.).
122. Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності: Закон України від 23 грудня 1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 10.08.2023 р).
123. Стовпова А.С. Криптоактиви як об'єкт бухгалтерського обліку *Економіка та держава* . 2018. С. 76-80.
124. Кастельс М. Галактика Інтернет. URL: https://royallib.com/book/kastels_manuel/galaktika_internet.html (дата звернення 10.08.2023 р).
125. Голубєва Н.Ю. Правове регулювання криптовалют: чи на часі? *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 26. С. 22-28.
126. Верес І., Ярега Г. Електронні гроші та криптовалюта як засоби розрахунків у сфері електронної комерції. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 10-15.
127. Гончаренко Н., Булгакова О., Псьота Т. Криптовалюта як інноваційний інструмент міжнародних розрахунків в умовах глобальної фінансизації. *Бізнес-Інформ*. 2018. № 11. С. 441-448.
128. Гладких Д. М. Проблеми та перспективи розвитку ринку криптовалют в Україні. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 8. С. 254-258.
129. Надієвець Л. М. Економіко-правовий статус криптовалют в Україні та за кордоном. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 12. С. 390-396.
130. Павлова К. І. Переваги та ризики використання криптовалют у сучасній цифровій економіці. *Бізнес-Інформ*. 2018. № 7. С. 229-233.
131. Поліщук Н. Господарсько-правовий режим криптовалют. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 100-102.

132. Посполітак В. В. «Криптовалюта»: об'єктивна реальність та її правове регулювання. Друга Всеукраїнська науково – практична конференція «Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права», м. Львів, 27-28 жовтня 2017 р. С. 209-213.
133. Яновицька А. В. Передумови та тенденції правового регулювання криптовалюти в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №7. С. 169-172.
134. Архірейська Н. В. Блокчейн – інноваційна технологія постіндустріальної економіки. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 7. С. 125-129.
135. Свон М. Блокчейн. Схема нової економіки. 2015. URL: <https://www.litres.ru/melani-svon/blokcheyn-shema-novoy-ekonomiki/chitat-onlayn/> (дата звернення 10.08.2023 р).
136. Свон М. Блокчейн. Схема нової економіки. 2015. URL: <https://www.litres.ru/melani-svon/blokcheyn-shema-novoy-ekonomiki/chitat-onlayn/> (дата звернення 10.08.2023 р).
137. Mougayar W. The Business Blockchain: Promise, Practice, and Application of the Next Internet Technology. 1st Edition, 2016. URL: <https://www.amazon.com/exec/obidos/ASIN/1119300312/managementc09-20/> (дата звернення 10.08.2023 р).
138. Криптовалюта: динаміка зростання в Україні та світі. URL: <https://financeworld.com.ua/kriptovalyuta-dinamika-zrostannya-v-ukra%D1%97ni-ta-sviti/> (дата звернення: 15.02.2023 р.)
139. Василенко М. Д., Слатвінська В. М. Техніко-правове різноманіття в проявах характеристик відповідності криптовалюти: міждисциплінарне дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. (дата звернення 10.08.2023 р).
140. Голубєва Н. Ю. Правове регулювання криптовалют: чи на часі? *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 26. С. 22-28.
141. Рядінська В. О. Криптовалюта: сучасні підходи до визначення фінансово-правової природи. Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії: зб.

- наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України №1 за матеріалами круглого столу, 18 верес. 2020 р. Харків, 2020. С. 152-157.
142. Голубєва Н. Ю. Правове регулювання криптовалют: чи на часі? *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 26. С. 22-28.
 143. Корнеєв В., Чеберяко О. Криптовалюта: ера і сфера фінансових інновацій. *Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Економіка*. 2018. №1 (196). С. 40-46.
 144. Поліщук Н. Криптовалюта як засіб підвищення інвестиційної привабливості українського бізнесу: правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 100-104.
 145. Поливка Н., Лихута В. Вартісний зв'язок. URL: <https://axon.partners/uk/blog/values-and-connections/> (дата звернення 10.08.2023 р).
 146. Дядик В. Правове регулювання обігу криптовалют. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №8. С. 266-270.
 147. Кирильєва Л. О., Шеховцова Д. Д. Методичний підхід до обліку розрахункових операцій при використанні криптовалют. *Бізнес-Інформ*. 2018. № 3. С. 304-308.
 148. Olyukha, V., Dobrovolska, V., Chaikovska, V., Popeliuk, V., Dyshkantiuk, J. (2020). Audit: Legal Aspects in a Pandemic. *Ius Humani. Law Journal*, 9(2), 365-388.
 149. Добровольська В.В. Державний контроль щодо застосування та обігу цифрових (віртуальних) активів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 57-62.
 150. Архірейська Н. В., Кучкова О. В. Механізм функціонування криптовалют. *Бізнес-Інформ*. 2019. № 2. С. 407-413.
 151. Бойченко Е. Г., Могил Л. С. Щодо функцій криптовалют та їх вплив на розвиток господарських правовідносин *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 247-250.
 152. Логойда В.М. Криптовалюта як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз: дис...канд.юр.наук. Ужгород, 2022. 281 с.

153. Яновицька А. В. Передумови та тенденції правового регулювання криптовалюти в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 169-172.
154. Поліщук Н. Криптовалюта як засіб підвищення інвестиційної привабливості українського бізнесу: правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 100-104.
155. Доронін І.М. Криптовалюти: соціально-економічні фактори, право та функції держави. *Інформація і право*. 2017. № 3(22). С. 85-93.
156. Нагнибіда В. І., Іщук А. Ю. Правове регулювання цифрових активів у новітньому законодавстві країн світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 51. С. 70-75.
157. Гончаренко Н., Булгакова О., Псьота Т. Криптовалюта як інноваційний інструмент міжнародних розрахунків в умовах глобальної фінансизації. *Бізнес-Інформ*. 2018. №11. С. 441-448.
158. Гладких Д. М. Проблеми та перспективи розвитку ринку криптовалют в Україні. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 8. С. 254-258.
159. Надієвець Л. М. Економіко-правовий статус криптовалют в Україні та за кордоном. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 12. С. 390-396.
160. Тарасюк М. В., Бабін Д. О. Криптовалюта як альтернатива сучасним грошам. *Економічний вісник університету*. 2017. № 35/1. С. 281-284.
161. Варавка В. Проблеми правового регулювання смарт-контрактів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). С. 143-151.
162. Корнеєв В., Чеберяко О. Криптовалюта: ера і сфера фінансових інновацій. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка*. 2018. №1 (196). С. 40-46.
163. Купити за крипту – які бренди продають свої товари за криптовалюту. URL: <https://hrg.in.ua/novini/360-kupiti-za-kriptu-yaki-brendi-prodayut-svoyi-tovari-za-kriptovalyutu.html> (дата звернення: 19.02.2023 р.)

164. Яновицька А. В. Передумови та тенденції правового регулювання криптовалюти в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 169-172.
165. Топ закладів світу, де можна розрахуватись криптовалютою. URL: <https://lowcost.ua/top-cryptocurrency-places-to-pay/> (дата звернення: 20.02.2023 р.).
166. Mastercard створить інновацію для криптопростору. URL: <https://financeworld.com.ua/mastercard-stvorit-innovaciyu-dlya-kriptoprostoru/> (дата звернення: 25.02.2023 р.)
167. Visa випустить картки, якими можна розраховуватись у криптовалюті. URL: <https://speka.media/visa-vipustit-kartki-yaki-dozvolyat-rozrachovuvatis-v-kriptovalyuti-vm813p> (дата звернення: 25.02.2023 р.)
168. Топ-5 банків Європи, через які можна купити / обміняти криптовалюту. URL: <http://www.uekka.org.ua/novina/top-5-bank%D1%96v-yevropi-cherez-yak%D1%96-mozhna-kupiti-/-obm%D1%96nyati-kriptovalyutu.html> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
169. Корнеєв В., Чеберяко О. Чеберяко О. Криптовалюта: ера і сфера фінансових інновацій. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка*. 2018. № 1 (196). С. 40-46.
170. Марченко Н.А., Краснянська Ю.В. Реалії функціонування криптовалюти на світовому та вітчизняному ринках. Електронне наук. фахове вид. «Ефективна економіка». URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/53.pdf (дата звернення: 28.02.2023 р.)
171. Васильчак С. В., Куницька-Іляш М. В., Дубина М. П. Використання криптовалют в сучасних економічних системах України: перспективи та ризики. *Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С. З. Гжицького*. 2017. Т.19. № 76. С. 19-25.
172. Американська ATN та донори поставили рекордну кількість тепловізорів ЗСУ за криптовалюту. URL: <https://skeptik.com.ua/amerikanska-atn-i-donori-postavili-rekordny-kilkist-teplovizoriv-zsy-za-kriptovaluty/> (дата звернення: 01.03.2023 р.)

173. Гончаренко Н., Булгакова О., Псьота Т. Криптовалюта як інноваційний інструмент міжнародних розрахунків в умовах глобальної фінансизації. *Бізнес-Інформ.* 2018. № 11. С. 441-448.
174. Чобанян М. Як біткойни підкорюють Київ. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2016/03/09/yak-bitkoini-pidkoryuyut-kiyiv/> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
175. ПриватБанк заборонив клієнтам купувати криптовалюту: Binance запропонував альтернативу. URL: <https://focus.ua/uk/digital/509736-privatbank-zapretil-klientam-pokupat-kriptovaliutu-binance-predlozhl-alternativu> (дата звернення: 02.03.2023 р.)
176. Васильчак С. В., Куницька-Іляш М. В., Дубина М. П. Використання криптовалют в сучасних економічних системах України: перспективи та ризики. *Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С. З. Гжицького.* 2017. Т.19. № 76. С. 19-25.
177. Дядик В. Правове регулювання обігу криптовалют. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 8. С. 266-270.
178. Нова юридична фірма Axon Partners має намір сколихнути український ринок юридичних послуг. URL: <https://axon.partners/uk/blog/quality-from-the-big4-and-corporate-culture-from-zappos-newly-born-ukrainian-law-firm-axon-partners-intends-to-shake-up-legal-market/> (дата звернення: 03.03.2023 р.)
179. Ринок криптовалют потребує правової визначеності від регуляторів. URL: <https://brdo.com.ua/top/rynok-kryptovalyut-potrebuye-pravovoyi-vyznachenosti-vid-regulyatoriv/> (дата звернення: 04.03.2023 р.)
180. Global Cryptocurrency Adoption Index. URL: <https://markets.chainalysis.com/#geography-index> (дата звернення: 04.03.2023 р.).
181. Як працює український ринок криптовалют і що за неї можна придбати. URL: <https://juscutum.com/it-i-media-pravo/ua/tpost/4jj8r6ij71-yak-pratsyu-ukranskii-rinok-kriptovalyut> (дата звернення: 06.03.2023 р.).
182. Марченко Н. А., Краснянська Ю. В. Реалії функціонування криптовалют на світовому та вітчизняному ринку. *Ефективна економіка.* 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (дата звернення: 28.02.2023 р.)

183. Гончаренко Н., Булгакова О., Псьота Т. Криптовалюта як інноваційний інструмент міжнародних розрахунків в умовах глобальної фінансизації. *Бізнес-Інформ.* 2018. № 11. С. 441-448.
184. Логойда В. М. Криптовалюта як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз: дис...канд. юр. наук. Ужгород, 2022. 281 с.
185. Нізельський А., Чуприна В. Законодавча неврегульованість прогресу. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/zakonodavcha-nevregulovanist-progresu.html> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
186. Фурман В. Регулювання криптовалют в Україні: що передбачає Закон про віртуальні активи. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/210170_regulyuvannya-kriptoalyut-v-ukran-shcho-peredbacha-zakon-pro-virtualn-aktiv (дата звернення: 28.02.2023 р.)
187. Мамченко Н. Правовий статус віртуальних активів: що відбувається з регулюванням обігу криптовалюти в Україні. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/239720-pravoviy-status-virtualnikh-aktiviv-scho-vidbuvayetsya-z-regulyuvannnyam-obigu-kriptoalyuti-v-ukrayini> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
188. Соловей Д. Криптовалюту в Україні легалізовано: що потрібно знати? URL: <https://gracers.com/pres-centr/kriptoalyutu-v-ukrayini-legalizovano-scho-potribno-znati/> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
189. Гудіма, Т., Устименко, В. Цифрова валюта Центрального банку: економіко-правова характеристика. *Правові горизонти.* 2019. Вип. 19-32. С. 94-100.
190. Редька Д. Смартконтракти – "розумні угоди" майбутнього чи диджиталізоване сьогодення? URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA016267 (дата звернення: 28.02.2023 р.)
191. Кирилюк О. Міфи і реальність про вчинення правочинів з нерухомістю на блокчейні. *Мала енциклопедія нотаріуса.* 2017. №5 (95). С. 83-85.

192. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
193. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст.112.
194. Голубєва Н.Ю. Правове регулювання криптовалют: чи на часі? *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 26. С. 22 – 28.
195. Посполітак В. В. «Криптовалюта»: об'єктивна реальність та її правове регулювання. Друга Всеукраїнська науково – практична конференція «Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права», м. Львів, 27-28 жовтня 2017 р. С. 209-213.
196. Посполітак В. В. «Криптовалюта»: об'єктивна реальність та її правове регулювання. Друга Всеукраїнська науково – практична конференція «Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права», м. Львів, 27-28 жовтня 2017 р. С. 209-213.
197. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку: наказ Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. №242. Дата оновлення: 17.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
198. Holdings of Cryptocurrencies — June 2019. URL: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/supporting-implementation/agenda-decisions/2019/holdings-of-cryptocurrencies-june-2019.pdf> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
199. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050?find=1&text=%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BF%D1%82#Text (дата звернення: 09.03.2023 р.)
200. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 47. Ст.251.

201. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні. Офіційний сайт Національного банку України. 30.11.2017. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv-schodostatusu-kriptovalyut-v-ukrayini> (дата звернення: 12.12.2022 р.).
202. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18-22. Ст. 144.
203. Редька Д. Смартконтракти – "розумні угоди" майбутнього чи диджиталізоване сьогодні? URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA016267 (дата звернення: 28.02.2023 р.)
204. Чорний О. М. Криптографічні протоколи електронної готівки на основі технології блокчейн: дис... магістра. Київ. 2018. 74 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/23503/1/Chorny_i_magistr.pdf
205. Навгородський А. Смарт-контракт: як врегулювати технологію блокчейн в Україні? URL: <https://www.pravoconsult.com.ua/smartkontrakt/> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
206. Могил Л.С. Проблемні аспекти договірнього використання криптовалюти у господарському обігу. *Теорія та практика господарського права і процесу: виклики 2021* : 3б. наук. праць / Голова ред. кол. О.П. Подцерковний; відп. за вип. Г.М. Будурова. Одеса: ГО «Всеукраїнський центр економічного права», 2021. С. 78-101.
207. Баранов О. А. Інтернет речей (IoT): правові проблеми застосування розумних контрактів. *Інформація і право*. 2017. №4 (23). С. 26-40.
208. Варавка В. Проблеми правового регулювання смарт-контрактів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). С. 143-151.
209. Верес І. Правова природа смарт-договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 15-18.
210. Мамчур Л., Недибалюк О. Цивільно-правові реалії допустимості використання смартконтракту у договірних відносинах. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2 (12). С. 90-94.

211. Кирилюк О. Міфи і реальність про вчинення правочинів з нерухомістю на блокчейні. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. №5 (95). С. 83-85.
212. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: О. А. Беянович, О. М. Вінник, В. С. Щербина [та ін.]; / за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. 3-тє вид., переробл. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2012. 776 с.
213. Подцерковний О.П., Могил Л.С. Щодо потреб застосування теорії правової фікції для визначення поняття «криптовалюта». *Економіка та право*. 2023. № 1. С. 11—23.
214. 24 paybank. Соглашение. URL: <https://24paybank.org/rules/> (дата звернення: 20.03.2023 р.).
215. EXMO. Угоди користувача URL: <https://exmo.me/uk/docs/agreement/> (дата звернення: 22.03.2023).
216. Binance. Terms Of Use URL: <https://www.binance.com/agreement.html> (дата звернення: 23.03.2023 р.).
217. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. №675-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 45. Ст. 410.
218. Ринок криптовалют потребує правової визначеності від регуляторів. URL: <https://brdo.com.ua/top/rynok-kryptovalyut-potrebuye-pravovoyi-vyznachenosti-vid-regulyatoriv/> (дата звернення: 23.03.2023 р.)
219. Навгородський А. Смарт-контракт: як врегулювати технологію блокчейн в Україні? URL: <https://www.pravoconsult.com.ua/smartkontrakt/> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
220. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. №2664-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 1. Ст. 1.
221. Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності: Закон України від 23.12.1998 р. №351-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 5-6. Ст. 44.
222. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. №959-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 29. Ст. 377.

223. Про деякі питання регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.1999 р. №756. Офіційний вісник України. 1999. №18. Ст. 50.
224. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18-22. Ст. 144.
225. Самоходський І., Шелест О. Зелена книга регулювання ринку криптовалют. Офіс ефективного регулювання. Травень 2018. URL: <https://cdn.regulation.gov.ua/fe/5b/20/42/regulation.gov.ua> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
226. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv-schodo-statusu-kriptovalyut-v-ukrayini> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
227. Павлова К. І. Переваги та ризики використання криптовалют у сучасній цифровій економіці. *Бізнес-Інформ*. 2018. №7. С. 229-233.
228. Корнеєв В., Чеберяко О. Криптовалюта: ера і сфера фінансових інновацій. *Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Економіка*. 2018. № 1 (196). С. 40-46.
229. Васильчак С. В., Куницька-Іляш М. В., Дубина М. П. Використання криптовалют в сучасних економічних системах України: перспективи та ризики. *Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С. З. Гжицького*. 2017. Т. 19. № 76. С. 19-25.
230. Ширинян Л. В., Роганова Г. О. Особливості функціонування криптовалюти «біткойн». *Бізнес-Інформ*. 2018. № 8. С. 145-152.
231. Вирок Кузнецовського міського суду Рівненської області від 08 червня 2018 р. по справі №565/228/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74555184> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
232. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 30 січня 2018 року по справі №761/43610/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72008842> (дата звернення: 28.02.2023 р.)

233. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 5 жовтня 2018 року по справі №638/14394/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76978584> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
234. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 28 грудня 2017 року по справі №761/42973/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72791749> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
235. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 24.03.2016 у справі №753/599/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56686444> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
236. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 12.10.2016 у справі №753/599/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62052778> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
237. Григор'єв І. Гроші бачиш? А вони є. *Закон і бізнес*. № 46 (1344). 02.12-08.12.2017 р. URL: <https://zib.com.ua/ua/131060.html> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
238. Логойда В. Криптовалюта як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз: дис...канд. юр. наук. Ужгород, 2022. 281 с. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.uzhnu.edu.ua> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
239. Постанова Київського апеляційного суду від 24.01.2022 у справі №757/36263/20-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102862431> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
240. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. №1560-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.
241. Постанова Київського апеляційного суду від 24.01.2022 у справі № 757/46845/19-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95524461> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
242. Постанова Східного апеляційного господарського суду від 02.12.2020 у справі № 922/95/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93327784> (дата звернення: 28.02.2023 р.)

243. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 24.12.2020 у справі № 420/7905/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/9378635> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
244. Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 13.10.2016 р. по справі № 820/5120/16. – URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62079235> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
245. Рішення Європейського Суду Справедливості по справі №С-264/14 від 22.10.2015. URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30d63c623f3> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
246. Ухвала Харківського апеляційного адміністративного суду від 13.12.2016 р. у справі №820/5120/16. URL: <https://opendatabot.ua/court/63548614-231543a5700735dc45b2729ee52e0758> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
247. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 16.10.2020 р. у справі №820/5120/16. URL: <https://opendatabot.ua/court/92252875-641529f10616803d98a3f0ec5376b091> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
248. Як регулюється криптовалюта в Україні? URL: <https://opendatabot.ua/analytics/235-bitcoins-20-000-000> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
249. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18-22. Ст. 144.
250. Лисенко С. Правовий захист операцій із криптовалютами: примарний чи реальний? URL: <https://unba.org.ua/publications/6558-pravovij-zahist-operacij-iz-kriptoalyutami-primarnij-chi-real-nij.html> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
251. Як регулюється криптовалюта в Україні? URL: <https://opendatabot.ua/analytics/235-bitcoins-20-000-000> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
252. Могил Л.С. Щодо вразування в економіко-правовому регулюванні привабливості криптовалюти як засобу емісії та обігу. *Теорія та практика господарського права і процесу: виклики 2022* : Зб. наук. праць / Голова ред. кол.

- О.П. Подцерковний; відп. за вип. Г.М. Будурова. Одеса: ГО «Всеукраїнський центр економічного права», 2022. С. 52-58.
253. ЕХМО. Угоди користувача URL: <https://exmo.me/uk/docs/agreement/> (дата звернення: 22.03.2023 р.).
254. Binance. Terms Of Use URL: <https://www.binance.com/agreement.html> (дата звернення: 23.03.2023 р.).
255. Чучман О.А. Правовий статус учасників операцій із криптовалютою: Поясн. записка до дипломного проекту (магістерської роботи). Львів, 2018. 105 с.
256. Могил Л.С. Щодо проблем законодавчої диференціації повноважень державних органів у сфері регулювання ринку криптовалют. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : матеріали міжн. наук.-пр. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 року) / відп. за вип. Г.О. Ульянова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Т1. С. 281-289.
257. Binance. Terms Of Use URL: <https://www.binance.com/agreement.html> (дата звернення: 23.03.2023 р.).
258. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18-22. Ст. 144.
259. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 №2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
260. Логойда В. Криптовалюта як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз: дис...канд. юр. наук. Ужгород, 2022. 281 с.
261. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
262. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
263. Про страхування: Закон України в ред. від 04.10.2001 № 2745-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 7. Ст. 50.

264. Фурман В. Регулювання криптовалют в Україні: що передбачає Закон про віртуальні активи. URL: https://biz.ligazakon.net/analytcs/210170_regulyuvannya-kriptovalyut-v-ukran-shcho-peredbacha-zakon-pro-virtualn-aktivi (дата звернення: 28.02.2023 р.).
265. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 25. Ст.171.
266. Проект Закону Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами від 13.03.2022 №7150. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39211>
267. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами: Проект Закону від 15.11.2019 р. № 2461. URL: http://www.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67423 (дата звернення: 28.02.2023 р.)
268. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами: Проект Закону від 13.03.2022 р. № 7150. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245229> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
269. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. *Голос України* від 16.03.2022 р. № 57.
270. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. *Голос України* від 16.03.2022 р. № 57.
271. Спільник І., Ярощук О. Інституалізація криптовалюти: регулювання, правовий статус, облік і оподаткування. *Міжнародний науковий журнал*. 2020. Вип. 2. С. 81-92.
272. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. *Голос України* від 16.03.2022 р. № 57.

273. Бруханський Р. Ф., Спільник І. В. Криптоактиви у системі бухгалтерського обліку та звітності. *Проблеми економіки*. 2019. № 2. С.145-156. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-2-145-156>.
274. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. Офіційний вісник України. 2013. № 19. Ст. 97. Стаття 665.
275. Наконечний С. Криптовалюти в Україні. *Юридична Газета online*. 2017. № 46 (596). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/kriptovalyuti-v-ukrayini-.html> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
276. Макурін А. А. Легалізація криптовалюти та відображення обліку цифрових активів. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 49. С. 319-323.
277. Безверхий К., Кувшинова А. Криптовалюта: гроші чи мильна бульбашка? *Бухгалтерський облік і аудит*. 2018. № 1. С. 29-38.
278. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. Офіційний вісник України, 2013 р., № 19, стор. 97, стаття 665.
279. Грошові кошти та їх еквіваленти | Приклади, список та основні відмінності. URL: <https://uk.mcfairbanks.com/1624-cash-and-cash-equivalents> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
280. Crypto Currency Market Capitalisation, CoinMarketCap website. URL: <https://coinmarketcap.com>. (дата звернення: 28.02.2023 р.)
281. Харламов П. Отака тепер валюта. Як влаштований ринок криптоактивів і яка його роль у фінансовій системі. 2023. URL: <https://mind.ua/publications/20253236-otaka-teper-valyuta-yak-vlashtovaniy-rinok-kriptoaktiviv-i-yaka-jogo-rol-u-finansovij-sistemi> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
282. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти": Наказ Міністерства фінансів України від

- 30.11.2001 р. № 559. Офіційний вісник України. 2001 р., № 52, стор. 183, стаття 2386.
283. Наконечний С. Криптовалюти в Україні. Проблеми та перспективи правового регулювання. *Юридична газета online*. 2017. № 46 (596). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/i>
284. Крупка Я., Окренець В. Криптовалюта як об'єкт обліку і джерело економічних вигод. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. № 3. С. 238-251.
285. Бруханський Р. Ф., Спільник І. В. Криптоактиви у системі бухгалтерського обліку та звітності. *Проблеми економіки*. 2019. № 2. С. 145-156.
286. Деривативи в криптоіндустрії. URL: <https://exbase.io/uk/wiki/derivativi-v-kriptoindustriyi>. (дата звернення: 28.02.2023 р.)
287. Міжнародне законодавство у сфері віртуальних активів: інформаційна довідка Інформаційно-дослідницького центру Верховної Ради України. 2020. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00XD6W.pdf (дата звернення: 28.02.2023 р.)
288. Яцишин С. Р., Хаблюк О. А. Рада з міжнародних стандартів обліку та звітності: етапи становлення і структура організації. Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія», 30 червня 2017 року, м. Тернопіль. С. 161-164.
289. Holdings of Cryptocurrencies—June 2019. URL: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/supporting-implementation/agenda-decisions/2019/holdings-of-cryptocurrencies-june-2019.pdf> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
290. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 32 "Інвестиційна нерухомість": Наказ Міністерства фінансів України від 02.07.2007. № 779. Урядовий кур'єр від 02.08.2007 р. № 137.
291. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.

292. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи: IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text
293. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 "Нематеріальні активи": Наказ Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. № 242. Офіційний вісник України. 1999. № 44. Стор. 229.
294. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи: IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text (дата звернення: 28.02.2023 р.).
295. Про затвердження Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними: Постанова Правління Національного Банку України від 29 вересня 2022 року № 210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0210500-22#Text> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
296. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи: IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text (дата звернення: 28.02.2023 р.).
297. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: Наказ Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. № 246. URL: Офіційний вісник України. 1999. № 44. Стор. 236.
298. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 (МСБО 2). Запаси: IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_021#Text (дата звернення: 28.02.2023 р.).
299. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 (МСБО 2). Запаси: IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_021#Text (дата звернення: 28.02.2023 р.).

300. Regulation of Cryptocurrency Around the World. URL: <https://www.loc.gov/law/help/cryptocurrency/world-survey>. (дата звернення: 28.02.2023 р.).
301. Holdings of Cryptocurrencies—June 2019. URL: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/supporting-implementation/agenda-decisions/2019/holdings-of-cryptocurrencies-june-2019.pdf> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
302. Онищенко В. Криптовалюти: правовий статус, облік і декларування 2021. URL: <https://www.golovbukh.ua/article/9106-kriptovalyuti-pravoviy-status-oblk-deklaruvannya-2021> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
303. Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні): Проект Закону України від 30.10.2017 р. № 7246. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245229> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
304. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні: Проект Закону України від 14.09.2018 р. № 9083. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245229> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
305. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні: Проект Закону України від 14.09.2018 р. № 9083-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245229> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
306. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами: Проект Закону України від 15.11.2019 р. № 2461. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245229> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
307. ІПК від 30.11.2020 р. № 4907/ІПК/99-00-04-04-02-09 ДПС України. URL: <https://nica.org.ua/> (дата звернення: 28.02.2023 р.).

308. Чушенко В. Оподаткування операцій з криптовалютою для ФОП. *Бухгалтерія та юриспруденція*. URL: <https://bip.net.ua/articles/opodatkovannya-operacij-z-kryptovalyutoyu-dlya-for/> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
309. ІПК від 30.12.2020 р. № 4907/ІПК/99-00-04-04-02-09 ДПС України. URL: <https://nica.org.ua/> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
310. Щодо кодування діяльності з «майнінгу» криптовалют відповідно до Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД-2010): Лист Державної статистичної служби України від 05.10.2018 р. №14.4-09/435-18. URL : <https://buhgalter911.com/uk/normativnaya-> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
311. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами: Проект Закону від 13.03.2022 р. № 7150. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245229> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
312. Білецький І., Реун А. Оподаткування операцій з криптовалютою після легалізації. *Liga Zakon*. 14 вересня 2022 р. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/214206_opodatkovannya-operatsy-z- (дата звернення: 28.02.2023 р.).
313. Міжнародне законодавство у сфері віртуальних активів: інформаційна довідка Інформаційно-дослідницького центру Верховної Ради України. 2020. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00XD6W.pdf (дата звернення: 28.02.2023 р.).
314. Мельниченко О.В., Новак О.С. та Фоміна О.В. Проблеми та перспективи розвитку оподаткування операцій з крипто валютами. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2022. Вип. 3 (53). С. 28-33.
315. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами: Проект Закону від 13.03.2022 р. № 7150. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245229>. (дата звернення: 28.02.2023 р.).

316. Рішення Суду Справедливості Європейського Союзу від 22 жовтня 2015 р. (справа Skatteverket v. David Hedqvist). URL : <https://sk.ua/wp-content/uploads/2> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
317. Вітка Ю. Гра в криптоінвестиції: нові правила. URL: https://lb.ua/economics/2018/05/06/396936_ (дата звернення: 28.02.2023 р.).
318. Спільник І., Ярощук О. Інституалізація криптовалюти: регулювання, правовий статус, облік і оподаткування. *Міжнародний науковий журнал*. 2020. Вип. 2. С. 81-92.
319. Могил Л. С. Порядок обліку операцій з криптовалютою як різновидом віртуальних активів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 2. С. 168-174.
320. Crypto money laundering rises 30%, report finds. Published 26 January 2022 <https://www.bbc.com/news/technology-60072195> (дата звернення 2 квітня 2023 р.)
321. Постанова Київського апеляційного суду від 02 березня 2021 року у справі № 757/46845/19-ц <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95524461> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
322. Міжнародне законодавство у сфері віртуальних активів: інформаційна довідка Інформаційно-дослідницького центру Верховної Ради України. 2020. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00XD6W.pdf (дата звернення: 28.02.2023 р.).
323. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. ВВР. 2020. № 25. ст.171.
324. FATF (2020), Money Laundering and Terrorist Financing Red Flag Indicators Associated with Virtual Assets, FATF, Paris, France, <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/Virtual-Assets-Red-Flag-Indicators.html> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
325. 2019 Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers (VASPs): FATF. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf->

- gafi/guidance/Updated-Guidance-VA-VASP.pdf.coredownload.pdf (дата звернення: 28.02.2023 р.).
326. У FATF кажуть, що не хочуть втручатися в українську політику 20 грудня 2002 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/897498.html> (дата звернення 2 березня 2023 р.)
327. FATF Statement on the Russian Federation. Paris, 24 February 2023. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfgeneral/fatf-statement-russian-federation.html> (дата звернення 2 березня 2023 р.)
328. Слєпцова Л. Членство росії у FATF призупинено. Що це означає та наскільки руйнівним є такий захід для економіки країни-агресора. URL: <https://mind.ua/publications/20253993-chlenstvo-rosiyi-u-fatf-prizupineno-shcho-ce-oznachae-ta-naskilki-rujnivnim-e-takij-zahid-dlya-ekonomiki> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
329. Crypto Money Laundering: How Criminals Cash Out Billions in Bitcoin and Other Cryptocurrencies JANUARY 15, 2020 URL: <https://blog.chainalysis.com/reports/crypto-laundering/> (станом на 02.03.2023)
330. FATF (2020), Money Laundering and Terrorist Financing Red Flag Indicators Associated with Virtual Assets...
331. Washing, cashing: the lost coins, treasure men and money laundering in cryptocurrency. URL: <https://boldergroup.com/insights/blogs/money-laundering-in-cryptocurrency/> (дата звернення 2.03.2023 р.).
332. Берназюк, Я. О. (2021). Принцип пропорційності у практиці Європейського суду з прав людини. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 6 (18). С. 197-214.
333. Wang, Hsiao-Ming & Hsieh, Ming-Li. (2023). Cryptocurrency is new vogue: a reflection on money laundering prevention. *Security Journal*. 10.1057/s41284-023-00366-5. (дата звернення: 28.02.2023 р.)
334. Money laundering through cryptocurrencies URL: <https://syntheticdrugs.unodc.org/syntheticdrugs/en/cybercrime/laundryingproceeds/moneylaundering.html> (дата звернення 02.03.2023 р.).

335. How Crypto Businesses Can Spot Money Laundering Red Flags. URL: <https://www.complycube.com/en/how-crypto-businesses-can-spot-money-laundering-red-flags/> (станом на 2.02.2023 р.).
336. FATF (2020), Money Laundering and Terrorist Financing Red Flag Indicators Associated with Virtual Assets. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en> (дата звернення: 28.02.2023 р.)
337. Пархоменко Н. М. Рекомендаційна норма. Юридична енциклопедія: енциклопедія : в 6 т. Т. 5 : П-С / Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України; ред. Ю. С. Шемшученко. К .: Укр. енциклопедія ім. М.П.Бажана, 2003. С. 283
338. Плотнікова М. В. Проблеми правового регулювання рекомендаційної діяльності Національного банку України. Адміністративне право України в контексті європейського досвіду: зб. матеріалів круглого столу "Адміністративне право як галузь права, галузь законодавства та навчальна дисципліна в контексті європейського досвіду (16 травня 2013 р., м. Київ). Харків, 2013. С. 178-182.
339. Bryans, Danton (2014) "Bitcoin and Money Laundering: Mining for an Effective Solution," Indiana Law Journal: Vol. 89: Iss. 1, Article 13. Available at: <https://www.repository.law.indiana.edu/ilj/vol89/iss1/13> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
340. Moser, Malte & Bohme, Rainer & Breuker, Dominic. (2013). An inquiry into money laundering tools in the Bitcoin ecosystem. 1-14. 10.1109/eCRS.2013.6805780. URL: <https://maltemoeser.de/paper/money-laundering.pdf> (дата звернення: 28.02.2023 р.).
341. Carlisle D. Virtual Currencies and Financial Crime Challenges and Opportunities [Electronic re-source] / David Carlisle // Royal United ServicesInstitute. 2017. URL : https://static.rusi.org/rusi_op_v (дата звернення: 28.02.2023 р.).
342. Dyntu, Valeriia. Cryptocurrency as a means of money laundering. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 267-271.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Подцерковний О. П., Могил Л. С. Щодо потреб застосування теорії правової фікції для визначення поняття «криптовалюта». *Економіка та право*. 2023. № 1. С. 11—23.
2. Могил Л. С. Щодо змісту та правового забезпечення державної економічної політики у сфері використання криптовалюти *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2023 № 61. С. 56-61.
3. Могил Л. С. Порядок обліку операцій з криптовалютою як різновидом віртуальних активів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 2. С. 168-174.
4. Бойченко Е. Г., Могил Л. С. Щодо функцій криптовалют та їх вплив на розвиток господарських правовідносин *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 247-250.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

5. Могил Л. С. Щодо проблем використання криптовалют під час воєнного стану. *Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 березня 2023 р.). У 2-х томах. Том 1. За заг. ред. Устименка В.А.; ред.-упоряд.: Градобоева Є. С., Ілларіонов О. Ю., Санченко А. Є. Київ: ВАІТЕ, 2023. С. 303-307.
6. Могил Л. С. Щодо поєднання цілей грошової та криптовалютної політики в умовах воєнного стану: правовий аспект. *Сучасна цивілістика: тенденції розвитку права під час воєнного стану* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м.

Одеса, 21 квітня 2023 року) / відп. за вип. Д.О. Колодін ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2023. С. 241-244.

7. Могил Л. С. Щодо проблем законодавчої диференціації повноважень державних органів у сфері регулювання ринку криптовалют. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матер. міжн. наук.-пр. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 року) / відп. за вип. Г.О. Ульянова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Т 1. С. 281-289.

8. Могил Л.С. Проблемні аспекти договірного використання криптовалюти у господарському обігу. *Теорія та практика господарського права і процесу: виклики 2021* : Зб. наук. праць / Голова ред. кол. О.П. Подцерковний; відп. за вип. Г.М. Будурова. Одеса: ГО «Всеукраїнський центр економічного права», 2021. С. 78-101.

9. Могил Л.С. Щодо вразування в економіко-правовому регулюванні привабливості криптовалют як засобу емісії та обігу. *Теорія та практика господарського права і процесу: виклики 2022* : Зб. наук. праць / Голова ред. кол. О.П. Подцерковний; відп. за вип. Г.М. Будурова. Одеса: ГО «Всеукраїнський центр економічного права», 2022. С. 52-58.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні положення, результати та пропозиції, сформульовані в дослідженні оприлюднено на науково-практичних заходах: Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти» (м. Київ, 28 березня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна цивілістика: тенденції розвитку права під час воєнного стану» (м. Одеса, 21 квітня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.); Теорія та практика господарського права і процесу: виклики 2021 (м. Одеса, 2021 р.); Теорія та практика господарського права і процесу: виклики 2022 (м. Одеса, 2022 р.).

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Національного університету

«Одеська юридична академія»

доцент

Олег ТОДОЩАК

» травня 2023 року

АКТ

про впровадження результатів дисертації

Могил Людмили Сергіївни

«Правове забезпечення використання криптовалюти в господарському обігу», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» в освітній процес Національного університету «Одеська юридична академія»

Комісія у складі: **голови** – проректора з навчальної роботи, професора Г.О. Уляянової, **членів комісії** – декана факультету цивільної та господарської юстиції, доцента Д.О. Колодіна, завідувача кафедри господарського права і процесу, професора О.П. Подцерковного, начальника навчально-методичного відділу Л.В. Кузнецової склали цей акт про те, що наукові статті та тези до міжнародних конференцій за результатами дисертації аспірантки кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія» Могил Л.С. «Правове забезпечення використання криптовалюти в господарському обігу», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», впроваджені у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» у рамках викладання занять всіх видів зі студентами з дисциплін «Господарське право», «Контрактне право»,

«Грошові зобов'язання», а також у науково-дослідній роботі студентів університету.

Рекомендовано до використання у навчальному процесі наступні публікації Л.С. Могил:

1. Подцерковний О. П., Могил Л. С. Щодо потреб застосування теорії правової фікції для визначення поняття «криптовалюта». *Економіка та право*. 2023. № 1. С. 11—23.
2. Могил Л. С. Щодо змісту та правового забезпечення державної економічної політики у сфері використання криптовалюти *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2023 № 61. С. 56-61.
3. Могил Л. С. Порядок обліку операцій з криптовалютою як різновидом віртуальних активів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 2. С. 168-174.
4. Бойченко Е. Г., Могил Л. С. Щодо функцій криптовалют та їх вплив на розвиток господарських правовідносин *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 247-250.
5. Могил Л. С. Щодо поєднання цілей грошової та криптовалютної політики в умовах воєнного стану: правовий аспект. *Сучасна цивілістика: тенденції розвитку права під час воєнного стану* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 квітня 2023 року) / відп. за вип. Д.О. Колодін ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2023. С. 241-244.
6. Могил Л. С. Щодо проблем законодавчої диференціації повноважень державних органів у сфері регулювання ринку криптовалют. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матер. міжн. наук.-пр. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 року) / відп. за вип. Г.О. Ульянова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Т 1. С. 281-289.

7. Могил Л. С. Проблемні аспекти договірної використання криптовалюти у господарському обігу. *Теорія та практика господарського права і процесу: виклики 2021* : Зб. наук. праць / Голова ред. кол. О. П. Подцерковний; відп. за вип. Г. М. Будурова. Одеса: ГО «Всеукраїнський центр економічного права», 2021. С. 78-101.

8. Могил Л. С. Щодо вразування в економіко-правовому регулюванні привабливості криптовалюти як засобу емісії та обігу. *Теорія та практика господарського права і процесу: виклики 2022* : Зб. наук. праць / Голова ред. кол. О.П. Подцерковний; відп. за вип. Г.М. Будурова. Одеса: ГО «Всеукраїнський центр економічного права», 2022. С. 52-58.

Голова комісії

проф. Г. О. Ульянова

Члени комісії:

доц. Д. О. Колодін

проф. О. П. Подцерковний

Л. В. Кузнецова